

ἐλεύθερα Γράμματα

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Η Μ Ε Λ Ε Τ Η

- ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ Γεώργιος Βιζυηνός
Γ. Φ. ΜΑΡΙΝΑΚΗΣ 'Ο Περσοναλισμός και ἡ ἀγάπη στὸν ἄνθρωπο
Γ. ΑΠΛΟΣ 'Η Λεγεώνα τοῦ Μισκίεβιτς στὴν Ἀθήνα
Β. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Τὸ λαϊκὸ τραγοῦδι καὶ ἡ «ἐλαφρά» μουσικὴ
Μαρτύριο τοῦ Ἀγίου Σεραφεῖμ ἐπισκόπου Φαναρίου

Α Π Ο Ψ Ε Ι Σ

- ΘΕΜΟΣ ΚΟΡΝΑΡΟΣ "Ἐνα γράμμα γιὰ τὴν εἰρήνη

Τ Ο Δ Ι Η Γ Η Μ Α

- Κ. ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ 'Ο Μετρρυθμιστὴς
EDNA FERBER Δίχως ὄνομα καὶ δίχως Πατρίδα
(Μετ. ΛΙΛΙΑΝ ΚΑΛΑΜΑΡΟ)

Η Π Ο Ι Η Σ Η

- ΔΥΟ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΥΣΚΙΝ Μετ. Κ. ΒΑΡΝΑΛΗΣ
RABLO NERUNDA "Ἐνα τραγοῦδι γιὰ τὸν Μπολιβάρ
Κ. ΣΙΜΟΝΟΥ Περίμενέ με
Γ. Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΣ Τὰ τείχη
Κ. ΚΟΝΤΟΣ Ματχοσκονία
ΗΛΙΑΣ ΠΑΡΙΣΗΣ 'Η ἱστορία μας

Α Π Ο Φ Υ Λ Λ Ο Σ Ε Φ Υ Λ Λ Ο

- Καὶ πάλι ὁ Σολομός—Χρονικά—ΚΡΙΤΙΚΗ ('Ο πεζὸς λόγος: ΤΑΣΟΣ
ΒΟΥΡΝΑΣ.—'Η ποίηση: ΕΙΡΗΝΗ ΓΑΛΑΤΗ.—Τὸ θέατρο: Π. ΡΗΓΑΣ)
Ξένη πνευματικὴ ζωὴ: ΓΚΑΙΤΕ

7-8

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ 1949

Δελ. 4.000

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΠΡΟΚΑΤΑΡΑΧΗ

ΑΡΧΗ

ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

7-8

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΙΟΥΛΙΟΣ—ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ
1949

ΠΙΚΑΣΣΟ :

Τό παιδί μέ τό περιστέρι

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ

Ἀγαπητέ μου ποιητή.

Στά μυστικά δρομάκια πού φέρνουνε στήν ψυχή, ἔχει δουλέψει πολὺ ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος. Μὲ τὴ μύτη μιᾶς ψιλῆς βελόνας ἐσκάλιζε ἀκούραστα, ὑπομονητικά, προσεχτικά αἰῶνες ἀτέλειωτους.

Κι ἔφτασε νὰ μάθει πολλὰ μυστικά. Σοβαρὰ μυστικά, σχετικὰ μὲ τὸ μηχανισμό τῆς ψυχῆς αὐτῆς.

Ἔμαθε πὼς κυνηγοῦνε τὴν πίκρα καὶ τὸ μῖσος. Πὼς λευτερώνουνε τοὺς ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὸ γέλιο ἀπὸ τὴν ἀράγνη τῆς ἀπαισιοδοξίας.

Πὼς ξυπνᾷ τὸ κάθε συναίσθημα καὶ πὼς νικεῖται, εἴτανε τέχνη πού τὴν καλλιέργησαν ὁ ποιητής, κι ὁ σοφός, κι ὁ πεζογράφος, κι ὁ καλλιτέχνης, ἀπὸ τὸν Προμηθεά καὶ δῶθε.

Σὲ κείνο τὸ περιβόλι δουλέψαμε ὅλοι μας—παρακατιανοὶ ἢ σπουδαῖοι—σὰν περβολάρηδες ἢ σὰ νεροκουβαλητὲς καὶ νυχτοφύλακες του.

Ἴδανικό μας εἴτανε νὰ φωτίσουμε πέρα γιὰ πέρα τὸ χτῆμα μας, νὰ ξαραχνιάσουμε τὴν κάθε γωνιά, νὰ λευτερώσουμε ἀπὸ σκουλήγια καὶ φαντάσματα τὸ χῶρο. Γιὰ νὰ μπορούμε ἀσφαλτα κι ἀθόρυβα νὰ κινούμαστε μέσα, γιὰ ἓνα σκοπὸ: Νὰ λευτερώσουμε τὶς δυνάμεις πού χρειάζονταν στὴ σύγκρουση μὲ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα. Νὰ τὶς ἀρπάξουμε ἀπὸ τὰ νύχια τῆς σύγχισης. Γιατί ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ βροεὶ καιρὸ καὶ δύναμη νὰ χαιρεταὶ τ' ἀγαθὰ πού τὰ ὥρισε ἔτσι ὁ ποιητής:

—εἴηλιε καὶ θάλασσα γαλάζα καὶ βάθος τ' ἄσπρου οὐρανοῦ
Ἔ! τῆς ἀγῆς κροκάτη γάζα, γαρούφαλα τοῦ δειλινοῦ
Λάμπετε, σβύνετε μακριὰ μας, χωρὶς νὰ μπείτε στὴν καρδιά μας...»

Μιὰ μέρα τὸ περιβόλι μας πατήθηκε. Τὰ σκαλιστὰ δρομάκια τᾶ-

χε κυριέψει ένας έχθρός, και την τέχνη μας την είχε μάθει πιδ τέλεια από μās. "Εσπασε τις πόρτες τις κρυφές ποῦχαμε πίσω μανταλώσει τὰ φαντάσματα, τὰ σκουλήκια, τὰ μίση, τὴ σύγχυση.

Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ χρειάζονταν γιὰ νὰ ἐτοιμάσει τὸν ἄνθρωπο γιὰ μιὰ παρὰ φύση σύγκρουση. "Οχι πιδ θύελλες κ' ἀστροπελέκια οἱ ἀντίπαλοι. Ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ συνηθίσει νὰ τρώει τὸν ἄνθρωπο.

Θὰ ξαίρεις ἴσως τὰ λόγια ποῦ εἰπώθηκαν ἀπὸ τὸν ἀρχιοργανωτὴ τοῦ τρόμου τὸ γερμανὸ Χίμλερ. Στὰ θυμίζω.

Κάποτε ἐπιθεωροῦσε ἕνα σχηματισμὸ νεοσύλεκτων. Στεκότανε ἀμίλητος, μπροστὰ σὲ κάθε ἄντρα και τὸν κοίταζε βαθειὰ στὰ μάτια. Σὰν τέλειωσε, στράφηκε στοὺς ἀξιωματικούς και τοὺς λέει:

—«Δὲ βλέπω ἀκόμη στὴ ματιὰ τῶν ἀνδρῶν σας ν' ἀναπηδᾷ ἡ ὀρμὴ τοῦ χτήνους. Συνεχίσετε!»

Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμή ποῦ εἰπωθήκανε, χωρὶς ντροπὴ και χωρὶς ἔλεος, τέτοια λόγια, ἀπ' ἀνθρώπινα χεῖλη, τὸ χρέος τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἄλλο, ἀγαπητέ μου Ποιητή: "Οχι μόνο πὼς θὰ λευτερώσει τὸ Περβόλι του ἀπὸ τὴν σύγχυση και τὸν τρόμο, ἀλλὰ πὼς θὰ βρεῖ τὴν ἴδια τὴ φλέβα, τὴν ἴδια τὴ Μάννα τῆς σύγχυσης και τοῦ τρόμου, νὰ τ' ἀφανίσει μιὰ γιὰ πάντα, ἀπ' ὅλη τὴ Γῆ.

Γιὰ ὅλο τὸν κόσμο μπορεῖ νὰ ξημερώσει σύντομα μιὰ ἡσυχία μέρα. Γιὰ μās θ' ἀρχίσει τότε μιὰ σκληρὴ δουλειὰ ποῦ θὰ κρατήσῃ ὡς ποῦ νὰ λευτερώσουμε τὸν ἀνθρώπινο νοῦ ἀπὸ τῆς ἀγνοίας τὰ κόκκαλα ποῦ τὸν ἐμαγγάνισε πάλι ὁ Πόλεμος.

Πρέπει νὰ βροῦμε καινούρια λόγια και καινούριους τρόπους. Νὰ σταθοῦμε μπροστὰ στὰ ρημάδια ὄχι μὲ τρεμάμενα χεῖλη ἀπὸ συγκίνηση, ἀλλὰ μὲ σφιγμένα, δαγκωμένα, πεισιωμένα χεῖλη, γιὰ νὰ συγκρουστοῦμε μὲ τὸ μόνον ἐχθρό: ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ.

Σ' αὐτὴ τὴν σύγκρουση δὲ χρειάζομαστε τόση τὴν ἀγάπη και τὴν ἡμερόδα, ὅσο τὴ δύναμη τοῦ ἁγίου Μίσους.

Γι' αὐτὸ τὸν ἐχθρὸ δουλεύουνε ὄλες οἱ γενιές. Οἱ Μανάδες γι' αὐτὸνε γεννοῦνε. Οἱ ἐργάτες γι' αὐτὸνε σωριάζουν ἀγαθὰ. Οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι. πρὶν νὰ τὸ πάρουν εἶδηση, τοῦ παραδίδουνε τὶς καταχτήσεις τους.

Κι' ἐθέριεψε. "Εμαθε και φτιάχνει μὲ καταπληχτικὴ εὐκολία τρελλούς, κακοποιούς, αἰμομίχτες κλέφτες, δούλους, στρίβοντας ἀπλῶς ἀνάποδα τοὺς σχετικούς διακόπτες τῆς φωτιστικῆς ἐγκατάστασης ποῦ εἴχαμε δημιουργήσει γιὰ τὸ καλό.

Μοῦ ζήτησες δυὸ λόγια γιὰ τὴν Εἰρήνη. Σοῦ τὰ ὑποσχέθηκα και κἀθίσα ξεγνοιαστος μπροστὰ στὸ ἄσπρο χαρτί. Βρέθηκα ἀντιμέτωπος μὲ κείνο ποῦ λέμε ἀξιοπρέπεια. Στ' ὄνομα τῆς Εἰρήνης ἔχουνε διαπραχτεῖ τὰ πιδ φοιχτὰ ἐγκλήματα τῆς ἱστορίας. Τὴ λέξη Εἰρήνη τὴν προσφέρουνε και Χριστοὶ και Χίμλερ.

Τρίφτηκε, ξέφτηκε, ἀπὸ τὸ νόημα ὡς τὸν ἦχο. Και ντρέπομαι νὰ τὴ μεταχειριστῶ. Ὅπως ντρέπομαι νὰ θωρῶ και νὰ γροικῶ πνευματικούς ἀνθρώπους ν' αὐταπατοῦνται ἢ ν' ἀπελπίζονται, πιστεύοντας σὲ λόγια κούφια.

Δὲ μποροῦμε πιδ νὰ παίζουμε μὲ λόγια. Καλύτερη εἶναι ἡ σιωπὴ, ἢ βαθειὰ περισυλλογὴ κ' ἢ σοβαρὴ ἐργασία, γιὰ τὸν Πόλεμο πρέ-

πει νὰ καταλυθεῖ και τὰ φῶτα δὲν πρέπει νὰ ξανασβύσουνε ἀπὸ τὸν κόσμο.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι καλὸς και πρέπει νὰ κερδηθῆ, ὅσο κι' ἂν χρεῖαστεῖ νὰ μοχθήσει ὁ Ποιητὴς κι' ὁ σοφός.

Μὲ ἀγάπη

ΘΕΜΟΣ ΚΟΡΝΑΡΟΣ

ΔΥΟ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΥΣΚΙΝ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 21

Ἐμπρὸς στηλώσου Ἑλλάδα Ἐπαναστάτισσα
βάστα γερὰ στὸ χέρι τ' ἄρματα σου.
Μάταια δὲν ξεσηκώθηκαν ὁ Ὀλυμπος
ἢ Πίνδος, οἱ Θεομότυλες — δόξασμά σου.
Ἄπ' τὰ βαθιὰ τους σπλάχνα ξεπετάχτηκε
ἡ λευτεριά σου ὀλόφωτη, γενναία
κι ἀπ' τὸν τάφο τοῦ Σοφοκλῆ, ἀπ' τὰ μάρμαρα
τῆς Ἀθήνας, πάντα ἱερὰ και νέα!
Θεῶν κ' ἡρώων πατρίδα, σπάζεις ἄξαφνα
τὸ ζυγὸ σου και τὴν ἐνάντια Μοῖρα
μὲ τὸν ἀχὸ ποῦ βγάνει τοῦ Τυρταίου σου,
τοῦ Μπάυρον και τοῦ Ρήγα ἢ ἄξια λύρα.

ΣΕ ΜΙΑ ΠΙΣΤΗ ΓΡΑΙΚΙΑ

Πιστὴ Γραικιά μὴν τὸν θρηνεῖς! ἔχει σὰν ἦρωας πέσει
βόλι πικρὸ τοῦ χώρισε τὰ στήθια μὲς τὴ μέση...
Μὴν τὸν θρηνεῖς. Τάχατε σὺ δὲν τοῦδειξες τὸ δρόμο
σὰν κίνησε περίφανος μ' ὄπλο βαρὺ στὸν ὄμο
και τοῦπες μὲ μελωδικὴ φωνή: «Μπροστὰ σου, νάτος
ἀνοίγει ὁ δρόμος τῆς τιμῆς ἀπὸ θυσιές γιομάτος».
Σ' ἀποχαιρέτησε σεμνὰ κι ἀμίλητα ὁ καλὸς σου
ξέροντας πὼς παντοτεινὸς θὰν' ὁ ἀποχωρισμὸς σου...
Ἄλαφροχάιδεψε μ' εὐχὴ τὸ τρυφερὸ βλαστὰρι
τῶν σπλάχνων του, ποῦ κράταγες στὸν κόρφο μὲ καμάρι!
Κι ὅταν στητὴ μαστίγωσε τὸν ἄνεμο ἢ παντιέρα
τῆς λευτεριάς ἢ ὀλόμαυρη κ' ἔφτασε ἢ τίμια μέρα
καθὼς ὁ Ἀριστογείτονας μυρτιάς κλαδί εἶχε δέσει
στην ἀτσαλένια σπάθα του, ποῦ κρέμασε στὴ μέση.
Ἔτσι κι αὐτὸς ἀπόμεινε στὴ μάχη: ἕνας γενναῖος
γιὰ τὸ ποῦ δὲν ὀρίζεται και δὲ μετριέται χρέος!..

Μεφ. ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΙΖΥΗΝΟΣ

ΟΤΑΝ ΤΟ ΠΡΩΙ, στις δεκαεφτά του περασμένου 'Απρίλη, οι φίλοι μου που στέκονταν εκείνη τη στιγμή μαζί μου πάνω από το μνήμα του Βιζυηνού, μου κάμαν την τιμήν να με καλέσουν να πω κ' ἐγώ δυο λόγια ἐπιμνημόσυνα, ἕνα δέος βαθύ μου κράτησε κλειστά τὰ χεῖλη. Αἰσθανόμουν, πὼς ἡ ὥρα αὐτὴ ἐδιάβαινε τὰ σύνορα, ἐνὸς ὁσοδῆποτε ἄλλωστε, ἄξιου κ' ἐπιβαλλόμενου μνημόσυνου, κ' ἐπροχωροῦσε πρὸς τὴ σφαῖρα κάποιας «παλιγγενεσίας», πού βρισκονταν σὲ σχέση, ὄχι μ' ἕνα μόνο ἄτομο, ἀλλὰ μὲ τὶς ρίζες, τὶς λεπτότερες καὶ τὶς βαθύτερες τοῦ λαοῦ μας στὶς ἀρχαιότερες πνευματικὲς πηγές του. Μέσα ἄλλωστε ἀπὸ τοῦτο τὸ πυκνὸ, βαθὺ καὶ σύνθετο αἶσθημα, εἶχα τὴ συνείδηση πὼς δὲν κατεῖχα ὄλο τὸ ἔργο τοῦ Βιζυηνοῦ ὁσοδῆποτε ἂν ὅ,τι γνῶρίζα ἀπ' αὐτὸ. εἶταν ἴσως ἀρκετὸ νὰ χρησιμέψω, σὰν κλειδί τῆς διαίσθησής μου γιὰ τὴν ὅλη του προσωπικότητα. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ περιμένω καὶ νὰ προετοιμασθῶ, ἀφοῦ δὲν ἐπρόκειτο, ὅπως εἶπα, ἀντικρῶζοντας τὸ Βιζυηνὸ, νὰ ἰδῶ ἕνα ἄτομο μονάχα, ἀλλὰ τὶς ρίζες τοῦ ἴδιου μου λαοῦ. Ἐπρεπε πρῶτα νὰ ἐξαγνίσω τὴν ψυχὴ μου ἀπὸ τὴ σκόνη κι' ἀπ' τὴ θλίψη κι' ἀπ' τὸ θόρυβο τῆς ἀγορᾶς τοῦ καιροῦ αὐτοῦ. Καὶ ξεπερνῶντας τὴ συνειθισμένη λογοτεχνικὴ ἐπιφάνεια πού κατὰ κανόνα μᾶς περιορίζει ἕνα πρόσωπο πνευματικὸ σὲ μιὰ μονόπλευρη φυσιογνωμία ν' ἀνακαλύψω τὸ κοινὸ καὶ τὸ βαθὺ στοιχεῖο πού μου τὸν ἔκανε, σὲ τέτοιο ὕψηλὸ σημεῖο ἀγαπητὸ, ἱερὸ καὶ σεβαστὸ, ὥστε πέρα ἀπὸ τὰ προσωπικὰ γνωρίσματά του, νὰ διαβλέπω κάτι πού μᾶς ἀφοροῦσε ὅλους μαζί κι' ὁλόκληρους κι' ἀπὸ μιὰ σάμπως ἐντελῶς προσωπικὴ ἀρχή.

Χρεωστῶ λοιπὸν ἀναμφισβήτητα στὸν κύριο Παπαχριστοδούλου, πού μου ἐπέστησε τὴν προσοχή μου πρῶτα, στὰ θαυμάσια ἄρθρα τοῦ Βιζυηνοῦ, ὅπου σὲ μιὰ ὑπέροχη συνοπτικὴ θεώρηση, ὁ βαθὺς ἐτοῦτος ἄνθρωπος, ἐνοποιεῖ θαυματουργὰ τὶς χρονικὲς ἐκτάσεις, ὅπου ξεκινῶντας ἀπὸ τὴν ἀπώτερη πνευματικὴ παράδοση τῆς Θράκης, τὴν παράδοση τῆς ζωντανῆς λατρείας τοῦ Διόνυσου «Ἐλευθέρου καὶ Ἰσοδαίτου», πιστοποιεῖ τὴν πλήρη ἐπιβίωση τῆς παράδοσης αὐτῆς στὰ θρακικὰ νεώτερα ἔθιμα, καὶ τὴ συδέει ἄρρηκτα μὲ τὰ σημερινὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα καὶ αἰτήματα τοῦ λαοῦ μας ὥστε ἀνεπίγνωστα, νὰ μὴν ὑφίσταται καμμιά διάσπαση βαθειὰ του ὁ καθαρὸς καὶ διαιώνιος κοινωνικὸς θεός, εἴτε εἶναι τοῦτος ὁ πανάρχαιος λιμνίτης, «ἐγρόμενος κούροις ἅμα νύμφαις ἐϋπλοκάμοισι» εἴτε ὁ ἀπὸ τὸν τάφον ἀνιστάμενος Ἰησοῦς, ἀνάμεσα στὶς μυροφόρες, τοῦ ὁποῖου «τὴν κοινήν ἀνάστασιν πιστοῦται» διαιώνια κι' ὁ σημερινὸς ἑλληνικὸς λαός.

Ἄν βασικά λοιπὸν ἀρχὴ τῆς κριτικῆς, ὅπως ὀρθότατα λέει ὁ Βαλέτας, εἶνε, πὼς γιὰ νὰ μελετηθεῖ πραγματικὰ ἕνας ποιητής, πρέπει νὰ γνωριστεῖ κανένας πρῶτα μ' ὄλο του τὸ ἔργο, θὰ μπορούσα νάλεγα,

πὼς μελετῶντας στὸ περιοδικὸ «ἡ Φιλολογικὴ ἑβδομάδα» τὰ ἄρθρα τοῦ Βιζυηνοῦ «οἱ καλόγεροι», ὅπου μᾶς προσφέρει σὲ θαυμάσια συνοχὴ τὸ πνεῦμα μιᾶς οὐσιαστικῆς λατρευτικῆς ἐνότητας τοῦ λαοῦ μας διὰ μέσου τῶν αἰώνων, θὰ μπορούσα ἤδη, ἐπαναλαμβάνω, νάλεγα, ὅτι κατεῖχα τὴν ἀπρόσωπη ἀρχή, ἀπ' ὅπου, κατεβαίνοντας μεθεδικὰ, θὰ ἐπλησίαζα ἀσφαλῆστερα τὸ ἔργο καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ Βιζυηνοῦ. Ἄλλο ζήτημα, ἂν κι' ἀπὸ μικρὸ παιδί, εἶχα μὲς στὴ μνήμη μου κάποιους τοῦ στίχους, πού μου ξαναρχόντανε στὴ σκέψη πὺ ἀυθόρμητα ἴσως ἀπὸ ὁποιοσδήποτε ἄλλους τῆς νεοελληνικῆς ποιητικῆς δημιουργίας, χαλκευμένους ἔστω κι' ἀπὸ λογοτεχνικὰ ψηλότερα ἱεραρχικὰ στημένους ἄλλους ποιητές, πὺ ἀυθόρμητα καὶ πὺ ἀβίαστα, λέω, ἀπὸ ὁποιους δῆποτε ἄλλους στίχους γιὰ τὴν ἀπλούστατα ἀνάμεσα ἀπ' αὐτοὺς καὶ τὸ ὁλοκάθαρό τους ψυχικὸ περιεχόμενο, δὲν ἐμεσολαβοῦσε ὁλόκληρα καμμιά τεχνοτροπία οὔτε καμμιά ἰδιαίτερη προσπάθεια, ἀλλὰ διαβαίνανε ἀπ' εὐθείας δίχως τὴν παραμικρὴ ρητορικὴ ἢ τὴν παραμικρὴ ζωντὴ ὑπογράμμιση εἰκόνες, ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ τους μέσα στὴν ψυχὴ μας. Κι αὐτὸ τὸ αἶσθημα καὶ ἡ διαπίστωση αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος, εἶμαι βεβαιότατος, ὅτι δὲν εἶναι ἀτομικὰ μου μόνο. Εἶναι ὅλων ἐσῶς πού μ' ἀκοῦτε, κ' εἶναι πανελλήνια, γιὰ τὴν ἰσχυρὴν ἐκείνη, ἕνα ὁποιοσδήποτε ἀπὸ μᾶς, μπροστὰ σὲ στίχους σὰν αὐτούς, ὅπου δὲν ἔχουνε κανένα ἄλλο φορεὰ ἑκφρασῆς τους, ἀπὸ τὸ ἀγνὸ «προαἶσθημα», πού ἂν εἶναι τοῦ Βιζυηνοῦ, δὲν εἶναι ὅμως λιγότερο, ἴδιο κι' ἀπαράλλαχτο, δικό μου καὶ δικό σας.

Ἄπόψε, εἶδα στὸν ὕπνο μου!

Ἐνα βαθὺ ποτάμι...

Θεὸς νὰ μὴ τὸ κάμει

νὰ γίνεῖ ἀληθινό...

Κ' ἴσως εἶν' αὐτὴ ἡ σωστὴ στιγμή, πρὶν ξεκινήσουμε γιὰ νὰ γνωρίσουμε μελετημένα, μετρημένα κι' ἀναλυτικὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Βιζυηνοῦ, νὰ ποῦμε ἐπιγραμματικὰ γι' αὐτόν, πὼς πίσωθὲ του καὶ μὲς σ' ὅλη του τὴ μοῖρα, δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο πού νὰ τὰ ὀδηγεῖ καὶ τὰ φωτίζει ἀπὸ τὸ θεῖο καὶ κατακάθαρο αὐτὸ στοιχεῖο, πού ὄλοι κρᾶζουμε «ψυχή».

«Ψυχὴ», πού δίχως ἄλλο εἶναι στὸ βάθος καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ τόπου μας καὶ πού στὶς μέρες τῆς συνολικῆς πικρίας πού δοκιμάζουμε ὄλοι, θε νὰ μᾶς προσφέρει ἀπ' τὶς πηγές τῆς ἀξαρῆς ἴσως, τὸ ἄξιο τοῦ τεραστίου πόνου μας ζωντάνεμα τὸ νηπενθές, καὶ τὴ γαλήνη, καὶ τὴν οὐσιαστικὴ ἐνότητα πού λαχταρίζουμε ὄλοι...

ΑΛ' ἌΣ ΔΟΥΜΕ ΤΩΡΑ τὸ Βιζυηνὸ ἀπ' τὴν κούνια του. Ἄντλῶ τὴν ὥρα αὐτὴ ἀπ' τὰ ἀγνωστὰ του μὲ πολλὰ ἀκόμα βιογραφικὰ στοιχεῖα πού τὰ χρωστοῦμε στὸν Ξηρέα καὶ πού τυπωθήκανε τὸ 1949 στὴν Κύπρο κ' ἔρχονται νὰ συμπληρώσουν μὲ τὴ σειρά τους, ὅσα ἄλλα ξέρομε γι' αὐτόν.

Βλάστησε τὰ γονικά μου,

Καρβουνασεστάδων ρίζα

Γιῶργη λένε τ' ὄνομά μου,

τὸ φτωχὸ χωριὸ μου Βίτζα.

Τό φτωχό αυτό χωριό, πού ἐδῶ κατονομάζεται ἔτσι ἀπλά, γιὰ τὸ Βιζυηνό, οὐσιαστικά εἶν' ἡ Θρακικὴ πρωτοκοινότητα, πού κρύβει μέσα της ὡσάν βαθιὰ παλιγγενετικὴ ἀφειτηρία μιὰν ἐνότητα συλλογικὴ ἀπροσμέτρητη, ἀπ' ὅπου πρόκειται νὰ ξεκινήσουνε γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρη, καινούριες ἀναδημιουργικὲς πραγματοποιήσεις. Μέσα στὴ φτωχιά ἐτούτῃ Θρακικῇ κοινότητι, γιὰ τὸ Βιζυηνό ὑπάρχει ὁ σπόρος κάποιας ἀναγέννησης ἀπέραντης, πού προσκαλεῖται νὰ τὴν ξαναφέρει μέσ' ἀπ' τοὺς αἰῶνες στὴ ζωὴ,

Ἡ γωνιά του, πού βαστά
τὸ περίσσι της καμάρι,
ἀπὸ πάμπαν ἀσβεστά
κι' ἀπὸ κύρη καρβουνιάρη!

Καὶ βυθίζεται μὲ περιφάνεια στὴν ἀμέτρητη ἀφοσίωση ποῦχε γιὰ τὴ μάνα του πού τὴν ἐλέγαν Μιχαλιέσσα...

Τὶ θαρρεῖς; σάν τὰ παιδιὰ
πού ζαρώνουν στὴ γωνιά τους;
γώ, ἔχω νοῦ κ' ἔχω καρδιά
κι' εἶμαι γιὸς τῆς Μιχαλιέσσας!

Δὲν ἔχουμε ἐδῶ καιρό, βεβαιότατα, νὰ ἐξετάσουμε, πῶς ὅλη αὐτὴ ἡ συλλογικὴ παλιγγενετικὴ ἀξίωση, συγκεντρώνεται ἀπὸ αἰῶνες, μέσα στὰ νεῦρα ἐνὸς παιδιοῦ, ποῦναι ἀπὸ *πάμπαν ἀσβεστά καὶ εἶναι ἀπὸ κύρη καρβουνιάρη*, κι' εἶναι ἕνας ὁποιοσδήποτε ἀπὸ μᾶς, χωρὶς μιὰν αἴγλη ἀπάνω του ρωμαντικῆ, ἢ μιὰ ἰδιαίτερα σημαδεμένη κληρονομικότητα, καὶ ξεκινᾷ, σταλμένος ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς γονιοὺς του στὴν Κωνσταντινούπολη, νὰ γίνεῖ ράφτης γιὰ νὰ ζήσει, ὡς πού μονομιᾶς, νὰ λησμονήσει καὶ τὴν πήχη καὶ τὰ ράμματα, γιὰ νὰ κρατήσῃ μέσα του μονάχα, ἀποκάτου ἀπὸ μιὰ ἀπροσμέτρητη ἐσωτερικὴ παρόρμηση, τὴν καθαρὴ, ὀλοκάθαρη ἰδέα τῆς Τέχνης. Καὶ δὲν προλαβαίνουμε νὰ ποῦμε ἐδῶ ἀναλυτικά, πῶς τὸ παιδάκι αὐτό, ἀφοῦ ἔγινε καλογεράκι, ἀνηφορίζοντας γιὰ τίς ἀπάνω ἀπὸ τὰ δόγματα κορφές, ἐπέταξε σιγά-σιγά τὰ ράσα, καὶ προχώρησε μονάχο του ν' ἀνταμωθεῖ (σὲ τοῦτες τίς ψηλές—ὄσο κι' ἀπόκρημνες κορφές) μὲ τὴν πλατιά ψυχὴ τοῦ κόσμου.

Μᾶς ἀρκεῖ νὰ πιστοποιήσουμε, πῶς, σὰ σημάνει ἡ ὥρα τῆς μεγαλοφυΐας, τὰ χάσματα τοῦ χρόνου γεφυρώνονται, τὰ περιβάλλοντα δαμάζονται, οἱ ταπεινὲς γενεὲς ἐξαίρονται, καὶ ξαφνικά, ὁ φτωχὸς καὶ ὁ ἄσημος ἀπογονὸς τους, ἀναπάντεχα ὑψώνεται σάν *πρόγονος, ἀπάνω ἀπ' ὅλους*. Ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του βεβαιότατα ἡ μεγαλοφυΐα αὐτὴ εἶν' ὁ ξένος κι' ὁ παράδοξος, ἡ κινητήρια δύναμη τῆς γενικῆς ἀδράνεια, τὸ φῶς μὲς στὸ σκοτάδι, ἡ τεράστια ἀγάπη μέσα στὴν κοινωνικὴ συνειθισμένη χλιαρότητα, ἀλλὰ πού ἔχει ὡς Μοίρα, ζωντανὴ ἢ νεκρὴ, τραυματισμένη ἢ σκοτωμένη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ της στὸ μυαλό καὶ στὴν καρδιά, νὰ τῆς φορέσῃ στὸ κεφάλι, φεύγοντας ἀπ' τὴ ζωὴ αὐτὴ, τὸ φωτοστέφανό της!

«Τὶ νὰ σὰς κάμω, ἔρὲ παιδιὰ,
ἔρ' ἀδέρφια ἀπ' τὴν Ἑλλάδα,
πούχετε σίβερο καρδιά
καὶ στῆθη σάν ἀμάδα!»

Παίρνω τ' ἀθάνατο νερό,
τοῦ Πρωτομά τῆ θρόσο,
καὶ τὰ ποτίζω ὄσο μπορῶ
γιὰ νὰ τὰ μεγαλώσω.

Καὶ σὰς φυτεύω στὴν καρδιά,
τὸ δέντρο τ' Ἀμαράντου,
πῶχει τὸ μῶσχο μυρωδιά,
σμαράγδι τὴν θωριάν του.
Πῶχει ἀνθὴ μὲ χρυσὴ σαφή,
κι' ὀπωρικὰ σὰ μέλι.

καὶ τοῦ λαλοῦνε στὴν κορφή,
τοῦ Παραδείσου Ἀγγέλοι...
Ἀγγέλοι, σὰς παρακαλῶ,
θεσέ μου σὲ ἱκετεύω,
κάμε μεγάλο κι' ἀψηλὸ
τὸ δέντρο πού φυτεύω...

Τέτοια εἶναι, χωρὶς ἄλλο, ἡ ἀρχὴ τῆς βιογραφικῆς πορείας τοῦ Γιώργου Βιζυηνοῦ, πού ξεκινᾷ ἀπὸ μιὰ ἐνότητα πῶχει τίς ρίζες της στὸ χῶμα τῆς μικρῆς κοινότητάς του, τῆς Βιζῶς, μιᾶς ταπεινῆς κοινότητας, πού ὅπως ὅλη ὁμως ἡ Θράκη συγκεντρώνει τὴν οὐσία βαθειά της κι' ἀπ' τίς τρεῖς ἡπείρους πού συνδέονται μαζύ της, τῆς Ἀσίας, καὶ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ πού τὴ διαποτίζει ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες ἡ ροὴ τοῦ Ἐβρου πού κυλάει στὰ νερά του «ἐπακμάζουσιν καὶ ζωϊκῶ αἵματι ἐπανθίζουσιν» τὸν αἰώνιο Μῦθο του, τὴν αἰώνια κεφαλὴ τοῦ Ὀρφέα. Εἶπα Μῦθο. Ἀλλὰ ποῖο Μῦθο; Ὅχι βέβαια τὸν ἀλλοιωμένο Μῦθο πού σὲ νεώτερους καιροὺς περιορίζει τὴν ἐμπνοὴ τῆς «θῆλειας ἀρχῆς» σὲ μιὰ μελοδραματικὴ «Εὐρυδική», ἀλλὰ σὲ μιὰ Εὐρυδικὴ πού κ' ἐτυμολογικὰ ἔχει μέσα της τὴν ἐννοια τῆς *Εὐρείας Δίκης*, τῆς *πλατιάς*, τῆς *πανανθρώπινης Δικαιοσύνης*, γιὰ τὴν ὁποία ἀσφαλῶς δὲν δίστασε ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια κι' ὁ Ὀρφέας νὰ κατεβεῖ στὸν Ἄδη. Τῆς Εὐρείας Δίκης, πού ὁσοδήποτε διασπασμένη στίς ἡμέρες μας σάν ἐννοια λέω, ἐνῶ ἀπ' τὸνα μέρος ἡ Ἐρησκεία μας μᾶς τὴν ἐμφανίζει ὡς ἐνιαῖο, θεῖο καὶ παγκόσμιο αἶτημα, τὰ πανεπιστημιακά μαθήματά μας μᾶς τὴ θέτουν ὑπὸ κριτικὴ ἀμφισβήτηση, ἐνῶ ἡ καιροσκοπικὴ πολιτικὴ μᾶς προγυμνάζει ὅπως προγυμνάζει ἡ ἄλεπού τ' ἄλεπουδάκια της πῶς νὰ λοξοδρομοῦνε ἀπὸ δῶθε κι' ἀπὸ κείθε ὡς πού νὰ πιάσουνε τὴν ὄρνια, ἀλλὰ πού κάποτε σάν ἀσυναίσθητα ὑπερνεκάντας τὴν ἀντίδραση τῆς τραγικῆς πραγματικότητάς, διοχετεύεται ὀλοκάθαρη μὲς στὸ μυαλό καὶ τὴν καρδιά ἐνὸς ποιητῆ, ἐνὸς προφήτη κι' ἐνὸς μάρτυρα, καὶ διασώζει ἔτσι τὴ βαθύτερη οὐσία τοῦ διαιώνιου ἀνθρωπισμοῦ μας, καθὼς τοῦτο χωρὶς ἄλλο, ἔχει γίνεῖ, σχετικὰ μ' ὅσα προεῖπα, στὴν περίπτωσι ἐνὸς Βιζυηνοῦ.

Κατόπιν ἀπ' αὐτό, ὀλότελα παράδοξο ἂν στοχαστοῦμε πῶς ὁ Βιζυηνὸς ἔχοντας μέσα του τὸ Θρακικὸ προζύμι τῆς ἀγνότερης κοσμοεποπτείας ὅπως τούτῃ μεταδόθη ἀπὸ πανάρχαια χρόνια σ' ὅλη τὴν ὑπόλοιπὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὸν Ὀρφέα, τὸ Μουσαῖο, τὸ Θάμυρι, τὸν Εὐμόλοιο, μὲ τοὺς Δελφοὺς καὶ μὲ τὴν Ἐλευσίνα στὸ δράμα ἐνὸς ἀγροτικοῦ ἀλλά καὶ γι' αὐτὸ ἀγνότατο πνευματικοῦ κι' οὐσιαστικὰ ἠρωϊκοῦ πολιτισμοῦ, πρωτοεκφράζεται ποιητικὰ, ὅταν εἶναι πρωτοετῆς ἀκόμα φοιτητῆς μὲ τὴν παράδοσι τοῦ Κόδρου βασιλιᾶ τῆς Ἀττικῆς, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πρώτους κοινοτάρχες, πού θυσιάζει πρόθυμα τὴ ζωὴ του γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ λαοῦ του.

Ἡ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚὴ ΤΟΥ ΩΣΤΟΣΟ καί, σημειῶνω, οὐσιαστικὰ ἠθικὴ σὲ κείνο τὸ πρωτόλειό του ἐπίδοσι, ἀφουρνίζει, τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ὁμογενῆ Ζαρίφη, πού τὸν στέλνει γιὰ νὰ συνεχίσει φιλοσοφικὲς σπουδὲς στὴ Γερμανία, ὅπου, στὴ Γοτίγγη, σύντομα ἀναδειχεται ἕνας

από τους πιο αγαπημένους μαθητές του Λότσε, γίνεται στο Βερολίνο πρώτος στη σειρά δμίλητης στο φροντιστήριο του ιστορικού της φιλοσοφίας Τσέλλερ και συνδέεται στη Λειψία στενότερα, με το μεγάλο ψυχολόγο Βούντ. Γρήγορα η βιβλιοθήκη του, καθώς μας βεβαιώνει ο φίλος του και βιογράφος του Ν. Βασιλειάδης, αριθμεί χιλιάδες τόμων απ' τις κλασικότερες εκδόσεις.

Αναφέρω τα στοιχεία αυτά *ιδιαίτερα*, γιατί στο μεταξύ οι περισσότεροι απ' αυτούς που άπασχολήθηκαν με το έργο του, δεν σταματήσανε όσο έπρεπε κι' όσο ώφειλαν στη θαυμαστή του φιλοσοφική κατάρτιση, όχι γιατί ο Βιζυηνός δεν άφισε αρκετά σημάδια του άγνου του φιλοσοφικού συλλογισμού, αλλά γιατί όπως λέει ο Άλεξανδρινός Ίσίδωρος, μιλώντας για έναν Όρφικό περίφημο, τον Σεραπίωνα, ο Βιζυηνός, «φύσει ζητητικός ών άληθείας και φύσει θεωρητικός, ου περί τά τεχνικώτερα της φιλοσοφίας ήξιου διατρίβειν, αλλά τοίς άδροτέροις και ένθουσιαστικότεροις νοήμασιν ένεφύετο», και γιατί είταν από κείνους όπως λέει, σ' ένα θαυμαστό του στίχο ο μεγάλος Halderlin, και πού σ' άνάλογη περίπτωση μάζ τον θυμίζει ο Jaspers, πού «όσο σκέπτονται βαθύτερα, τόσο αγαπούν το ζωντανώτερο».

Η ένασιμη διατριβή του άπάνω στον Πλωτίνω, καμωμένη για την ύποψηφιότητά του ως καθηγητού στο Πανεπιστήμιό μας, οι μελέτες του για το Όρωαίο, τα «Στοιχεία Έμπειρικής Ψυχολογίας» και τα «Στοιχεία Λογικής πρός χρήσιν της Έλληνικής Νεολαίας», είναι δείγματα σημαντικώτατα της έξαιρετικής πνευματικής του γυμνασίας, πού άν έμψυχόνται απ' τ'όνα μέρος από πλήρη φιλοσοφική πειθάρχηση, όμως άφίνουν από κάποιες χαραμάδες να περνά ή πνοή από προβλήματα πού στις ήμέρες μας μονάχα ίσως τίθενται όλοφάνερα στη διαλεκτική της «ύπαρξιακής φιλοσοφίας» και βάνουν το μυαλό του Βιζυηνού στα σύνορα του δράματος πού το άπειλεί απ' ώρα σ' άλλη, αλλά το κάνει και πιο πρόσφορο στην καθαρή δημιουργία μες την όποιαν ή πολυτροχισμένη αισθαντικότητα του αναδεικνύεται με την πιο έκλεπτυσμένη, την πιο γνήσια τραγικότητα, σ' ένα άθάνατο διήγημα όπως ο «Μοσκώβ—Σελήμ» ή το «Μόνον της ζωής μου ταξείδιον», ή σ' ένα ποίημα της μοναδικής άγνότητας του τελευταίου, πού έγραψε προτού πεθάνει, μέσα στο Φρενοκομείο...

Είπα, ότι το πραγματικό πνευματικό ξεκίνημα του Βιζυηνού είναι ή «ένότητα» κ' ή ένότητα αυτή είταν στο αίμα του. Χαμένη για τους τωρινούς, μάταια ζητείται να ξαναστηθεί μες στην ψυχή τους με διοικητικές προσπάθειες, με συγκολήσεις γνώσεων και μηχανικών συλλογισμών. Οι μηχανικοί αυτοί συλλογισμοί και οι γνώσεις, είναι τα «μπαλώματα» πού κατά τη λαϊκή σοφία κάνουν μεγαλύτερο το ξέσχισμα του ύφασματος. Μάταια οι πιο πολλοί «διανοούμενοι» στις μέρες μας, ύποτελείς των συνθηκών, όπου έχουν έργο τους να μάζ χωρίζουν, έπιδιώκουν την άνθρώπινή της με τη στιγμήαία κ' έφήμερη ίκανοποίηση των παθών τους. Την άπόπειρα για την άνθρώπινη αυτή δέν τη μπορούνε, βεβαιότατα, όλοι. Η άπόπειρα αυτή άποτελεί το θέμα μιας άπόλυτα ξεχωριστής άποστολής, κι' όπως λέει ο Έγγελος, ο ρόλος της πραγματικής πνευματικής προσωπικότητας, είναι το ν' άποκαλύπτει τη

χαμένη αυτήν ένότητα στους άλλους, ριψοκινδυνεύοντας σε τούτη την άποστολή συχνότατα τη ζωή του κι' ως και το ίδιο του μυαλό. Και τέτοια άληθινή πνευματική προσωπικότητα, άπάνω απ' όλους, του καιρού του είναι όποιητής, ο γεννημένος ποιητής, πού δέν υπάρχουνε χωρίσματα μες στην ψυχή του, αλλά πού γι' αυτόνε, όπως έλεγαν οι ίδιοι άρχαιοί για τον Όρφέα, είναι «ο πρεσβύτατος, μαζί κι' ο νεώτατος των Λόγων». Πόσο άπλό, πόσο κατάδηλο μάζ είναι αυτό το γεγονός, μες στο με θείαν άφέλεια τραγουδημένο απ' το Βιζυηνό τραγούδι έτούτο των Θρακών:

Από τη Θράκη έρε παιδιά,
τραϊλά, τραϊλά, τραϊλά, λαρά,
από την Πιερία.
έβγηκεν ή θρησκεία...
Κι' έσύραν αύραις του θρακιά.
τραϊλά, τραϊλά, τραϊλά, λαρά,
απ' τη χρυσή της θάλα,
μιά σπύθα στην Έλλάδα...
Και την έσπείρανε κοντά,
τραϊλά, τραϊλά, τραϊλά λαρά.

Η το με την ίδια θείκη όπως είπα, άφελή, και παιδική σχεδόν έμπνοή έκφρασμένο άλλο τουτο ψυχικό έμβατήριο...

Από τη Θράκη έρε παιδιά,
τραϊλά, τραϊλά, τραϊλά, λαρά.
απ' τον Όρφέα έγίνη
ή πρώτη ψαλτσούνη
Και την έπήγαν στα νησιά,
τραϊλά, τραϊλά, τραϊλά, λαρά.

στην παλαιάν Άθήνα,
στην πρώτη Έλευσίνα.
Κ' έγίνη φως στα σκοτεινά,
τραϊλά, τραϊλά, τραϊλά, λαρά,
κ' έφάνηκε εκεί κάτω.
ο Δίας κ' ή γενιά του,
Γι' αυτό καθείς ως προσπαθεί,
τραϊλά, τραϊλά, τραϊλά, λαρά,
το φως να φέρει τώρα
στην πρώτη του τη χώρα.

Τά τραγούδια αυτά τ' αναμφισβήτητα, είναι παιδικά σχεδόν, αλλά μέσα σ' αυτή την παιδικότητα ύπάρχει, από την ήθική και ψυχική πλευρά του, άκέραιος ο σπόρος της μεγαλοφυίας. Και με την ίδια άγνότητα και ένότητα και άφέλεια, με την ίδια άξιολάτρευτη άτεχνία, αλλά και με την ίδια ουσιαστική καθολικότητα και ευθύνη ο Βιζυηνός προσβλέπει άκέρια την έλληνική πατρίδα.

Θεός μαζί Σου άρχόντισσα! Λυπήσου
ένα άγνωστο κι' ανήξερο τεχνίτη...
Δέν είμ' έγω άξιος, για δουλιά δική Σου
άξιος να μπεις στο φτωχικό μου σπίτι...
Και κείνη, με χαμόγελο με θλέπει
και λέει με στοργή και καλωσύνη.
"Έχω δουλειά, πολλή δουλειά. Και πρέπει,
αφοΰ όχι απ' άλλον, από Σε να γίνει!
Έμπρός της πέφτω πά στα γονατά μου.
«Εσύ 'σαι, λέω ή άγια μου πατρίδα»
«Ναι μούπε—κι' όλα τούτα είναι δικά μου.
Και λέγοντας, με σήκωσε. Και είδα...
Ένας σωρός παιδάκια, την προφτάσαν.
Άβράκωτα, ξεπόλυτα, με κάλλη

πού μόλις πιά διαφαίνονται... Σά νάταν
ξεθωριασμένα απ' άρρωστιά μεγάλη...

Κι' ό Βιζυηνός συνεχίζει...

«Δέν είν' αυτό δουλειά μου... Τό γνωρίζω,
μά, ύπακούω πατρίδα μου, σ' έσένα.
Ίσως τελειώσει, αυτό που έγω τ' αρχίζω,
άλλος κανείς καλύτερα από μένα...»

ΣΕ ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΣΗΜΕΙΟ της όμιλίας μου, θεωρώ πνευματική και ήθική ύποχρέωση όλων μας, άκροατών και όμιλητή, νά κάμουμε (μέ μιá παρένθεση) δικό μας, αίμα από τό αίμα μας και σάρκα από τή σάρκα μας, τό άπειρα άπλό, άλλά Ιεραρχικά άνώτατο αυτό πνευματικό αξίωμα, κατά τό όποιο, όλοι οί άληθινοί Ποιητές, ούσιαστικά είναι ένας Ποιητής, στον έναίο στρατό της μιáς διαιώνιας ποιητικής φωνής, που όλοένα συμπληρώνεται, προεκτείνεται, κι' όλοκληρώνει στην πορεία της, τό μεγάλο αίτημα του Πνεύματος για τή συνολική έξύψωση του Άνθρώπου επί της γής. Άλλο, άν ό κάθε άληθινός ποιητής στην έποχή του, σηκώνει μέ τους ώμους του όλο τό βάρος των προηγούμενων. Άλλά όποιος νάναι από τή φύση του, είτε *μεγαλωστέ* *μεγάλος*, είτε αδυνατώτερος—άρκει μονάχα καθώς είπα, νάναι άληθινός, νάπροσβλέπει στην ιδέα της Ποίησης μέ δέος κι' άγνότητα άμετρη, καθώς τό δέος αυτό, τό χάραξε μέ κάποιους στίχους του, ό Βιζυηνός, όταν άκόμα έγραφε στην καθαρεύουσα :

«Προαναγγέλλω των Μουσών την Ιλαράν ανατολήν,
Και τας φαιδράς προΰπαντών του μέλλοντος ήμέρας
Και σβύνω πρό της αίγλης των, με σέβας και με συστολήν...»

Κ' έτσι κ' έγω, την ώρα αυτή ό πιθανά πιό άσήμαντος ανάμεσα στους άδελφούς μου ποιητές, νεκρούς ή ζωντανούς, μιλώντας σήμερα για τό Βιζυηνό, δέν έπεθύμησα παρά νά προεκτείνω τή φωνή του, σβύνοντας, μέ συστολή και σέβας τόν έαυτό μου μπρός στην ποίηση, όταν άξαφνα προχθές πληροφορήθηκα πώς κάποιιο που δέν ξαίρω, ούτε ένδιαφέρομαι όλότελα νά μάθω τ' όνομά τους, έπεχείρησαν νά μέ ανακόψουν στην Ιερή μου αυτή έλληνική διακονία. Άλλ' αυτό δέν έμποδίζει βέβαια τήν ψυχή μου — και τό γεγονός αυτό τό ξέρουν όλοι όσοι κ' έλάχιστα μέ ξέρουνε, δέν έμποδίζει επαναλαμβάνω, τήν ψυχή μου νά έπιτελέσει τό ιερό της χρέος, και νά διαθέτει τόννοους οίκτου άληθινοϋ κι' άνόθευτου, για όλους αυτούς, άγνωστούς μου, άνίδεους άμουσους, και κατ' άνάγκη, δίχως άλλο, για τόν ίδιο λόγο ακούσιά τους ταπεινούς..

Καιρός ώστόσο, έπειτ' από τούτη τήν παρένθεση, νά έπιστρέψω όλόκληρος στο Βιζυηνό, άντικρύζοντας μιá άλλη του έργου του πλευρά της πιό μεγάλης σημασίας, τή διηγηματογραφική και πεζογραφική.

Συμβαίνει, για τό Βιζυηνό, ως διηγηματογράφο, τό Έλληνικό κοινό κατά τό πλείστο, νά μη τόν γνωρίζει παρά μόνο άπόνα διηγημά του που έπιγράφεται «Τό άμάρτημα της μητρός μου». Και καθώς έδω μάς ένδιαφέρει μέσ' απ' τά πεζογραφήματά του περισσότερο, ή άνίχνευση προπάντων της ψυχογραφίας του ποιητή, ή σύνθεση της Ιδιάζουσας αισθαντικότητάς του, ή γοητεία που έξασκεί άπάνω μας, ως μοίρα,

πού βαθείά της είχε κάτι τόσο σύνθετο, όσο άπλή ήταν ή μορφή το και ή όλη του ζωή, δέν θ' άρνηθοϋμε βέβαια τή θέση πουχει στο διηγηματογραφικό του έργο «Τό άμάρτημα της μητρός μου». Άλλά δίπλα του, και που έγω τό διάβασα στην έκδοση Σιδέρη, είν' ένα άλλο διήγημα, ό Μοσκόβ — Σελήμ, ένα μεγάλο άληθινά άνθρώπινο άριστούργημα, που ένδω τό διάβαζα, μέ μετατόπιζε απ' τή θέσημου για νά τονίζω μέσα μου όλοένα.. «Άλλά τούτο είν' ένας Ντοστογιέφσκυ, στις καλύτερες σελίδες του, ένας Ντοστογιέφσκυ — Έλληνας». Άκούστε τήν πνευματική άτμόσφαιρα που τό αρχινά :

«Ήθελα νά μη σέ είχα συναντήσει επί της όδοϋ μου—ήθελα νά μη σέ είχα γνωρίσει έντφ έίψ μου. Έπότης και σϋ άρκετήν τήν ψυχήν μου πικρίαν, αγαθέ, παράδοξε τούρκε, ως άν νη ήρκουν εις αυτήν αι θλίψεις, τας όποιας καθ' έκάστην τής προξενούσιν αι τύχαι των όμοσθών μας! Άλλ' ότι έγινεν, έγινε. Ή έλεινγη ή κάτισχος μορφή σου, μέ τό βαθύ και μελαγχολικόν έκείνο βλέμμα, ταραττει τόν ύπνον μου, πτωει τήν μοναξιάν μου. Ή κλαυθμηρά και τρέμουσα φωνή σου, ήχει παραπονουμένη εις τά ότα μου — Πρέπει νά γράψω τήν Ίστορίαν σου.

Δέν άμφιβάλλω, ότι οί φανατικοί της φυλής σου, θά βλασφημήσουν τήν μνήμην ενός πιστού, διότι ήνοιξε τά άδυτα της καρδιάς αυτού πρό των θεθήλων όφθαλμών ενός άπιστου.

Φοβούμαι, μήπως οί φανατικοί της ιδιικής μου φυλής, όνειδίσουν ένα Έλληνα συγγραφέα, διότι δέν απέκρυψε τήν άρετήν σου. Ή δέν ύποκατέστησεν έν τή άφηγήσει του ένα χριστιανικόν ήρωα. Άλλά μη σάς μέλην δέν θ' αφαιρεθεί τι από τήν αξίαν σου, διότι ένεπιστεύεις εις έμέ τας περιπετείας της ζωής σου.

Και δέν θά μέ τύψη ποτέ ή συνείδησις, διότι ως άπλως χρονογράφος έξείτημα εν σοι ούχι τόν άσπονδον έχθρόν του έθνους μου, άλλ' άπλως τόν άνθρωπον. Διά τούτο μη σέ μέλην — θά γράψω τήν Ίστορίαν σου».

Πόσο θαυμαστή πόσο άνώτερη άνθρώπινη κ' αισθηματική είν' ή σκοπιά, από τήν όποία έποπτεύει τό πεδίο της κατοπινής διήγησής του! Βεβαιότατα, οί λόγοι ένός «λανθάνοντος» φανατισμοϋ, είταν αυτοί που κάποτε, όταν πρωτοδιάβασα αυτό τό διήγημα, (είναι χρόνια πίσω), κι' ανακρίνοντας τό θαυμασμό μου σ' ένα φίλο μου γι' αυτό, τόν έτυφλώνανε πνευματικά, ως τό σημείο νά μου πεί: «Άσφαλώς, σέ τούτο τό διήγημα, ύπάρχει ένα Complexe που είναι προάγγελος της φρενοβλάβειας που ύπόβασκε στην Ιδιοσυγκρασία του Βιζυηνού». Τόσο ή όρθόδοξη μνημονική παραδοχή των αξιών της Ίστορίας, μπορεί νά ύποστειλει μέσα μας τόν άνθρωπο και τήν αίώνια ούσιαστική του αξία, ως άν ή Ίστορία, στοιχειωδώς για τους άληθινά πνευματικούς ανθρώπους δέν ύπηρεε και δέν πρέπει νάναι πάντα, μιá προέκταση της καθαρής πνευματικής μας θέλησης, προς τήν κατάκτηση ένός μέλλοντος που ξεπερνά τό παρελθόν και τό παρόν προς όλες της τις διευθύνσεις και που κριτικά έξαντλεί τόν κάθε μας διανοητικό φανατισμό, και τό ύψηλό σημείο έκείνο όπου «οϋκ ένε Έλλην ή Ιουδαίος», όπως λέει ο Παϋλος, αλλά ό Άνθρωπος και μόνο ό Άνθρωπος. Βέβαια, οί ψυχίατροι, θάχανε νά πουν τό λόγο τους και τούτοι στην περίπτωση του Βιζυηνού, άν χρησιμοποιούσανε μέ πάνσοφη περίσκεψη τις ψυχιατρικές μεθόδους τους και δέν θυσιάζανε για χάρη τους τόν Ποιητή που στην ούσία είναι πάντα ό μελλοντικός πανύγιος άνθρωπος, που

δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ τὸν συγχέουμε ποτέ, μὲ ἓνα πλάσμα φρενολογικὰ ἀκρωτηριασμένο ἀπὸ τὴ Μοῖρα. Ἄλλὰ τότε ἴσως, οἱ πραγματικοὶ ψυχίατροι, θάχανε νὰ ποῦν κάτι ἄλλο. Θὰ στρεφόντανε ἐναντία σ' ὄλες τὶς μεθόδους ζωῆς καὶ σκέψεις ποὺ πληγώνουν τὴν αἰσθαντικότητα, ἐνὸς ἀληθινοῦ Ποιητῆ καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὴν ἐμποδίζουν ν' ἀναπτυχθεῖ σὲ πρότυπο αἰσθαντικότητας γιὰ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, ἐκτὸς ἐάν, ἢ αἰσθαντικότητα ἐνὸς Χριστοῦ, ἐνὸς Παύλου, ἐνὸς Φραγκίσκου τῆς Ἀσσίζης, ἐνὸς Βᾶν Γκόγκ δὲν ἀποτελεῖ ἓνα πρότυπο ἐξωτερικῆς ὑγείας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Καὶ θὲ νᾶπρεπε νὰ ἔχουμε ὡς πρωταρχικὸ ἀξίωμα τῆς ἐπιστήμης τοὺς αὐτοὺς: Πῶς ἢ Πνευματικότητα, δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ ὁ ἄνθρωπος οἰκοδομεῖ μὲ διανοήματα, ἀλλ' ἢ βαθύτερη οὐσία, αὐτοῦ ποὺ ἀποτελεῖ μὲς στὰ ἔγκατά του, τὸν ἀνθρωπισμὸ του. Ἔτσι, εἴταν φυσικὸ, ἢ εὐαίσθησια τοῦ Βιζυηνοῦ ποὺ εἴτανε ἀνοιχτὴ σὶς πιὸ λεπτὲς δονήσεις νὰ πληγώνεται ἀσυναίσθητα καὶ νὰ ματώνει ἀπ' ὅ,τι δὲν ἐσύντρεχε στὴν ἀνθησὴ τῆς παραδεισιακῆς καὶ γιὰ τὸν ἴδιο λόγῳ τραγικῆς αἰσθαντικότητάς, τοῦ ἔστω κιᾶν τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ σύντρεχαν τὴν ἀνθησὴ εἶχαν τὴν καταγωγὴν τοὺς στὴν ἐξέλιξη τῆς ἴδιας ἐπιστήμης τῆς ψυχολογίας, ποὺ τὸ καιρὸν ἐκεῖνο ὁ Βιζυηνὸς ἐσπούδαζε στὴ Γερμανία ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Βούντ.

Μέσα τοῦ ὑπῆρχε ἀκόμα, ὅπως τὸ χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος ἄλλωστε, ἓνα στοιχεῖο «εὐελπιστίας» ποὺ ἀναγκαστικὰ δὲν τὸν βοηθοῦσε στὴν «αὐτοθάμυνα», ἀλλὰ μοιραῖα τὸν ἄφινε παθητικὸ καὶ τὸν ὠθοῦσε στὴν «κυκλοθυμία». Σήμερα βέβαια ὄλα θάταν διαφορετικὰ. Ἡ φιλοσοφία, κορεσμένη ἀπὸ ἀντινομίες, ξυπνᾷ τὸν ἀνθρώπο στὴ συνειδητοποίηση τῆς ἴδιας τραγικότητάς του, καὶ τονώνει αὐτὴ τὴν ἴδια τραγικότητά του, ὥστε νὰ τὸν κάνει ἡρωικὰ ἐνεργητικὸ. Ἔτσι, ποὺ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου νὰ τοποθετεῖται καὶ νὰ συνοψίζεται σὶς μέρες μας σὲ τοῦτο τὸ ἐρώτημα ὅπως τὸ διευτώνει ὁ Jaspers. «Μὲ ποῖο τρόπο τὸ «ἀντιλογικὸ» καὶ τὸ «ἄλογο», μποροῦνε ν' ἀντιμετωπίσουνε τὸ «λογικὸ»; Πῶς δηλαδὴ, θὲ νὰ μπορέσει νὰ δοθεῖ ἀπέναντι σὶς ἀμετρες ἀντινομίες ποὺ μᾶς κυκλώνουν, μὴ «ἀλογικῆ» ὅπου νὰ μὴ συγχέεται, ὅμως μὲ τὴν «ψευδολογικῆ» ὅπου στηρίζεται σὶς illusions; Μιὰ «verpūnllige alogik» γιὰ νὰ ξαναποῦμε πάλι μὲ τὸ Jaspers ποὺ νὰ μὴ συγχέεται μὲ τὴν πλάνη; Καὶ ποὺ κατὰ βάθος εἶναι ὄχι τὸ πρόβλημα μονάχα τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα ὄλης τῆς σημερινῆς μας ζωῆς; Ποὺ πρέπει νὰ λυθεῖ σὲ τρόπον ὥστε ὄλες οἱ παλιές ἐμπειρίες ποὺ ἔχουμε ὑποστῆ ἀρνητικὰ σὸ παρελθὸν νὰ ἀποχτήσουνε μιὰ θετικὴ ἄξια νὰ μᾶς ἀποκαλύψουνε ἐξίσου θετικὰ τὸ νόημα τῆς «ὑπαρξῆς». Ἄλλὰ τὸν καιρὸ ποὺ ὁ Βιζυηνὸς, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Βούντ, ἐπροχωροῦσε θαρρετὰ στοὺς κόσμους τῆς ψυχολογίας ποὺ θεμελιώδης φιλοσοφικὴ ἀρχὴ τοὺς εἴτανε κατὰ τὸ Βούντ πῶς τὸ ὕλικὸ καὶ τὸ μηχανικὸ στὸν ἀνθρώπο εἶναι ἐξωτερικὸ μονάχα περιβάλλυμα καὶ πῶς πίσω ἀπ' αὐτὸ ὑπάρχει ἢ ἀέννηση πνευματικὴ δημιουργία, τὸ συναίσθημα, ἢ προσπάθεια, ὅμως ὁ διαλεκτὸς ἀγῶνας ἀσφαλῶς δὲν εἶχε φτάσει σὸ σημεῖο ποὺ ἐνῶ φαίνεται στὸν ἀνθρώπο κλειστὸς ὁ κάθε δρόμος, ὅμως σύγχρονα τοῦ ἀνοίγονται ἄξαφνα ὄλοι οἱ δρόμοι, ποὺ εἶν' ἐλεύθερη, νὰ πάρει ἢ δημιουργικὴ ψυχὴ, ὅποιον

ἀπ' αὐτοὺς προκρίνει. Ἀκόμα γιὰ τὸ Βούντ κυριαρχεῖ ἓνας συμβατισμὸς ποὺ ἢ «βουλησιαρχία» κ' ἢ «ἀβουλία» βρίσκονται σὲ σύγκρουση ἀπὸ τὴν ὁποία δημιουργεῖται μιὰ ἀδιέξοδος.

— Ὑπάρχουνε κάποιες σελίδες σ' ἓνα διήγημα τοῦ Βιζυηνοῦ «Αἱ συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας», ὅπου ἢ σύγκρουση αὐτὴ διαγράφεται γιὰ τὴν αἰσθαντικότητά του, ὅμως μὲ μιὰ τραγικότητα, προφητικὴ γι' αὐτὸν τὸν ἴδιο. Πρόκειται γιὰ τὴν περίπτωσιν ποὺ ὁ Βιζυηνὸς πηγαίνει ἔξω ἀπ' τὴ Γοττίνγη, νὰ ἐπισκεφθεῖ ἓνα Πρωσσικὸ νεοῖδρυτο φρενοκομεῖο.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς διαβάσω δυὸ σελίδες ἀπ' τὸ κείμενο, ὅπου διαγράφεται ὀλοκάθαρα γιὰ μᾶς ἢ πάλι ἐνὸς ὑποσυνειδητοῦ, τοῦ ὑποσυνειδητοῦ τοῦ Βιζυηνοῦ μὲ τὶς ἀνώτερα συνειδητὲς δυνάμεις του, ποὺ τελικὰ νικιῶνται καὶ τὸν σπρώχνουνε στὴν τραγικὴν τοῦ μοῖρα.

Ἄλλὰ μὴ δὲν εἶν' αὐτὸ ἢ ἴδια πάλι ἐνὸς Φρειδεरिकῆ Νίτσε δταν τελειώνει τὸ βιβλίον τοῦ «Ville zu macht» («Θέληση πρὸς Δύναμη»), ἢ ἐνὸς Hölderlin ποὺ προστατεύεται ἀπὸ πίσω ἀπ' τὸ ψευδώνυμο τοῦ Scardanelli ἢ ἐνὸς Gérard de Nerval στὸ διαπληκτισμὸ τοῦ μὲ τὸν ἐσωτερικὸ «σωσία» του, μυθικὴ ἀπεικόνισιν τῆς μοῖρας στὴν ὁποία στὸ τέλος παραδίδεται: Ἄλλ' ἄς ἀκούσουμε ἐκεῖνες τὶς σελίδες ποὺ σᾶς ὑποσχέθηκα ἔστω κιᾶν εἶναι κάπως μακρυνές, ἀλλὰ σὲ καταπληκτικὸ σημεῖο ἐνδιαφέροντος.

«Τὸ εὐρύτατον—γράφει σὲ τοῦτο τὸ διήγημα ὁ Βιζυηνὸς—καὶ ἀρχιτεκτονικῶς ἄριστα ὠκοδομημένον φιλανθρωπικόν τοῦτο ἴδρυμα τῆς πρωσσικῆς Κυβερνήσεως, κεῖται δέκα περίπου λεπτὰ νοτίως τῆς Γοττίνγης ἐπὶ τερπνοτάτου λόφου ἐν μέσῳ χλωρῶν λειμῶνων καὶ σκιερῶν κήπων, παρέχον εἰς τὴν ὄψιν τοῦ θεατοῦ, τὴν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο γραφικωτάτην περὶ τὴν πόλιν ταύτην χωριογραφίαν.

Τὸ κατάστημα εἶναι προικισμένον μὲ πολλὰς γαῖας, ἢ καλλιέργεια τῶν ὁποίων ἀνατίθεται εἰς ἐκεῖνους τῶν φρενοφλαθῶν, ὅσων αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις παραλυθεῖσαι ὑπὸ τοῦ θάρους τῶν συμφορῶν καὶ τῆς διαπάλης τοῦ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνος ἐν μεγαλοπόλει δὲν χρειάζονται εἰμὴ ἡθικὴν ἀνακούφισιν, ἐργασίαν συμφωνοτέραν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὅπως ἀνακτῆσιν τὴν προτέραν αὐτῶν ἐνεργητικότητα.

Ἄλλὰ καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ τοῦ φρενοκομεῖου ὑπηρεσίαι ἐκτελοῦνται κυρίως ὑπὸ τῶν ἀδλαβεστέρων αὐτοῦ οἰκητόρων. Ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ νεωκόροι, καὶ τὸ θαυμαστότερον, αὐτὸς ὁ ἱεροκλήρως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχῆς, ἦτο ἐκ τῶν φρενοφλαθῶν.

Ἀνθρώπος εὐλαβέστατος καὶ μάλιστα ἐντριβῆς περὶ τὰς Ἱερὰς Γραφάς, Βόλ κενχάρ ὀνομαζόμενος, προλύτης τῆς Θεολογίας, ὁ ὁποῖος πάντοτε μὲν συνέθετε τὴν λαμπροτάτην ἀπὸ ἀμβωνος ὀμιλίαν του, σπανίως ὅμως κατῴρθου νὰ τὴν ἀπαγγεῖλει μέχρι τέλους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ καταστήματος.

Διότι τὸ ἄλογον, ἂν καὶ ἐξ ἀνθρώπων συνιστάμενον ποίμνιον του, δὲν ἐτήρει, ὡς εἰκόσ, τὴν πρέπουσαν κατὰ κήρυγμα σιγὴν, οὐδ' ἐφέρετο πάντοτε μὲ τὴν θέουσαν εὐπρέπειαν. Πολλὴ συχνὰ τὸν διέκοπτον οἱ εὐήθεις γέλωτες τρελλοῦ τινός, ἐν τῇ μέσῳ τῆς ὑψηλοτέρας περικοπῆς τοῦ λόγου του ἄλλοτε πάλιν, τὸν ἐξάφνιζαν αἱ συντακτικαὶ παρατηρήσεις θλακῶς τινός, καὶ τοῦτο πάντοτε κατὰ τὰ παθητικώτερα τῆς ὀμιλίας του μέρη. Τότε ὁ Βόλκεν Χαάρ ἔχανε τὴν ἐτοιμότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν συνέχειαν τοῦ κειμένου του· ἐγίνετο ἄλλος ἐξ ἄλλου. Καὶ μετὰ τινῶν στιγμῶν τεταραγμένην σκέψιν περὶ τοῦ πρακτέου, ἤρπαζε τὸν ὀγκώδη τόμον τῆς Γραφῆς ὑπὸ μάλης, ἐξήρχετο διὰ πλαγίας τινός θύρας εἰς

μέραν ελαχτίρισε ν' ανέβει στην κορφή αὐτοῦ τοῦ τύμβου γιὰ νὰ μπεῖ στὰ οὐράνια, μὰ κι' αὐτὸ δὲν τῶκανε, γιατί τὸν ἐπισώγυρισε ἀπ' τ' ἀνέβασμα ἢ χυναῖκα του, πού, ὡστόσο, δὲν τῆς εἶχε ὀλότελα παράπονο γι' αὐτό, γιατί ὅπως ἔλεγε στὸν ἔγγονό του — «Ἡ γιαγιά σου, ψυχὴ μου, μπουμπουνίζει, μὰ δὲ βρέχει...

Καὶ στερνά, οἱ δυὸ τελευταῖες σελίδες τοῦ θανάτου τοῦ παπποῦ, δταν ὁ Βιζυηνὸς μαθαίνει πιά, ὅτι τὸ μοναχὸ ταξεῖδι πού ἐπεχείρησεν ὁ πάππος του εἶταν αὐτὸ πού ὠνειρεύτηκε νὰ κάμει ἀπὸ τὴν κορφή τοῦ «τύμβου» γιὰ νὰ μπεῖ στὸν οὐρανὸ, καὶ ἦταν τὸ ἴδιο πού τὴν ὥρα ἐκείνη ἔκανε πεθαίνοντας...

ΜΙΛΩΝΤΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΖΥΗΝΟ ἀπόψε, αἰσθάνομαι τὸ χρέος νὰ σᾶς πῶ τί μὲ ὤθησε σ' αὐτὸ προπάντων. Ἀφορμὴ τῆς ὀμιλίας μου τούτης ἀσφαλῶς δὲν εἶταν μιὰ ἐμπεριστατωμένη λογοτεχνικὴ ἀνάλυση τοῦ ἔργου του. Γιὰ τὸ ἔργο του, ἂν ζήσω καὶ χορτάσω μέσα μου τὰ «πέισματα τῆς δημιουργίας», ἔχω σκοπὸ νὰ γράψω ὀλόκληρο βιβλίο. Κι' ἀσφαλῶς δὲν εἶταν οὔτε ἓνα ἀπλό μνημόσυνο. Θάθελα μ' αὐτὴ τὴν ὀμιλία, νὰ ξυπνήσω σ' ἓνα τίμιο Ἕλληνα ἐκδότη τὴν ἐπιθυμία νὰ τυπώσει ὀλόκληρο τὸ Βιζυηνό, κι' ἐλπίζω πὼς ἐτούτη τὴ στιγμή ἴσως νὰ μ' ἀκούει αὐτὸς πῶχει ὑποχρέωση νὰ τὸ κάνει — καὶ συγχρόνως πιθυμοῦσα νὰ ξυπνήσω σ' ὄσους μὲ ἀκροῶνται τὴν ἱερὴ ἐπιθυμία νὰ γνωρίσουν ὅλο τὸ ἔργο του. Ἀλλὰ πρὸ πάντων εἶταν ἡ βαθειὰ συναίσθηση, πὼς σήμερα ὅλοι ἡμεῖς οἱ Νεοἕλληνες (δὲν εἶναι ἡ κατάλληλη ὥρα ν' ἀναπτύξω ἐδῶ τὰ αἷτια), προσπαθοῦμε μὲ συντρίμματα νὰ συγκολήσουμε μιὰ εἰκόνα ἀληθινῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἐνῶ τὴν ἴδια αὐτὴν ὥρα ζοῦμε στὰ ἔσχατα σημεῖα τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς μας διαίρεσης, τὰ πιὸ ἀπομακρυσμένα ἀπ' τὴ συναίσθηση μιᾶς ἰσχυρῆς καὶ αὐθεντικῆς πνευματικῆς ἀλληλεγγύης καὶ εὐθύνης. Μοῦ χρειάζότανε λοιπὸν ἓνα μεγάλο σύμβολο, πού νὰ μᾶς συγκεντρῶσει ἀντάξια μὲ τούτη τὴν εὐθύνη μιὰ στιγμή κι' ὡς τέτοιο σύμβολο ἐδιᾶλεξα ἀπ' τὴν πρόσφατη πνευματικὴ μας ἱστορία, τὸ μεγάλο τοῦτο Θρακᾶ, πού μὲς στὴν καρδιά του ἔκλεισεν ἓνα σπινθῆρα τῆς ἀπόλυτα Ἑλληνικῆς καὶ γιὰ τὸ λόγῳ αὐτό, παγκόσμιας πνευματικῆς μονάδας, κ' εἶταν ἱκανὸς νὰ κάμει τίς καρδιές μας, νὰ χτυπήσουνε ἀπ' τὸν ἴδιο παντοδύναμο Διουνοσιακὸ παλμό. Ἐδιᾶλεξα, ἐπαναλαβαίνω, τὸν μεγάλο αὐτὸ Θρακᾶ, πού ἡ Μουσολατρεία του ἔκλεισε ἀπὸ γεννητῆς βαθεία του ὅλο τὸ Διόνυσος κι' εἶταν ἡ ἴδια ἡ λατρεία τῆς ἀγνῆς Ἑλληνικῆς πνευματικῆς ἐνότητας, πού αὐτὴ τὴν ὥρα, τὴ στεροῦμαστε ὅλοι, καὶ πού αὐτὸς τὴν εἶχε μέσα του ὀλόκληρη, γιατί γι' αὐτὸν οἱ Μοῦσες ἐτυμολογούτανε ἀπὸ γεννητῆς βαθεία του, σύμφωνα μὲ τὴν ἀγνή Ὀρφικὴ, μὲ τὴν πανάρχαιη Ὀρφικὴ παράδοση, ἀπ' τὸ «μαίειν» πού θὰ πεῖ πασχίζω μ' ὄλες τίς δυνάμεις μου νὰ φέρω πλησιέστερα πρὸς τὸ μυαλό μας καὶ τὰ στήθη μας, τὴ σφαιρικὴ καὶ γνήσια αἴσθηση τῆς ζωῆς.

Κατηγορήσανε τὸ Βιζυηνό, γράφει σὲ μιὰ μικρὴ του πραγματεία ὁ Κώστας Κόντος, πὼς δὲν μπόρεσε νὰ κλείσει μέσα του ὅλους τοὺς πόθους τοῦ ἔθνους καὶ περιρίστηκε στοὺς θρύλλους τοῦ χωριοῦ του. Ἀλλὰ, λέει ὁ ἴδιος, μέσα στὸν κύκλο τῶν ἐνδιαφερόντων του, τὰ φαι-

νομενικὰ στενὰ αὐτὰ στοιχεῖα, ὁ Βιζυηνὸς τ' ἀνασηκώνει, ὄχι μονάχα σὲ σύμβολο μιᾶς πανελληνίας κοινωνίας, ἀλλὰ ἀκόμα πιὸ πολύ, σὲ σύμβολο μιᾶς κοινωνίας παγκόσμιας. Ἐξαίρεση σ' αὐτὴ τὴν κριτικὴ κατηγορία κάνει ὁ Ἄλκης Θρύλλος — κι' ἔχω χρέος ἐδῶ νὰ τὸ ἀναφέρω πρὸς τιμὴ τῆς — πού παρατηρεῖ πὼς ὁ Βιζυηνὸς στὰ χωρικά του πλαίσια, κλείνει μιὰ ζωὴ, πού σὲ ἀρκετὲς στιγμὲς κερδίζει τὴν καθολικότητα. Ἀλλ' ἂν ἀναφέρονταν στὴ Θρακικὴ παράδοση ἐνιαῖα, ὅπως σάν πνεῦμα ἀσφαλῶς ὁ Βιζυηνὸς τὴν εἶχε μέσα στὸ αἷμα του κι' ὄχι σ' ἓνα χρονολογικὰ ἀποκομμένο τμήμα τῆς. — καὶ τοῦτο εἶν' ὀλόφανερο στὰ ἄρθρα τοῦ Βιζυηνοῦ «οἱ Καλόγεροι» — ἡ προοπτικὴ τῆς γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Βιζυηνοῦ θὲ ν' ἄλλαζε ἐντελῶς, θὲ ν' ἀβλεπε, ὅπως βλέπει ὁ σοφὸς μου φίλος καὶ καὶ καθηγητῆς Κώστας Ρωμαῖος, στὸ θαυμαστό βιβλίο του «Λαϊκὲς λατρεῖες τῆς Θράκης», τὴν ἀτιμόσφαιρα στὸ ἔργο τοῦ Βιζυηνοῦ, μιᾶς ἐνιαῖας πνευματικῆς λαϊκῆς ἐνόρασης «οὐ τῆς κοινῆς οὐδ' ἐν μέσῳ κυλινδουμένης, ἀλλὰ σπανίως ἐνόρασης «οὐ καὶ θὰ διαπίστωνε τὴν ἀκτινοβολία τῆς καθολικότητας τόσο πηγαιώτερη, ὅσο ἀμεσότερα ἀκριβῶς ἴσα-ἴσα αὐτὲς σχέσεις τοῦ ἔργου τοῦ Βιζυηνοῦ μὲ τὴ ζωὴ, πού δὲν συνθλίβονται ἀπὸ διανοητικὲς ἀφηρημένες γενικεύσεις, ἀλλὰ ἐξαίρονται μὲ τὴ γεμάτη ἐσωτερικὴ συνέπεια, ἀδρὰ λαϊκὴ διατύπωσή τους. Συνέπεια, πού ὁ Βιζυηνὸς, τὴν ἔχει ὅσο κανένας ἄλλος στὸν ἀνώτερο βαθμὸ, περισυλλεγοντας καὶ τίς λεπτότερες δονήσεις τῶν προσώπων καὶ πραγμάτων πού ἀναπνέουν γύρω του, χωρὶς καθόλου νὰ συγχέονται μὲ τὴν ἠθογραφία, ἀλλ' ἀπεναντίας συνδέοντας τίς πάντα μ' ἓνα εὐρύτατο πνευματικὸ ρυθμὸ, πού ξεκινῶντας ἀπ' τὴ ρεαλιστικὴ ἀπόδοσή τους ἀνεβαίνει σὲ μιὰ γνήσια ὑπερβατικότητα, ποῦναι τὸ μέτρο κι' ὁ κριτῆς, τῆς καθαρῆς καθολικότητας στὴν Τέχνη.

ΟΛΟΙ ΔΙΧΩΣ ἌΛΛΟ ξέρουμε, πὼς ὁ Βιζυηνὸς, βαδίζοντας τὸ δρόμο τῆς δόξης μὲ ὑψιστὴ συνέπεια στὸ βαθύτερο ἑαυτὸ του, βρήκε ἐκεῖνο πού ὅσο δῆποτε σκληρὸ δὲν φθάνεται ὁμως ἀπὸ κανένα ἄλλο δρόμο, καὶ πού ὅσο δῆποτε κι' ἂν εἶναι τραγικὸ, ἀπὸ μιὰν ἄλλην ὁμως ὄψη, ἐσωτερικὴ ἐντελῶς καὶ δυσκολοτίμητη ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, ἐβρήκε λέω, τὴ χρεωκοπία τῆς ψευδολογικῆς ἀπ' ὅπου ξεκινᾶ, μιὰ ὀσοδῆποτε μοιραία, ἀλλ' ἄλλο τόσο νέα κ' ἐντελῶς ἐξαγνισμένη αἰσθησιολογία κ' ἐκτίμηση τῆς ζωῆς, ὅλοι λέω ξέρουμε, πὼς ὁ Βιζυηνὸς, μεσόκοπος, ἐπέθανε, ὅπως λέμε μὲ τὴ γλῶσσα μας, ἡμεῖς οἱ λογικοὶ, τρελλὸς στὸ Δρομοκαῖτιο.

Ὁ Βιζυηνὸς λοιπὸν, λίγο πρὶν μπεῖ στὸ Δρομοκαῖτιο, στὰ ὠριμά του χρόνια καθηγητῆς τότε τῆς αἰσθητικῆς στὸ ὄδειο Ἀθηνῶν, ἀγάπησε παρὰφορα μιὰ μαθήτριά του 18 χρονῶ. Σὲ λίγο ἡ κόρη αὐτὴ παντρεύτηκε, σημεῖώνει ὁ Κόντος, καὶ μετὰ ἓνα χρόνον πέθανε. Ὁ Ποιητῆς λοιπὸν ἀντιλαμβάνεται ὅτι τὸ γάμο τῆς, ὅσο ἀπὸ τὸ θάνατό τῆς. Ἄν ὁ πόνος του δὲν εἶταν ἡ αἰτία τῆς τρέλλας του γράφει ὁ βιογράφος του Βασιλειάδης, ἔγινε ὁμως ἡ αἰτία τῆς ἐκδηλωσῆς τῆς. Μέσα στὸ Φρενο-

κομείο, όπου κλείστηκε ο Βιζυηνός στα 1892, σε ηλικία 43 χρονών, ο νοός του αδιάκοπα είχαν στη νεκρή του.

Στο σημείο αυτό, ελπίζω να μην καταλογισθεί ως παρεμβολή στο θέμα μου, αν πω δυο λόγια σύμφωνα με τη βαθύτερη πνευματική προπαίδεια του Βιζυηνού απ' την όρφικη, απ' την πλατωνική κι' απ' την πλωτική παράδοση, από την οποία άντλούσε και την πίστη του και την αίσθητική του.

Κατ' αυτή λοιπόν την όρφικη παράδοση που την ακολουθεί πιστά η πλατωνική όσο κι' η πλωτική φιλοσοφία, ο έρωτας κατ' αρχή παρουσιάζεται σα δύναμη τυφλή, αλλά χάρις στην έντεταμένη άσκηση παραχωρεί με το βαθμιαίο φωτισμό του, ένα αδιάλυτο δεσμό προς 'δτι αυτός ο ίδιος έπλασε στο σύμπαν επιδιώκοντας την τελειότητά του. 'Η άσκηση αυτή, είν' η βαθμιαία επίγνωση της δύναμης της έμπνευσης και των Μουσών, («οὐδένα γάρ ένθουσιασμόν άνευ της έρωτικής έπινοίας συμβαίνει γίνεσθαι») όπου σιγά σιγά μάς άνεβάζει από τη σφαίρα του ύστερήματος και των διασπασμένων ιδιοτήτων μας στη σφαίρα του πληρώματος που προϋποθέτει την συνολικήν επίγνωση της ίδιας μας ψυχής και την όλοένα αναπτυσσόμενη βαθειά μας απ' αυτή την άσκηση δημιουργική χαρά. 'Αλλ' η τέλεια ή ένωση στη σφαίρα του πληρώματος, είναι δεσμός που συνωδεύεται από πλήθος χωρισμών.

Κι' από τους χωρισμούς αυτούς ο θάνατος είν' ένας, που η ψυχή, έννοια ή ψυχή που μυείται αναφορικά στις Μούσες, προσκαλείται να τον υπερβεί, αποτίοντας όλο της το φόρο, φόρο άπέραντης όδύνης και ίσως και θυσίας της ίδιας μας ζωής. 'Ετσι, που όσο μιά ψυχή πλησιάζει προς το πλήρωμα, τόσο να νιώθει περισσότερο τη στέρηση εκείνου που αγαπά, αλλά και για τον ίδιο λόγο είναι τόσο περισσότερο πλησιέστερη σ' αυτό. 'Όσο μεγαλύτερο λοιπόν το πένθος, τόσο έγγύτερη κι' η λύτρωση. Στο άκραίο τουτο σύνορο καμμία φορά φωτίζεται για μιά στιγμή στα βάθη μας το πάλιν.

'Αλλ' έδω σε τουτο το σημείο δεν πρόκειται για μιά έπική διαφώτιση του θέματος αυτού που καθολικοποιείται, όπως στους νεώτερους αιώνες καθολικοποιήθη με τη «Θεία Κωμωδία» του Dante. Πρόκειται για κάτι πιο άμεσο και πιο συγκεκριμένο, που η ανθρώπινη όδύνη έχει τον πρώτο ρόλο κι' είναι περισσότερο και πιο άμεσα αισθητή. 'Όπως άκριβώς με την περίπτωση του Βιζυηνού, που με το να είναι έντελώς ανθρώπινη, δεν είναι πιο μικρή γι' αυτό, και που απ' αυτή μες στο Δρομοκαίτιο έγράφηκε το ποίημα που μάς πλημμυρίζει από την πιο άγνη ανθρώπινη συγκίνηση, όπως ίσως δεν μάς συγκινεί το σε μιά άνάλογη στιγμή γραμμένο, θείο ποίημα του Gérard de Nerval:

Je suis le ténébreux levant, l' inconsolable seule toile est mort!
'Αλλά οι στίχοι του ποιήματος του Βιζυηνού, που χαρακτηχκαν στο Φρενοκομείο για την αγαπημένη του, που μιά sourdine τους άφαιρεί και την παραμικρή φανταχτερήν ήχητικότητα και τους βυθίζει στο λουτρό μιας έγκαρτέρησης και μιας βαθύτατης ανθρώπινης αλήθειας, που χωρίς άμφιβολία, έτσι όπως είναι, τέλειο βίωμα αυτό καθ' έαυτο το ποίημα τουτο το τοποθετεί όσο κανένα άλλο ίσως, πιο άβιαστα, σαν το μεταξασκούληκο που έτοιμάζεται να φτερουγίσει, στο κατώφλι μιας άνάστασης, μπροστά μας :

Μες στα στήθια ή συφορά
σαν το κύμα πλημμυρά..
Σέρνω το βαρύ μου βήμα
σ' ένα μνήμα..

Σά μ' άρπάχτηκε ή χαρά,
που χαϊρόμουν μιά φορά,
έτσι σε μιάν ώρα..
μές σ' αυτή τη χώρα,
όλα άλλάξαν τώρα..

Κι' από τότε που θρηνώ
το ξανθό και γαλανό,
Και ούράνιο φώς μου,
μειβεβλήθη έντός μου
κι, ο ρυθμός του κόσμου..

Νειοί και νειαίς που περπατούν
και φαιθρά με χαϊρετούν,
ή φαιδρότης θε να λείπει
άμα ίδουνε να προκύψει
ή δική μου θλίψη..

'Ός και τα μικρά παιδιά
πώχουν ευθύμη καρδιά
κάνουν πρόσωπο θλιμμένο,
σα με βλέπουν να διαβαίνω,
τον όρφανεμένο!

Είς τον πρίνο, στην έλιά,
τα γλυκόφωνα πουλιά
πυθα για να κελαδούνε,
και τον ίσκιο μου άμα δούνε,
σιωπούνε.

Κι' ο γαλάξιος ούρανός
σαν τον βλέπω όρφανό
όψη στρέφει.
Φώς τα ώραία του νέφη
δεν τα στέφει..

Και ή θάλασσα ή πλατειά,
δίχως μάτια, δίχως άφτιά.
όταν νιώσει το άργό μου βήμα,
ήσυχάζει πιά το κύμα.

Λίγο λοιπόν έπειτα απ' αυτό το Ποίημα, ο Βιζυηνός πραγματικά κοιμήθηκε. 'Αλλά στη λιγόλεπτη άνάπαυση που πήρε ξαπλωμένος πλάι «απ' το ξανθό παιδί του» ξαναβρήκε δίχως άλλο, όλόκληρη, «την πρό του 'Ασκληπιού», «την έκ Πειθοός και 'Ερωτος ύγείαν». «'Ερωτικώτατος άνδρών», αλλά συγχρόνως «ποιητικώτατος και μαντικώτατος» έξαναμπήκε μες στη σφαίρα του πνευματικού πληρώματος, καθώς του την

σα να κλαίει..
'Αχ! τί κρίμα..

Στο λειβάδι το βαθύ,
ή φωνή μου ν' άκουσθει,
τα φαιδρά τα πεταλούδια,
παρατούνε τα λουλούδια,
τα τραγούδια..

Κοι το ρυάκει που λαλεί
παραμύθια και πλαλεί,
στη σκιά μου σα διαβαίνει
σταματά και μένει
και δεν κραίνει..

Και τ' άγέρι το φαιδρό,
είς το φύλλωμα τ' άδρό.
σα με νιώσει,
δεν μπορεί πλέον να δώσει
άρωμάδα τόση..

Μόνο ο άγριος βορριάς,
κρύος, μελανής θωριάς
καβαλάρης, πάνω στ' άτι,
μου σφυρίζει στ' αὐτί κάτω
και διατάττει.

«Κι' αν σε ιδω παντοινά
μες στον ψεύτη κόσμο αυτό,
τη χαρά σου στερημένος
είσαι ξένος...»

Μα στα στήθια ή συφορά
σαν το κύμα πλημμυρά
σέρνω το βαρύ μου βήμα.
σ' ένα μνήμα..

Το σταυρό τον άψηλό,
άγκαλιά γλυκοφιλά
το μυριάκιβο όνομά της,
κι' απ' τα χώματά της.
ή φωνή της ή χρυσή,
με καλεί: 'Ελα και σύ,
δίπλα στο ξανθό παιδί σου,
και κοιμήσου!!

έκληρονόμησε από γεννητής του, ο μεγάλος Όρφικός του πρόγονος. Στο διάστημα πουταν ακόμα στο Φρενοκομείο, τον επισκέφθη δυο φορές, ο μόνος αξίος να τον αντικρύσει τον καιρό εκείνο, ο Παλαμάς. Κι' αυτός ο ίδιος τον αποχαιρέτησε με λίγα λόγια του στο φέρετρο. "Εκτοτε, το αληθινό του μεγαλείο, έσκεπάστηκε από την άβελτη δλων εκείνων των μικρών που έχοντας έξασφαλίσει με την ακήδεια, την άγραμματωσύνη και τη μετρημένη διανοητική δίαιτά τους, την πολύτιμη ύγεια τους, υπενθυμίζαν κάποτε ρωμαντικά τη σκοτεινή έντύπωση του τέλους του, αλλά κι' έτούτη με το σταγονόμετρο, από φόβο μην ταραξουν την κανονικότητα της χώνεψής τους. Που και που μονάχα μιὰ έκλεχτή νεότητα αναταραζόνταν στον ύπνο της από τη σκιά του κολοσσιαίου αυτού Θράκα, που μαντεύανε θαμπά πως μες στα στήθη του είχε κλείσει την αληθινή Ελλάδα κι' όχι αυτή που άναμετρα όποιος θέλει σήμερα με τη ρητορική μεγαλαυχία του και τις άσφυχτικές διαστάσεις του μυαλού του. Μια νεότητα, που διαισθάνεται πως ο μεγάλος αυτός Θράκας, είχε μέσα στο αίμα του το πνεύμα της άθθεντικής Έλληνικής ένότητας, που καθώς είπα άπ' την άρχή της όμιλίας έτούτης, ξεκινώντας από την άπώτερη Έλληνική παράδοση άγκαλιάζει όλες τις χρονικές έκτάσεις που διαρρεύσαν στο μεταξύ και περικλείνει τον διαιώνιο κοινωνικό και ιστορικό θεό μας, από τη λατρεία του Διόνυσου Έλευθέριου και Ίσοδαίτη «έγρυμένου κούραις άμα νύμφαις εύπλοκάμοισι», ως με την άνάσταση του Ίησοϋ άνάμεσα στις μυροφόρες, του όποιου «την κοινήν άνάστασιν» μες στην πλατιά άναχώνευση της Ίστορίας, πιστόυται ακόμα άδίσταχτα ή πολύπαθη στις μέρες μας Έλληνική ψυχή. Μια νεότητα επί τέλους, που ίσως άκούοντάς με άπόψε, μ' όσους άλλους έχω την τιμή να άπευθύνομαι, άρχικά να βλέπει στο Βιζυηνό ένα μεγάλο μάρτυρα του Πνεύματος κ' ένα άπολύτως γνήσιο πρωτοπόρο, όλο συνέπεια στον άνθρωπο, στον Έλληνα και στον έαυτό του, στο μεγάλο προβάδισμα (όμοιο με το προβάδισμα των σύγχρονων ακόμα Θρακιωτών «άναστενάρηδων»), όλόκληρου του Έλληνικού ξωπίσω του Λαού!

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

«Χωρίς περίσκεπιν, χωρίς λύπην, χωρίς αιδώ
μεγάλα κ' ύψηλά τριγύρω μου έκτισαν τείχη.
Και κάθομαι και άπελπίζομαι τώρα εδώ».
Και κάθεται και άπελπίζεται

ο άξιος Άλεξανδρινός.

Για τους ποιητάς της παρακμής
Ίσως νά'ναι κι' αυτό «μια κάποια λύσις».

Όμως «χαρά κηι μύρο τής ζωής μου έμένα»,
που με περίσκεψη, με φρόνηση και με σοφία
ύψωσα μόνος γύρω μου τα τείχη τούτα

Ίσως αυτοί, που ξέρουν πιο πολλά, να πουνε
πως ή σοφία μου δεν ήτανε παρά μαωρία.
Είμαστε άνθρωποι, επί τέλους, και μπορούμε
να σφάλλουμε και μ' όλη τη σοφή μας γνώση.

Άλλά ποιός άπ' τους σπουδασμένους τούτους θα μπορούσε,
με το νόμισμα που κέρδισε από τα σπουδάσματά του,
ν' ανταλλάξει μαζί μου την άπλή τούτη χαρά:
να δρασκελλίζω πηδώντας την αύλή μου,
να σκορπίζω σπόρους στα πετούμενα,
άντίκρου μου να στείνω τον έαυτό μου,

για να χαρώ διπλά στα μάτια τα δικά του τη χαρά μου,
όταν ψηλά, άπ' το κέντρο του γαλάζιου θόλου,
θα με βλέπει μονάχα του θεού το μάτι;

Η δική μου σοφία ίσως δε φτάνει να συλλάβει
το νόημα της άπελπισίας του ποιητή,
όταν το νοϋ του κατατρώγει ή σκέψη,
πως «πράγματα πολλά έξω να κάμει είχαν».
Τι πράγματα να κάμεις έξω, όταν μέσα
τόσο και τόσα πράγματα σε περιμένουν;
Να ύψώσεις μόνος τείχη γύρω σου, επί τέλους,
είναι μια πράξη σωφροσύνης και σοφίας—
με την άδεια πάντοτε, των σπουδασμένων.

Άλλά να σου τα κτίσουν άλλοι, δίχως να προσέξεις,
κι' άνεπαισθήτως να κλεισθείς από τον κόσμο έξω»,
αυτό είναι δώρο των θεών, αυτή είναι ή τύχη,
που ο πονηρός, ύκοιμάζομαι, Άλεξανδρινός,
άπελπισμένος τάχα, καμωνότανε
πως δεν αισθάνονταν το χέρι της στο μέτωπό του.

Ένώ μέσα του ήξερε καλά τι νόημα είχε
το «όσο μπορείς μην την έξευτελίζεις
μες στην πολλή συνάφεια του κόσμου,
μες στές πολλές κινήσεις κι' όμιλίες».

Γ. Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΝΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΠΟΛΙΒΑΡ *

Πατέρα μας πού βρίσκεσαι στη γῆ
 Στο νερό, στὸν ἀγέρα
 Σ' ὀλάκερα τὰ σιωπηλά κι' ἀπέραντα πλάτη μας,
 Τὸ κάθε τι φέρνει τ' ὄνομά σου, πατέρα, στὸν τόπο μας :
 Τὸ κουτί μπολίβαρ ἔχει μι' ἀχτινοβολία Μπολίβαρ
 Τὸ πουλί μπολίβαρ πάνω στὸ ἠφαίστειο τοῦ Μπολίβαρ
 Οἱ πατάτες, τ' ἀλατοπίπερο, τὸ φῶς κ' ἡ σκιά
 Τὰ ρεύματα, οἱ φλέβες τῶν φωσφορικῶν λιθαρῶν
 * Ὅλα ὅσα εἶναι δικὰ μας πηγάζουν ἀπ' τὴ ζωὴ σου πού ἔσβυσε.
 Κάμποι, ποτάμια, κωδωνοστάσια ἦταν ἡ κατοικία σου.
 * Ἡ κατοικία σου εἶναι τὸ καθημερινό μας ψωμί, πατέρα.
 Τὸ μικρὸ κουφάρι σου ἐνὸς γενναίου καπετάνιου
 * Ἀπλῶσε σ' ὅλη τὴν ἀπεραντωσύνῃ τὸ μεταλλικὸ του σχῆμα.
 Σάφνου τὰ δάχτυλά σου προβάλλουν ἀπ' τὰ χιόνια
 Καὶ φέρνει ὁ ψαρᾶς τοῦ νότου ἀπροσδόκητα στὸ φῶς
 Τὸ χαμογέλιο σου καὶ τὴ φωνή σου πού πάλλει μὲς στὰ δίχτυα.
 Τὴ χρῶμα τὸ ρόδο πού θὰ σπειρουμε στὴν ψυχὴ σου ;
 * Ἀλυκο θᾶναι τὸ ρόδο νὰ θυμᾶται τὴν περπατησιά σου.
 Τὴ θᾶναι τὰ χέρια πού θ' ἀγγίζουν τὴς στάχτες σου ;
 * Ἀλυκα θᾶναι τὰ χέρια πού θὰ γεννιοῦνται στὴς στάχτες σου.
 Καὶ τὴ θᾶναι ὁ σπόρος τῆς νεκρῆς σου καρδιάς ;
 * Ἀλυκος θᾶναι ὁ σπόρος τῆς ζωντανῆς σου καρδιάς.
 Καὶ σήμερα ἓνας κύκλος χειρῶν σὲ περιβάλλει.
 Πλαῖ στὸ χέρι μου βρίσκεται ἄλλο, κι' ἄλλο πλαῖ σ' ἐκείνο,
 Κι' ἄλλα ἀκόμη, ὡς τὰ βᾶθη τῆς σκοτεινιασμένης ἡπειροῦς.
 Κι' ἀκόμα ἓνα χέρι, ἄγνωστο σὲ σένα
 * Ἐρχεται, Μπολίβαρ, νὰ σφίξει τὸ δικό σου.
 * Ἀπ' τὸ Τσερουέλ, τὴ Μαδρίτη, τὴ Χαράμα, τὸν Ἐβρο
 * Ἀπ' τὴς φυλακές, τὸν ἀγέρα, τοὺς σκοτωμένους τῆς Ἰσπανίας
 * Ἐρχεται τὸ ἄλυκο τοῦτο χέρι πούναι παιδί τοῦ δικοῦ σου.
 Καπετάνιε, ἀγωνιστή, ἐκεῖ πού ἓνα στόμα
 Φωνάζει λευτεριά, ἐκεῖ πού ἓνα αὐτὶ ἀφουγκράζεται
 * Ἐκεῖ πού ἀνθίζει ἡ δάφνη τῶν ἐλευθέρων, ἐκεῖ πού ἓνα καινούργιο
 Λάβαρο στολίζεται μὲ τὸ αἷμα τῆς περίλαμπρης χαραυγῆς μας
 Μπολιβάρ, καπετάνιε μαντεύουμε τὴ μορφὴ σου.
 Τὸ σπαθί σου ξαναγεννιέται στὴ μαρτυρῶσκη καὶ στὸν καπνό,
 Τὸ λάβαρό σου ξανά εἶναι κεντημένο μ' αἷμα.
 Κακούργοι χυμοῦν καὶ πάλι στὸ σπύρο σου.
 * Ὁ γιὸς τοῦ ἀνθρώπου καρφώθηκε σ' ἓναν ἄλλον σταυρό.
 * Ὅμως ὁ Ἰσκιος σου μᾶς ὀδηγεῖ πρὸς τὴν ἐλπίδα.
 Διαπερνᾶ μὲ τὸ βλέμμα σου τὴ νύχτα τῆς Ἀμερικῆς.
 Τὰ μάτια σου πού ἀγρυπνοῦν πέρα ἀπ' τὴς θάλασσες

* Ἐθνικὸς ἥρωας τῆς Βολιβίας πού ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία της.

Πέρα ἀπ' τοὺς βασανισμένους καὶ πληγωμένους λαοὺς
 Πέρα ἀπ' τὴς πυροπολούμενες σκοτεινὲς πολιτείες
 * Ἡ φωνὴ σου πάλι γεννιέται, τὸ χέρι σου γεννιέται πάλι.
 * Ὁ στρατός σου διαφεντεύει τ' ἁγιασμένα φλάμπουρα.
 Κ' ἓνας ἀχὸς τρομερὸς ἀπὸ θλίψη προφταίνει
 Τὴν αὐγὴ πού ροδίζει ἀπ' τ' ἀνθρώπινο αἷμα.
 * Ἐλευθερωτή, ἓνας κόσμος εἰρήνης γενήθηκε στὰ μπράτσα σου.
 Τὸ ψωμί, ἡ λευτεριά, τὸ σιτάρι γενήθηκαν ἀπ' τὸ αἷμα σου :
 * Ἀπ' τὸ νεανικὸ μας αἷμα πού βγήκε ἀπ' τὸ δικό σου
 Θὲ νᾶρθει εἰρήνη, ψωμί καὶ σιτάρι γιὰ τὸν κόσμο πού θὰ χτίσουμε.
 * Ἀπάντησα τὸν Μπολίβαρ κάποιο ἀπέραντο κρωινὸ
 Στὴ Μαδρίτη, στὸ στόμα τῆς Πέμπτης Ταξιαρχίας.
 * «Πατέρα» τοῦ εἶπα, «εἶσαι γιὰ δὲν εἶσαι καὶ ποιὸς εἶσαι ;»
 Κι' ἀποκρίθηκε, κοιτώντας τὸ Κουαρτέλ ντε λά Μοντανία :
 * Ἐμπνῶ κάθε ἑκατὸ χρόνια, σὰν ὁ λαὸς Ξυπνᾶ.

PABLO NERUNDA

Μετφ. ΑΔΕΞΗΣ ΦΩΚΑΣ

Π Ε Ρ Ι Μ Ε Ν Ε Μ Ε

Περίμενέ με θὰ γυρίσω, μὴ λυγίσεις
 Περίμενέ με τὰ ζεστὰ καλοκαίρια κι ὅταν ἀκόμα λυώσουν τὰ χιόνια
 Περίμενέ με τὰ θλιβερὰ βουρλωμένα φθινόπωρα
 Περίμενέ με ἀντίθετα ἀπ τοὺς ἄλλους πού ἀπαρηθῆκαν τὰ παλιὰ
 Περίμενέ με κι ἂν τὰ μηνύματα δὲν φτάνουν ὡς ἐσένα
 Περίμενέ με κι ἂν οἱ φίλοι μου δὲν τὸ πιστεύουν πιὰ

* *

Περίμενέ με θὰ γυρίσω, μὴν τοὺς πιστέψεις
 ὅταν θὰ πούνε πὼς ἔφτασ' ἡ σειρὰ μου νὰ μὲ ξεχάσουν
 ἄσε τὴ μάνα μου κι ὅλους τοὺς ἄλλους—ἄς πιστέψουν πὼς χάθηκα
 * Ἄς τοὺς γὰ πιοῦν μικρὸ κρασί στὴ θύμησή μου
 * Ἐσὺ ἀρνῆσου, μὴν τὸ πιεῖς περίμενέ με

* *

Περίμενέ με θὰ γυρίσω, κι ἄς γελάω τώρα μπροστὰ στὸ θάνατο
 Οἱ ἄλλοι πού θὰ τὸ μάθουν θὰ ζηλεύουνε τὴν τύχη μου
 γιατί ὅσοι δὲν περίμεναν δὲν ξαίρουν πὼς ζωντάνεψα
 ἀπὸ τὸ χαροπάλεμα, γιατί μὲ περιμένεις ἐσὺ μονάχα
 * Ἀκόμα καὶ τὴ μοῖρα μου ξεγέλασα γιὰ νὰ γυρίσω
 γιατί, ὅπως ἐσύ, κανεὶς δὲν μὲ περιμένει

K. SIMONOV

Ο ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΗΣ

ΦΥΣΗΞΕ ΜΕΣΑ στις παγωμένες χουφτες τη ζεστή ανάσα του για να τις ζεστάνει, χτύπησε χάμω στο σάπιο πάτωμα δυνάτα τα πόδια του, ζύγωσε στην τζαμένια πόρτα και κοίταξε έξω. "Ερημος ο δρόμος, ο άγέρας που σφύριζε, είχε σαρώσει κάθε κίνηση. Στο αντικρινό αύλακάκι, το νερό είχε σταματήσει τώρα μία επιφάνεια σαν από ραγισμένα χοντρά τζάμια. Ένα σκυλί πέρασε τρέχοντας, με ταυτιά κατεβασμένα, και με την ουρά χωμένη στα σκέλια του σαν ζεματισμένο.

Ξαναχτύπησε χάμω τα πόδια του. Η μύτη του άκουμπούσε πάνω στο κρύο τζάμι που είτανε θολό από τις ανάσες. Σκούπησε λιγάκι με τα δάχτυλά του την άχνα για να βλέπει καλύτερα δεξω.

Ο άμαξας που στάθμευε απόξω με το μόνιπό του, ζύγωσε το γέρικο άλλογο που έτρεμε σύγκορμο, του τοποθέτησε καλλίτερα τη μάλλινη κουβέρτα που είχε άπλωμένη στην πλάτη του. του χείδεψε λίγο τη μούρη του, σαν να του έλεγε «κουράγιο, κ' έγώ κρυώνω, δέν κάναμε κανένα άγώϊ σήμερα μ' αυτόν τον καιρό» ένω εκείνο σά νάθελε να δείξει την ευγνωμοσύνη του, χλυμίντρισε σιγαλά, άνοιγοντας τις μασέλες του για ν' αφήσει να φανούνε δυο σειρές κίτρινα γέρικα δόντια.

Ο νέος που κοίταζε δεξω, σήκωσε τώρα τα μάτια του στον ουρανό. Πωπώ. Τι ουρανός είναι αυτός. Τι σύνεφα. Τι παράξενα χρώματα. Και τι ποικιλία χρωματισμοί από το βαθύ μαύρο ως το μουντό.

Ένας ουρανός που σου κάθεται στο στήθος, που σου γιομίζει την ψυχή μελαγχολία που σε κάνει δλα να τα βλέπεις μαύρα, που σου φέρνει στο μυαλό τις πιο άπαισιόδοξες σκέψεις. Τραβήχτηκε από το τζάμι.

—Τι πλήξη.

Ζύγωσε στο τραπέζι που καθότανε ή παρέα του. Είτανε δλοι νέοι: Ο ένας διάβαζε έφημερίδα φαινότανε βυθισμένος στο διάβασμα. "Αξαφνα πέταξε πάνω στο τραπέζι την έφημερίδα λίγο άκόμα και θά την κουρέλιαζε από το θυμό του.

—Τι ήλιθιο, τι ήλιθιο φώναξε.

—Ποιό;

—Το άρθρο του για τους σοσιαλιστές.

Το ανέκδοτο διήγημα του Κ. Παρορίτη μās παραχωρήθηκε από τον έκλεκτο λόγιο κ. Λεωνίδα Παυλίδη, κάτοχο αξιόλογης βιβλιοθήκης και σημαντικού αρχείου χειρογράφων νεοελλήνων λογοτεχνών της περασμένης γενιάς.

—Δέν τό ξέρεις; "Όσο πιο ήλιθιο τόσο πιο πολύ άρέσει σ' αυτούς που τονε διαβάζουνε.

—Σ' αυτούς που τον πληρώνουνε δέ λές καλύτερα;

—Λές να πληρώνεται;

—Ού! θέλει και ρώτημα; Θαρρείς πως τα πιστεύει αυτά που γράφει; Μά δέ φταίει, έτσι τονε βάζουνε να γράφει, την πέννα του την έχει βγάλει στο σφυρί. Μία, δύο, άλλος... έχει άλλον, έχει άλλον; "Έχει κανέναν άλλον; Λοιπόν δποιος βάλει τα περισσότερα του κατακυρώθηκε ή πέννα.

—Και ο κοσμάκης που τονε ρουφάει κάθε πρωί που νάξερει τι κουμάσι κρύβεται πίσω από τ' άρθρα του.

—Ο άλλος έφερε το χοντρό φλυτζάνι στα χείλια του.

—Νά σου πώ. Καλά να τα πάθουνε. "Ας ξυπνήσουνε για να μην τους κοροϊδεύουνε.

Τράβηξε μία βαθειά ρουφηξιά φασκομηλιά, φχαριστημένος σαν να άνακάλυπε καμιά μεγάλη άλήθεια με αυτό που είπε.

"Αρχιτε να βραδυάζει. Σε κάποια παράθυρα προβάλανε τα πρώτα φώτα.

Αυτή την ώρα ο δρόμος προβάλλει πιο μελαγχολικός. Μερικοί εργατικοί φορτωμένοι τα εργαλεία τους, γυρίζανε στα σπήτια τους. "Αν βρούνε λίγο ζεστό φαί, τίποτες χόρσα ή καμιά φασουλάδα πάει καλά, άλιώς ή γυναίκα τους ξαίρει τι γκρίνια την περιμένει δλα του φταίνε θά δείρει το παιδί του κι αυτήν θά την περάσει γενεές δεκατέσσερες.

Ο καφετζής περίμενε ν' άπλωθει καλά το σκοτάδι για ν' άποφασίσει νάνάψει το φώς.

—Δέν μπορώ να διαβάσω, είπε ο ένας που κρατούσε στα χέρια του τον πρώτο τόμο της Γραμματολογίας του Μιστριώτη.

Αυτός είτανε ένας φοιτητής της φιλολογίας που είχε τον πρώτο χρόνο στο Πανεπιστήμιο τονε λέγανε Γιάννη και είτανε από κάποιο χωριό της Μακεδονίας.

—Κύρ Πέτρο, δέν ανάβεις κανένα φώς; Ο καφετζής κάτι μουρμούρισε. Σε λίγο έγινε φώς. Ο θεός να το κάνει φώς.

—"Ηλεκτρικό είναι αυτό ή λιχνάρι;

—Το λιχνάρι φέγγει καλλίτερα. Ο Γιάννης πήρε πάλι το βιβλίο στα χέρια και κόλλησε το μούτρο του στην άνοιχτή σελίδα. Βιαζότανε να τελειώσει κείνο το κεφάλαιο που μιλούσε για τα όμηρικά ποιήματα.

Ο άμαξας άνέβηκε επί τέλους στο μόνιπο, έρριξε για τελευταία φορά μία ματιά γύρω του μπας και ίδει νάρχεται κανένα άγώϊ και τράβηξε τα γκέμια του άλόγου.

—Γκίνια σήμερα, ψυθύρισε. Το άλλογο που είχε χαμηλωμένο το κεφάλι του σαν να είτανε βυθισμένο σε βαθειές σκέψεις, τινάχτηκε άπότομα σαν δυσαρεστημένο γιατί του χαλάσανε τη σειρά των λογισμών του. Τι να συλλογίζότανε τάχατε; Πώς μπορούσε να κοιμηθεί και νηστικό.

Οί στάλες της βροχής χτυπούσανε άρδά, ρυθμικά τα θολά

τζάμια. Σιγά σιγά, γινόντανε πιό γλήγορες και σκεπάσανε δλα τὰ τζάμια. Τώρα άκουγότανε τὸ νερό νά χτυπά στίς πλάκες τοῦ πεζοδρομίου κι άπάνω στοὺς τσίγκους τῶν μαγαζιῶν. Στὸ αὐλάκι τοῦ πεζοδρομίου σχηματίστηκε τώρα τὸ πρῶτο ποταμάκι ποὺ κατέβαζε ὅλες τίς βρῶμες τοῦ δρόμου.

Τὸ καφενεδάκι γιόμισε ἀνθρώπους ποὺ τρέχανε νά προφυλαχτοῦνε. Πιασμένα δλα τὰ τραπεζάκια κι' ἀνοίγοντας φέγγανε τὰ νισταγμένα γλομπάκια ποὺ κάνανε τὰ μούτρα τους νά φαίνονται ἄρρωστα.

—'Ακόμα θά στέκεσαι στὸ παράθυρο; φωνάζει ὁ Γιάννης σηκώνοντας τὰ μάτια του ἀπὸ τὸ βιβλίο.

Κεῖνος δὲν ἔννοοῦσε νά ξεκολλήσει τὴ μούρη του ἀπὸ τὰ τζάμια. Τὸ νερὸ ποὺ κατέβαινε τώρα ὀρηκτικὸ στὰ αὐλάκια τοῦ πεζοδρομίου τοὺς άποροφοῦσε ὅλη τὴν προσοχὴ στὸ ἕνα θέαμα πολὺ περιέργο καὶ διασκεδαστικὸ.

Ἡ πόρτα ἄνοιξε καὶ μπήκε μέσα ἕνας νέος. Τράβηξε ἴσια στὸ βάθος τοῦ μαγαζιοῦ σὰ νά ἤξερε καλὰ τὰ κατατόπια λές καὶ εἶτανε κανένας παλιὸς γνώριμος. Φοροῦσε παλτὸ μὲ σηκωμένο γιακά.

Ζύγωσε στὴν παρέα, ἀπίθωσε στὸ τραπέζι τὴν ρεμπούπλικά του ποὺ ἔσταζε καὶ κάθησε κι αὐτὸς στὸν καναπέ κοντὰ στοὺς ἄλλους. Τὸ ὕφος του εἶτανε βαρὺ τὸ πρόσωπό του σκοτεινὸ.

—Βροχή, τοῦ εἶπε ὁ Θέμος.

—Τὴνὲ βλέπω, δὲν εἶμαι στραβός.

Εἶχε ἕνα ὕφος ξυνὸ καὶ σὰ νά βιαζότανε νά μπεῖ ἀμέσως στὸ θέμα.

—Τὰ μάθατε;

—Τὶ νά μάθουμε.

—Τὸ νέο νομοσχέδιο

—Δηλαδή!

—πρέπει ν' ἀναλάβουμε ἐπάγγελμα.

—Δὲ σὲ καταλαβαίνω, Περικλῆ.

Ἐναν καφὲ κύρ Πέτρο, φώναξε ὁ Περικλῆς τρίβοντας τὰ χέρια του.

—Λοιπόν;

—Νὰ ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας ἀποφάσισε νά χτυπήσει τὴν ἀγραμματοσύνη σὲ βάρος μας.

—Καὶ τί τοῦ φταίμε ἐμεῖς;

—Φαίνεται πὼς τοῦ φταίμε. Θὰ ὑποβάλει νομοσχέδιο γιὰ ὑποχρεωτικὲς ἐξετάσεις στὸ Πανεπιστήμιο.

—Αὐτὸ δὲ μᾶς ἔνδιαφέρει ἐμᾶς

—Αὐτὸ ὄχι, μὰ κάτι ἄλλο... Αὐξάνει τὰ τέλη...

Ἐ Γιάννης πέταξε χάμω τὸ Μιστριώτη.

—Μίλα καλά, εἶπε ἀνήσυχος

—Αὐτὸ ποὺ σὰς λέω.

Ἡ βροχὴ ἔπαψε τώρα πιά τὴν παράξενη πένθυμη μελωδία πάνω στὰ τζάμια ποὺ τᾶδερνε ἀλύπητα.

Ἐνα αὐτοκίνητο πέρασε βιαστικὸ κ' ἡ λάμψη ποὺ χύνανε

δύο μεγάλα φανάρια τοῦ φώτισαν γιὰ μιὰ στιγμή τὸ θολὸ νερὸ ποὺ κυλοῦσε στὸ δρόμο μὲ βουητό.

—Ἐγὼ διάβασα ἀποφινὲς ἔφημερίδες, δὲν γράφουνε τίποτα, εἶπε ὁ Θέμος.

—Θὰ γράψουνε αὔριο. Τόμαθα στὸ γραφεῖο. Ἐπόψε ὑποβάλλεται τὸ νομοσχέδιο.

Γίνεται σιωπὴ.

—Καλύτερα τί χρειάζονται τόσο ἐπιστήμονες; εἶπε ἕνας ἀπὸ τὸ διπλανὸ τραπέζι, μπαίνοντας ἀπροσκάλεστος στὴ συζήτηση.

Ἐ Περικλῆς γύρισε τὸν κοίταξε καὶ δὲν τοῦ εἶπε λέξη.

—Τὶ χρειάζονται τὰ πολλὰ γράμματα γιὰ νά γίνονται ἄθεοι; Στὸν καιρὸ τὸ δικὸ μας δὲν ξαίραμε νά διαβάσουμε κι' ὁμοῦ πιστεύαμε θεό. Τώρα δὲν ξαίρει τὸ σκυλὶ τὸν ἀφέντη.

Εἶτανε ἕνας γεροντάκος μὲ ψαρὰ γενάκια καὶ μικρὰ ματάκια ποὺ περίμενε εὐκαιρία νά χωθεῖ κι' αὐτὸς στὴ συζήτηση. Μὰ καὶ πάλι δὲν τοὺς ἔδωσε κανεὶς ἀπόκριση.

—Καὶ πόσο λένε νά τ' αὐξήσουνε ρώτησε ὁ Θέμος.

—Αὐτὸ εἶναι τὸ φοβερότερο. Οὔτε λίγο οὔτε πολὺ. Τὸ τριπλάσιο.

—Ἐ!, ἔκανε ὁ Θέμος. Καὶ πρόστεσε.

—Δηλαδή τὸ πανεπιστήμιο μένει πιά μόνο γιὰ τοὺς πλοῦσιους. Ἐμεῖς οἱ φτωχοὶ ἤρθε ὁ καιρὸς νά τοῦ δίνουμε.

—Δουλειά, δουλειά παιδί μου. Ἐ δουλειά εἶναι πλοῦτος. Τὶ τὰ θέλεις τὰ θέλεις τὰ ψωροδιπλώματα; Αὐτὰ δὲ δίνουνε ψωμί, εἶπε πάλι ὁ γέρος εὐχαριστημένος γιατί ἔβλεπε νά θριαμβεύουν οἱ ἰδέες του.

—Μωρὲ μπάρμπα, ἔτσι νά ἰδεῖς καλὴ ψυχὴ, δὲ μᾶς ἀφήνεις κ' ἔσυ στὴ στεναχώρια μας, γύρισε καὶ τοῦ εἶπε ἀπότομα ὁ Περικλῆς.

—Καλὰ βρὲ παιδιὰ δὲν ξαναμιλάω μὰ νά ξαίρετε ἔτσι εἶναι ὅπως τὸ λέω ἐγὼ.

Μιὰ δυνατὴ βροντὴ ἔκανε τὰ τζάμια τῆς πόρτας νά τρίξουνε καὶ μιὰ λάμψη σάν ἀστραπὴ φώτισε γιὰ μιὰ στιγμή τὸ δρόμο. Ἐξω άκουγότανε ἡ βουὴ τοῦ νεροῦ ποὺ κατέβαινε ἀπὸ τὸ δρόμο μὲ ὀρμὴ, σὰ νά βούιζε ἡ μηχανὴ καμιάς φάμπρικας μακρυά.

Μερικοὶ ποὺ δὲ βρήκανε καρέκλα νά καθήσουνε, στεκότανε ὄρθιοι πίσω ἀπὸ τὴν εἴσοδο καὶ βλέπανε τὸ νερὸ ποὺ εἶχε καβαλήσει τώρα τὸ πεζοδρόμιο. Μέσα στὸ μαγαζὶ μὲ τὰ τσιμπλιασμένα χλομπάκια ἄλλοι σκυμμένοι στίς βραδινὲς ἔφημερίδες διαβάζανε τίς φριχτὲς λεπτομέρειες γιὰ τὸ ἔγκλημα ποὺ ἀνακαλύφτηκε χτές, ἄλλοι παρακολουθοῦσανε τὴ συναυλία τῆς βροχῆς μὲ τίς βροντὲς ἄλλοι χαζεύανε δίχως τίποτα νά συλλογιῶνται, κ' οἱ πιὸ πολλοὶ εἶτανε βυθισμένοι στὸ τάβλι. Τὰκ τὰκ, τὰκ... Ἐνας κρότος ξερός μονότονος, ξενευριστικὸς ποὺ παρακολουθοῦσε κάθε πέταγμα τῶν ζαριῶνε μέσα στὸ τάβλι... Κεῖνοι συζητοῦσανε. Ἐ ἀνησυχία εἶτανε ζωγραφισμένη

στά πρόσωπά τους. Δέν εΐτανε και μικρό πράμα. νά τριπλασιαστούνε τὰ τέλη, σήμαινε νά διακόψουνε στη μέση τίς σπουδές τους, κι από ἐπιστήμονες πού λογαριάζανε, νά καταντήσουνε τεχνίτες, γιατί τέτοια μεγάλα βάρη κανενός οί ὄμοι δέν εΐτανε ικανοί νά τὰ βαστάξουνε.

Ένας ἄνθρωπος σηκώθηκε ἀργά από τόν καναπέ πού καθότανε και στάθηκε ὀρθιος. Θά εΐτανε ἐξηντάρης. Ἄψηλός, μ' ἓνα μακρὺ τριμμένο παλτό πού τούφτανε ὡς τὰ νύχια, με μιά μεγάλη φαράκλα κ' ἓνα πρόσωπο μακρουλό, με κάτι μάγουλα πλαδαρά, σὰ γλυμένα και κόκκινα.

Πάνω στό τραπεζάκι εΐχε ἀπλωμένα κάτι δεμένα χοντρά βιβλία, ποὺς ξέρει τί βιβλία νά εΐτανε. Ἄνακάτεψε κάμποσο τὰ βιβλία, διάλεξε ἓνα, τὸ πήρε, γύρισε κάμποσα φύλλα και στάθηκε σὲ μιά σελίδα. Ἐπειτα γύρισε τὰ μάτια του στά διάφορα τραπεζάκια και εΐπε.

— Ἄπόψε κύριοι, θά ἐρμηνεύσωμεν Πίνδαρον!

Μιλοῦσε φυσικά, ἀβίαστα, δίχως καμιά ταραχή σὰ νά βρισκότανε ὄχι σὲ καφενὲ μὰ σὲ καμιά σάλα σκολειοῦ. Μερικοὶ από κάποια τραπεζάκια σηκώσανε τὰ κεφάλια τους και τὸν κοιτάξανε ἀδιάφορα. Σὲ κανένανε δέν ἔκανε ἐντύπωση ἢ ἀπροσδόκητη αὐτὴ διδασκαλίε σὰ νά εΐτανε συνηθισμένοι στό θέαμα.

— Ὁ Δάσκαλος, εΐπε ὁ Περικλῆς.

— Λοιπόν, κύριοι ἄς ἀναγνώσωμεν κατὰ πρῶτον τὸ κείμενον θά σὰς τὸ ἀναγνώσω ἐννοεῖται. ὅπως συνήθως, κατὰ τὴν ἐρασμιακὴν προφορὰν.

Ἄρχισε νὰ διαβάζει με μεγάλη φωνή. Κάποιος ξεκαρδίστηκε στά γέλια.

— Μωρέ, Κινέζικα εἶναι αὐτά; Ὁ Δάσκαλος ξακολουθοῦσε ἀτάραχα τὸ διάβασμα δίχως κανεὶς νὰ προσέχη στά λόγια του και δίχως νὰ διακόψει κανεὶς τὸ παιγνίδι του ἢ τὸ διάβασμα τῆς φημερίδας του.

— Καὶ νὰ συλλογιέται κανεὶς πὼς ὄλα αὐτά τὰ σοφίζεται αὐτός ὁ ρεκλαμαδόρος, μουρμούρισε ὁ Περικλῆς

— Λές γιὰ τὸν ὑπουργό μας;

— Γιὰ ποιὸν ἄλλονε. Γιὰ νὰ γράψουνε οἱ ἐφημερίδες. Πεθαίνει γιὰ ρεκλάμα. Νὰ τὸν ποῦνε ἀναμορφωτὴ τῆς παιδείας κι ἄς πάρει τὸν κόσμον στό λαιμό του.

— Τί ἔχει νὰ χάσει ἐλόγου του. Αὐτός καλά ἔχει και τρώει και πίνει.

— Καὶ συντηρεῖ και ἐρωμένες. Δέν εἶδες τί τούγραψε προχτὲς τὸ *Νέον Πνεῦμα*.

Ἄν τοῦ βαστάει ἄς τὸν καταγγεῖλει! Ὁ Περικλῆς εΐχε βουθιστεῖ σὲ σκέψη.

— Δὲ βγαίνει τίποτις ἀπὸ αὐτά. Ἄς κάνει ὅτι θέλει. Ἄς ἔχει και δυὸ και εικοσιδυὸ ἐρωμένες. Μονάχα νὰ μὴ ζητάει νὰ κάνει τὸ μεταρρυθμιστὴ στη ράχη μας.

Ὁ Δάσκαλος χτύπησε τὴ γροθιά του δυνατὰ πάνω στό μάρμαρο.

— Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀληθὴς ἐρμηνεία τοῦ χωρίου. Ὁ Ἐρουερδὴν σφάλλεται δεινῶς.

— Ποιὸς εἶναι αὐτός δάσκαλε, ἀκούστηκε μιά φωνὴ ἀ ἓνα τραπέζι

— Ὁφείλετε νὰ τὸν γνωρίζετε, ἀπάντησε κείνος με τόνον αὐστηρὸ και ἀξιωματικὸ.

— Προχώροῦμεν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς ὁδῆς.

Κανεὶς δέν πρόσεχε στά λόγια του. Μόνον τὸ γκαρσόνι με μιά λιγδιασμένη πετσέτα στὴν ἀμασκάλη, εΐχε ζυγώσει και τὸν παρατηροῦσε στά μάτια με περιέργεια.

— Μωρὲ νὰ μὴ βαριεταί αὐτός ὁ ἄνθρωπος, μουρμούρισε ἀποφθεγματικὰ καθὼς ἔκανε ν' ἀπομακρυνθεῖ ὕστερα ἀπὸ πολλὴν ὥρα. Ἡ συζήτηση στὴν παρέα εΐχε ἀνάψει.

— Μὰ τὴ μπορούμε νὰ κάνουμε ἐμεῖς; Πὼς μπορούμε νὰ ἀντιδράσουμε ἄμα τὸ ἀποφάσισε ἡ Κυβέρνηση;

— Αὐτὸ θά τὸ ἴδοῦμε, εΐπε ὁ Περικλῆς. Εἶμαστε ἄντρες. Δὲ θ' ἀφήσουμε αὐτὸ τό... νὰ μὰς...

— Ἐχεις τίποτε στό νοῦσου;

— Δὲν ξαίρω. Θά ἴδοῦμε.

Ἐπειτα ἔβγαλε τὸ ρολόι του και κοίταξε.

— Ὁρα νὰ πηγαίνω. Αὔριο ἔχουμε ἐξασελίδο και θά ναι βουνὸ ὕλη.

Σηκώθηκε. Ζύγωσε στό τζάμι και κοίταξε ὄξω. Ἡ βροχὴ εΐχε σταματήσει μὰ τὸ νερὸ κυλοῦσε με ὀρμὴ σταυλάκια τῶν πεζοδρομιῶν.

Ἐχῶσε βαθεῖα τὴ ρεμπούπλικα στό κεφάλι, σήκωσε τὸ γιακὰ τοῦ παλτοῦ γύρω στό λαιμό του και τράβηξε κατὰ τὴν πόρτα. Ὁ,τι εΐχε τελειώσει κι ὁ Δάσκαλος τὸ μάθημά του και μάζεψε τὰ βιβλία του.

— Αὔριον θά ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἐπόμενην ὁδὴν, φώναξε.

* *

Ὁ ἀγέρας πού λυσομανοῦσε ὄλη τὴ νύχτα, ἔκανε τὸ θάμα του, τὸν ξερρίζωσε τὸν ξύλινο στύλο, μὰ τὸ μικρὸ ἠλεκτρικὸ γλομπάκι πού καμωνότανε πὼς φώτιζε τὸ δρόμο. Δηλαδή δέν τὸν ἔριξε, μὰ τὸν ξεθεμέλιωσε. Τώρα ὁ στύλος στέκεται γερμένος, με τὴ ρίζα του μισοχωμένη στό χῶμα τοῦ λάκκου, και εἶναι τὰ σύρματα τοῦ ἠλεκτρικοῦ πού εἶναι δεμένα ἀπάνω του, πού τὸν κρατοῦν ἔτσι σ' αὐτὴ τὴν παράξενη στάση.

Ἄν κοποῦνε νὰ σύρματα θά σωριαστεῖ χάμα φαρδὺς πλατύς. Καὶ ὁ ἀγέρας ξακολουθεῖ νὰ φυσάει τρελλά.

Καθὼς βλέπω ἀπὸ τὸ παραθυρὸ μου τὸ στύλο μισογερμένο νὰ σαλεύει ἐδῶ κ' ἐκεῖ, θαρρῶ πὼς βλέπω τὸ πτώμα κανενὸς ἀνθρώπου πού τὸν κρεμάσανε και τὸν ἀφήσανε ἐκεῖ κρεμασμένο γιὰ κοροϊδία.

ΟΙ ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΙ πού εΐχανε πάει νὰ φᾶνε, δέν εΐχανε ἀκόμα ξαναρχίσει δουλειά. Ἡ μεγάλη σάλα τῆς στοιχειοθεσίας με

τά κιβώτια που είχανε τὰ στοιχειά στη σειρά, εΐτανε έρημη, και βυθισμένη σ' ένα μισόφωτο.

Μόνο στο βάθος έλαμπε ένα γλομπάκι φωτίζοντας έναν άνθρωπο που εΐτανε σκυμμένος πάνω σ' ένα τραπεζάκι.

Εΐτανε ο Περικλής. Μπροστά του άπλωνόντακε κάτι στενόμακρες τυπωμένες σελίδες. Τά δοκίμια. Εΐχε νευριάσει. Τά μάτια του είχανε κουραστεί σ' αυτή την ξενευριστική δουλειά. Γράμματα εΐτανε αυτά ή τζιφρες και γρίφοι. Και τί άνοησίες, Θεέ μου. Νά διορθώνεις άνοησίες και νά ξέρεις πώς αυτές οί κυκλοφορήσουνε, κι ο κόσμος με την τυφλή έμπιστοσύνη που νοιώθει σε κάθε τυπωμένο χαρτί, θά τις διαβάσει θά τις καταπιεί. Μωρέ τροφή για τὸ λαό! Πνευματική τροφή μιὰ φορά! Και ύστερα σοῦ λένε ο τύπος μορφώνει! Πφ! "Ας μορφώσει πρώτα τὸ έαυτό του κι αν τοῦ περσέψει, ἄς δώσει και σ' άλλους. "Ο καλύτερος τρόπος νά μορφώσουνε οί έφημερίδες τὸ λαὸ ένας εΐναι. Νά πᾶσουνε νά βγαίνουνε! "Εχουνε τὸ κουράγιο νά κάνουμε αυτή τή θυσία για τὸ λαό; "Αμ δέ...

Καθώς τραβοῦσε αδιάκοπα γραμμές στο περιθώριο, ο νοῦς του έκανε αυτές τις σκέψεις. Ποτέ του δέν μπορέσε νά νειώσει μερικά πράματα. "Ο τύπος λέει εΐναι ο ἄμβωνας! Ποιὸς ἄμβωνας μωρέ. "Επιχείρηση έμπορική δέ λές, νά εΐσαι μέσα; "Εμπορος εΐναι και ο δημοσιογράφος σαν κάθε άλλον, κι ο σκοπός του δέν μπορεΐ νᾶναι άλλος κανείς, παρὰ πὼς νά ξεπουλήσει, πὼς νά τραβύξει πελατεία. Πὼς; Μὲ κάθε τρόπο. Καλὸ και κακό. Πὼς διάολο βρίσκουνται ακόμα άνθρωποι που δέν μπορέσανε νά νιώσουνε αυτή τή στοιχειωδέστατη ἀλήθεια.

Οί τυπογράφοι είχανε ξαναπιήσει δουλειά. Τά ηλεκτρικά γλομπάκια χύνανε ένα άποτυφλωτικό ἄσπρο γαυλαχτώδικο φῶς πάνω στα ψηλά κιβώτια με τὰ μαῦρα στοιχειά, που μοιάζανε σὰ μαῦρα σκουλήκια που βγαίνανε από τις τρύπες τους. Τόσο φῶς από πάνω νά φωτίζει τόσο σκοτάδι από κάτω. Και καθὼς τὸ συλλογιότανε κείνη την ὠρα σκυμμένος ἀπάνω στο τραπεζάκι του, τοῦ φαινότανε πὼς κάθε στοιχειὸ εΐτανε κι' από ένα βόλι θανατερό που έμελλε νά μπηχτεί στη σάρκα τοῦ λαοῦ. Τόσα εκατομμύρια στοιχειά, τόσα ἡκατομμύρια βόλια.

"Αν αυτά τὰ μαῦρα στοιχειά νιώθανε τὸν προορισμό τους, τή δύναμη που κρούβουνε, τὸ κακό που κάνουνε, τί μεγάλοι εὐεργέτες τοῦ λαοῦ θά μπορούσανε νά ἀναδειχτοῦνε αν πέφτανε σε τίμια χέρια.

"Η πόρτα ἄνοιξε και κάποιος ζυγώνει τὸν ἀρχιεργάτη και τοῦ λέει.

—Νά κρατήστε μιὰ στήλη για τις δηλώσεις τοῦ ύπουργοῦ.

"Ο Μεταρρυθμιστής εΐναι στις δόξες του ἀπόψε. "Από τὸ βῆμα τῆς Βουλῆς, που τῶχε καβαλικέψει ἀπόψε σαν καλὸς καβαλάρης, εὐαγγελίζεται στο Πανελλήνιο τὰ νέα κατορθώματά του. Τίποτα δέ θ' ἀφήσει ἀμεταρρυθμιστο. "Απόψε εΐναι ἡ σειρά τῆς Παιδείας. "Ο Μεταρρυθμιστής έπιασε από τὰ κέρατα

τὸν ταῦρο τῆς ἀγραμματοσύνης και πάλεψε μαζί του. Στα τελευταία τοῦμπηξε τὸ στιλέτο στην κοιλία και τὸν ξάπλωσε χάμω νεκρό. Μπράβο λοιπὸν τοῦ Μεταρρυθμιστή. "Από δὼ και πίσω, δέ θά υπάρχουνε πιά ἀγράμματοι στην "Ελλάδα. "Ο τόπος θά γιομίσει από σοφοὺς που θά παίζουνε τάρχατῶ συγγράμματα στα πέντε τους δάχτυλα. "Ο Θουκυδίδης, ο Πίνδαρος θά καταντήσουνε ἀνάγνωσμα στα πολὺ μικρά παιδάκια. Μεταρρύθμιση πέρα για πέρα. Μεταρρύθμιση και σήμερα και αὔριο και στους αΐωνες τῶν αΐωνων, μεταρρύθμιση σε ὅλα, μεταρρύθμιση και στη μεταρρύθμιση ακόμα τὴν ἴδια. Κελαΐδησε ἀπόψε ἀπάνω στο βῆμα ἡ γαλιάντρα μας.

"Αρχισε νά διαβάζει.

Τι μελοδραματικὸ ὕφος! Τι σαπουνόφουσκες! Τι τρακατρούκες! Μά ζουμι τίποτα, νόημα γιόκ, οὐσία μηδέν. Μεγάλα λόγια, με πανηγυρικὸ τόνο, για νά κάνει ἐντύπωση στους ἀνιδεοῦς. Βάλτα κάτω αυτά τὰ λόγια, ἀναλυσέ τα ένα πρὸς ένα, κοίταξε πὼς συνδέεται ἡ μιὰ πρόταση με την ἄλλη και θά ἴδεις ἡ κακομοίρα ἡ λογική νά τρώει γροθιές ἀλύπτης. "Ορίστε αυτή ἔδῳ ἡ περίοδος, δέ λέει τίποτα. Μά ἄς εΐναι καλά ἡ καθαρεύουσα που τὰ σκεπάζει ὅλα αυτά και σοῦ χαρίζει ἄσυνδοσία.

Βζ... ἀκούστηκε ὄξω ο ἀγέρας νά σφυρίζει ὕστερα από τὸ νερό, ἀγέρας. Χαρά σε κείνους που δέν ἔχουνε ἀπόψε τρύπα νά τρυπώσουνε. Μά ποιὸς τοὺς εΐπε νά βιαστοῦνε νάρθουνε στὸν κόσμο. "Ας περιμένανε λίγο ὅσο νά χτιστεί τὸ καινούριο ἄσυλο που θά τοὺς συμμαζέψει ἀπὸ τὸ δρόμο. Τότε πιά ὄξω φτώχεια και βάλτε νά πιοῦμε. "Από τὴν ξεχειλισμένη λεκάνη τοῦ ἀντικρυνοῦ οὐρητήριου που εΐτανε γεμάτη χαρτιά και μπαμπάκια τρέχανε κάτι ὕγρά κίτρινα που ἀφήνανε μιὰ βαρεία μυρουδιά. Πφ, έκανε, μὰ ἔπειτα συλλογίστηκε πὼς ἡ μυρουδιά τοῦ εΐτανε πολὺ γνώριμη, γιατί εΐτανε τώρα ένας χρόνος που τὴν εῤουφοῦσε κάθε βράδυ αυτή τὴ μυρουδιά γιατί τὸ ἀνοιχτὸ οὐρητήριο τοῦ δήμου με τὴ σπασμένη λεκάνη εΐτανε τοποθετημένο ἀντίκρυ στο τυπογραφεῖο για τις ἀνάγκες τῶν τυπογράφων, που ἐργαζόντανε στα τυπογραφεῖα και τῶν ἄλλων λογῆς λογῆς ἀνθρώπων τοῦ τύπου που διανυχτερεύανε σ' ἐκεῖνο τὸ βρώμικο στενοσόκκακο.

Βζ, έκανε πάλι ο ἀγέρας κι' ἔσπρωξε τις πόρτες λές κ' ἤθελε νά τις ἐκβιάσει που τοῦ μπαίνανε ἐμπόδιο στο φρενιασμένο δρόμο του και δέν τὸν ἀφήνανε λεύτερο νά μπει μέσα νά τὰ κάνει ὅλα θάλασσα.

"Αξαφνα ἔσκασε τὰ γέλια. Κάτι γέλια δυνατά, νευρικά, ἀκράτητα. "Ο ἀρχιεργάτης γύρισε και τὸν κοίταξε περίεργα.

—Τι ἔπαθε ἀπόψε ο διορθωτής μας;

—"Εξοχα! ἔξοχα! Καλήτερη τιμωρία δέν ἤθελε, ἔλεγε ο Περικλής.

—Αἴ τί τρέχει; Δὲ μᾶς λές κ' ἐμᾶς νά γελάσουμε; τοῦ φώναζε ένας ἐργάτης ἀπὸ μακρῶ.

Μά άμέσως συλλογίστηκε πώς δέ σύφερε να είπει λέξη.
—Τίποτα, κάτι δικό μου, δλότελα δικό μου.

“Έσκυψε πάλι άπάνω στις στενόμακρες λουρίδες που μυρίζανε άκόμα μελάνι, έτσι νωπές όπως είτανε.

—Όνομαστική άπόλυτη μιá φορά ! Βαρβάτη και με ούρά. Κι όχι μιá. Δυό κιόλας. Όρϊστε, Ποιός ; Ό κύριος Μεταρρυθμιστής.

Αυτός ντέ που θά χτυπήσει την άγραμματοσύνη. Ποιά άγραμματοσύνη ; Τών άλλωνών ή τή δική του ;

Άπόψε είχε γίνει κακός. “Ένα χρόνο που έσκυβε άπάνω σ’ αυτό τό τραπεζάκι είδε να περάσουνε μπρός άπό τά μάτια του σολοικισμοί και βαρβαρισμοί στρατός άτέλειωτος. Μά τους λυπότανε. Τόν κακομοίρη άς μη γελοιοποιηθεί. Κ’ έπιανε τή πέννα και τά διώρθωνε. Μά άπόψε όχι, αυτό δέ θά γίνει. Ό Μεταρρυθμιστής πρέπει να φανεί ποιός είναι στ’ άληθινά. Για κάθε άλλονε ναί, για τό μεναρρυθμιστή όχι. Για να μάθει πώς όποιος θέλει να είναι σκληρός στους άλλους πρέπει πρώτα να γίνει σκληρός στον έαυτό του. Να χτυπηθεί ή άγραμματοσύνη ναί. Λοιπόν κάτω πρώτα ό άγράμματος ύπουργός. Ό άγράμματος δέν μπορεί να χτυπήσει την άγραμματοσύνη γιατί είναι κομμάτι άπό την ίδια του σάρκα και θά είτανε τό ίδιο σά να ζητούσε να φάει τις ίδιες του τις σάρκες.

“Έτσι πέρασε ή πέννα του πάνω άπό τους δυό σολοικισμούς χωρίς να τους άγγίξει. Κανείς δέν μπορούσε να του πει τίποτα. Είτανε ναί, διορθωτής, μά όχι να διορθώνει και τους σολοικισμούς—και τί σολοικισμούς—και μάλιστα του ύπουργού τής παιδείας, αυτός ένας άπλός φοιτητάκος.

Ποτέ στη ζωή του δέν είχε νιώσει τόσο βαθιá ίκανοποίηση. Άπό τή μεγάλη φχαρίστησή του ξεχνοσε και τό τρομερό ζήτημα που τονέ βασάνιζε, τό ζήτημα του Πανεπιστημίου. Τριπλασιασμός τών τελών θά πει έγκατάλειψη σπουδών, ν’ αλλάξει δηλαδή έπάγγελμα. Και τί χαρά που θά δοκίμαζε κι ό πατέρας του στην έπαρχία. Θά είτανε ένας θρίαμβος γι αυτόν και για τις ιδέες του. Δέ σου τόλεγα έγώ ; Αυτά κάνει τό στραβό σου τό κεφάλι. Κι άς μην έφταιγε στην περίπτωση αυτή τίποτα τό δυστυχημένο τό κεφάλι του.

Σάν τέλειωσε τή δουλειά του, είτανε περασμένες δυό ώρες ύστερα άπό τά μεσάνυχτα.

Σηκώθηκε να φύγει. Τό κεφάλι του είτανε καζάνι, ή μέση του του πονούσε άπό τό σκίψιμο και τά μάτια του, τονέ τσουζανε. Οί πιό πολλοί έργάτες είχανε σχολάσει και τά κιβώτια στέκανε άδεια ένω άπό πάνω εξακολουθούσανε τά γλομπάκια να χύνουνε τό γαλαχτώδικο φώς τους στα μαύρα στοιχεία, που άφου βοσκήσανε τόσες ώρες ξαναγυρίσανε πάλι στις φωληές τους να ήσυχάσουνε.

Σάν άνοιξε την πόρτα ένας κρυός άγέρας τονέ χτύπησε στο πρόσωπο. “Άνοιξε τό στόμα του να ρουφήξει αυτή την πα-

γωνιά για να καθαρίσει τά πλεμόνια του που είτανε φαρμακωμέσα άπό τή μυρουδιά τής μελάνης.

“Όξω βασίλευε σιγαλιά. Ό άγέρας είχε λουφάξει μά τό νυχτερινό κρύο τρυπούσε. Στη γωνιά δίπλα στο ούρητήριο είδε άναμένη μιá μεγάλη φωτιά άπό κάτι σαπιόξυλα και χοντρόχαρτα, που τηνέ τροφοδοτούσανε άδιάκοπα, ένω εκείνη άνάδινε μιá λαμπρή κόκκινη φλόγα.

Ζύγωσε. Είτανε κάτι άλάνια που προσπαθούσανε, στριμωγμένα στον τοίχο, να ζεσταθούνε. Τά περισσότερα είτανε ξεπόλυτα. Σφίγγανε πάνω στο κορμί τους τά κουρέλια τους μά τό κρύο περνούσε κ’ έφτανε στο κρέας τους πουνιωθε άδιάκοπες άνατριχίλες. “Ένας γέρος με άσπρα μαλλιά πουχε χωθεί κι αυτός στη συντροφιά τους, είχε άποκοιμηθεί με τό κεφάλι άκουμπισμένο στον ώμο κάπιου άλανιου και τά χέρια σταυρωμένα στο στήθος. Ό γέρος είχε άποκοιμηθεί του καλου καιροού σά να μην ένιωθε διόλου τό κρύο που περνούσε λεύτερα άπό τό ξεσκισμένο πουκάμισό του. Για μιá στιγμή τό άλάνι που του χρησίμευε για μαξιλάρι, έκανε να κουνηθεί κι ό γέρος έχασε την ίσορροπία του κι άρχισε να βγάξει κάτι άναρθρες κραυγές κωμικές. Τό άλάνι τόν λυπήθηκε.

—“Έλα, παπού, πάψε πάψε, είπε και τοποθετήθηκε δίπλα του σε θέση κατάλληλη για ν’ άκκουμπάει τό άσπρο κεφάλι του.

“Η φωτιά κόντευε να σβήσει ένω τό κρύο, όσο προχωρούσε ή νύχτα, όλο και γινότανε πιό κρουστό.

—Δέν πäs ρέ να γλύψεις καναν τοίχο ; είπε ένας.
“Ό άλλος σηκώθηκε άμίλητος. Σε λίγο ξαναγύρισε σέρνοντας άπό πίσω του κάτι περίεργο. Είτανε ένα στρώμα προγράμματα τών θεάτρων, κολλημένα τό ένα πάνω στο άλλο έτσι που σχηματίζουνε ένα χοντρό πάπλωμα. Τά είχε ξεκολλήσει άπο τόν τοίχο του ύπουργείου όπου κολλούσανε όλα τά προγράμματα.

“Η φωτιά τροφοδοτήθηκε πάλι και λαμπάδιασε χαρούμενη, σκορπίζοντας μιάν άφάνταστη εύτυχία στα παγωμένα πρόσωπα που την κοιτάγανε λαιμαργα σά να θέλανε να την καταπιούνε για να ζεστάνουνε τά σωθικά τους. Τό αίμα, πιό ζεστό άπ’ τό άχτιδοβόλημα τής φωτιάς, λές και έτρεξε γληγορότερα μέσα στις φλέβες τους.

“Ό γέρος είτανε βυθισμένος σ’ έναν ύπνο μακάριο. Σε λίγο άκούγεται κιόλας να ρουχαλίζει άκουμπισμένος πάντα στο άνθρώπινο μαξιλάρι του.

Ο ΠΕΡΣΟΝΝΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΓΑΠΗ ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

ΠΛΗΘΟΣ ΕΙΝΑΙ τὰ φιλοσοφικά προβλήματα πού απασχόλησαν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τότε πού ἄρχισε νὰ φιλοσοφεῖ. Μὲ τὴν μιὰ ἢ τὴν ἄλλη μορφή, τοῦ ὕλισμοῦ ἢ τοῦ ἰδεαλισμοῦ, τῆς νηφάλιας ἢ τῆς μεθυσμένης φιλοσοφίας, ἐκφράσανε τὶς τάσεις κάθε κοινωνικοῦ συστήματος καὶ τὰ συμφέροντα κάθε τάξης, πού βρισκόταν στὴν ἀνοδο ἢ στὴν παρακμὴ τῆς. Κι' ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ὡς σήμερα ἔνα μᾶς διδάσκει: Πὼς ὅσο πὺ ἀνοδικὴ ἦταν ἡ πορεία μιᾶς τάξης, ὅσο πὺ προοδευτικὴ ἢ κίνησή της, τόσο καὶ πὺ ξεκάθαρα φιλοσοφοῦσε, προωθῶσε τὴν ἀνθρώπινη σκέψη. Ἐπαιρνε κι' ἀφομοίωσε δημιουργικὰ ὅλες τὶς μέχρη τότε ἀνθρώπινες κατακτήσεις. Καὶ ἀντίθετα, ὅταν βρισκόταν στὴν παρακμὴ τῆς, ζητοῦσε μὲ τὴν ἰδεολογικὴ—φιλοσοφικὴ θολούρα, νὰ σκεπᾶσει τὸ θέαμα τοῦ σάπιου τῆς κορμιοῦ καὶ μὲ ἰδεαλιστικὰ θυμαίματα νὰ καλύψει τὴν πτωματίνη τῆς. Ἡ φιλοσοφικὴ πάλη τῆς ἀστικῆς τάξης ἀσφαλῶς ἔχει πολλὰ νὰ διδάξει καὶ τοὺς «φιλοσοφοῦντας» κι' αὐτοὺς πού θέλουν νὰ καταπιαστοῦν στὰ σοβαρὰ μὲ τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα. Ἰδιαίτερα ἐποχὲς ταραγμένες, ἐποχὲς πού ζοῦν τὴν κατάρρευση ἑνὸς συστήματος καὶ παραστέκουν στὴν γέννηση καὶ στὴν ἀνοδο ἑνὸς καινούργιου, βλέπουν κι' ἀκοῦνε τὴν ὡς τότε κυρίαρχη τάξη νὰ καταφεύγει σὲ κάθε λογῆς φιλοσοφικὴ τρέλλα, σὲ κάθε λογῆς ἰδεολογικὴ ξετσιπωσιά, γιὰ νὰ βοηθηθεῖ καὶ μ' αὐτὲς στὸ νὰ μὴ γκρεμιστεῖ ὁ θρόνος τῶν «αἰώνιων ἀξιών» καὶ τῶν «ὑψηλῶν ἰδανικῶν».

Τέτοιες ἐποχὲς, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, προβάλλουν συνήθως δεῦτερο ἀπὸ ποτέ, τοῦτο τὸ πρόβλημα: Μέσα στὸν κόσμον πού καταρρέει καὶ στὸν κόσμον πού γεννιέται, μέσα στὸν καταποντισμὸ καὶ τὴν κοσμογονία πού συντελεῖται κάτω ἀπ' τὸ βλέμμα μας, τί ρόλο παίζει ὁ ἄνθρωπος; Ποιὰ εἶναι ἡ θέση τοῦ ἀτόμου, τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου; Μέσα στὸ αἷμα πού χύνεται, στὰ κορμιά πού πέφτουν, μέσα στὴν φοβερὴ πτώση πού παθαίνει ἡ ἀξία «ἀνθρώπινη ζωὴ», πού βρίσκεται ἡ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια, ἡ ἴδια ἡ ἀνθρώπινη ὑπόσταση; Πὼς μπορεῖ τὸ κάθε ἄτομον νὰ τὴν περισώσει;

Πρὶν δοῦμε αὐτὸ τὸ πρόβλημα ὅπως ἐμφανίζεται σήμερα δὲν θάταν ἄσκοπο ν' ἀνατρέξουμε γιὰ λίγο σὲ παλιότερους καιροὺς σὲ ἄλλες καταρρέσεις. Ὅταν μιὰ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἐπεφτε κάτω ἀπ' τὸ βάρος τῶν ἀντιθέσεων τῆς, βρωμίζοντας μὲ τὴν διαφθορὰ καὶ τὴν ἀθλιότητά της ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον. Ἡ ὅταν κατέρρεε ἡ φεουδαρχία, κάτω ἀπ' τὰ χτυπήματα τῆς πλούσιας, τῆς δυνατῆς ἀστικῆς τάξης. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις τὸ πρόβλημα ἄνθρωπος, ἄτομον, ἀξιοπρέπεια, απασχόλησαν μναλὰ σὰν τὸν Ἅγιο Αὐγου-

στῖνον ἢ τὸν Πασκάλ (δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι οἱ σημερινοὶ περσοναλιστὲς μας θυμοῦνται πάρα πολλὰ συχνὰ τὸν Πασκάλ). Στὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς τῆς κατάρρευσης τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὁ Χριστιανισμὸς ἦρθε νὰ προβάλλει τὸ στοιχεῖο «ἄνθρωπος», νὰ δώσει μιὰ διέξοδο στὶς μᾶζες τῶν δυστυχισμένων, πού δὲ μπορούσαν τὰ γλυτώσουν διαφορετικὰ ἀπ' τὴν ἀσφυξία, μιὰ πού δὲ μπορούσαν νὰ πάρουν στὰ χέρια τους τὴ λύση τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος τῆς ἐποχῆς τους. Τοὺς χρειάζονταν ἡ συνείδηση ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι καταδικασμένος αἰώνια στὴν ἀθλιότητα τοῦ σκουλικιοῦ, τοὺς χρειάζονταν ἡ πίστη σὲ μιὰ μέλλουσα ζωὴ, γιὰ νὰ μπορέσουν πάνου σ' αὐτὴ τὴν πίστη νὰ στυλώσουν τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια τους, πού βρῆκε τὸ κορυφωμὰ της στὶς θυσίες τῶν πρώτων Χριστιανῶν.

Βέβαια ἡ ἀστικὴ τάξη δὲν μπορούσε νὰ θέσει τὸ πρόβλημα «ἄνθρωπος» μὲ τὸν ἴδιον τρόπο. Ὑπάρχει μιὰ βασικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν κατάρρευση τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ στὴν κατάρρευση τῆς Φεουδαρχίας. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος, ἦταν «ἕνας κόσμος σὲ ἀδιέξοδο», καμμιά τάξη δὲν μπορούσε νὰ πάρει στὰ χέρια της τὴ δημιουργία μιᾶς καινούργιας κοινωνίας. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ φιλοσοφικῆς συζητήσεως πάνου στὸ ρόλο τοῦ ἀνθρώπου, μιὰ πού ἡ ἴδια, ἐπαναστατικὰ ἔδινε τὴ λύση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος. Χρειάζονταν τὸ ἄτομον καὶ τὸ ἀποθέωνε. Χρειάζονταν τὶς μᾶζες καὶ τοὺς ἔριχνε τὰ συνθήματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος κλπ., πού μπορούσαν ν' ἀνεβάσουν τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια καὶ νὰ τὴν κάνουν ἱκανὴ γιὰ μεγάλους ἀγῶνες καὶ θυσίες. Οἱ Γάλλοι π.χ. πού ἔπαιρναν τὴ Βαστίλλη ἢ νικῶσαν τὶς μοναρχικῆς καὶ τὶς ξένες στρατιές, δὲν σκέπτονταν ἂν τὸ κοῦσαν τὶς μοναρχικῆς καὶ τὶς ξένες στρατιές, ἦταν σωστὰ τοποθετημένο μέσα στὸ χάος τῆς ἀλλαγῆς. Μὲ τὸ ταξικὸ τους αἰσθητήριο ἔπαιρναν τὴν σωστὴ θέση, πού δὲν ἦταν στοὺς φεουδαρχικοὺς πύργους πού ἔπεφταν, μὰ στοὺς δρόμους τοῦ Παρισιοῦ, ὅπου παρασκευάζονταν τὸ μέλλον. Τρομαγμένος μπροστὰ στὴν ἀνοδο τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ τῶν καινούργιων ἰδεῶν, ὁ Πασκάλ κάλεσε τὸν ἄνθρωπον νὰ σκύψει στὸν ἑαυτὸ του, νὰ τὸν γνωρίσει καὶ νὰ ξαναγυρίσει στὸ Θεό. Καὶ σίγουρα στὶς μέρες τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης δὲν ἔλειψαν κείνοι πού κλείστηκαν στὰ γραφεῖα τους γιὰ νὰ μελετήσουν τὸν Ἅγιο Αὐγουστῖνον καὶ τὸν Πασκάλ, γιὰ νὰ σκεφτοῦν πάνου στὸ πρόβλημα ἄνθρωπος καὶ νὰ θρηνησοῦν μὲ τὸ δελφικὸ χρησμὸ: «Χαμαὶ πέσε δαίδαλος ἀυλικῆς σκέψης «μιὰ τάξη πού ἀνεβαίνει ἐπιβεβαιώνει τὴν παρουσία καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κανένα μεταφυσικὸ μυστικισμὸ γιὰ νὰ νομιμοποιήσει τὴν ἐπικρατήσή της. Μιὰ τάξη σὲ παρακμὴ ζητᾷ πάντα νὰ στολιστεῖ μὲ τὸ κύρος αὐτῆς τῆς παρουσίας κι' αὐτοῦ τοῦ μεγαλείου, μὰ δὲν τὸ κατορθώνει παρὰ μόνο μὲ τὸ μεταφυσικὸ μυστικισμὸ».

Ἐμεῖς ζοῦμε σὲ ἄλλους καιροὺς. Ἐχομε τὴν τύχη νὰ ζοῦμε τοὺς τελευταίους σπασμοὺς μιᾶς κοινωνίας πού εἶναι χωρισμένη σὲ τάξεις, παραστεκόμαστε στὸ τέλος τῆς προϊστορίας καὶ στὴν ἀγῆ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας. Ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας εἴμαστε μάρτυρες ἑνὸς κοινωνικοῦ συστήματος πού μῆκε στὸν ἐπιθανάτιον

ρόγχο του, πού πόλεμοι, κρίσεις οικονομικές, κι' επαναστάσεις έπιταχύνουν τὸ τέλος του. Παλιά, ἦταν ἡ ἀστική τάξη πού ἀνέβαινε, γκρεμίζοντας, πολεμῶντας, ἀγιάζοντας νέες ἀξίες — πόσο ἀλήθεια εἶναι εὐκολο νὰ ξεχνᾷ κανεὶς τέτοια πράγματα ὅταν δέν θέλει νὰ τὰ θυμᾷται.

Σήμερα μὰ καινούρια τάξη ἀνεβαίνει. Ἡ θανάσιμη, ἡ ἀνειρη-νευτὴ πάλι ἀνάμεσα στὶς δυὸ τάξεις κυριαρχεῖ πάνω στὴν ἐποχὴ μας καὶ στὰ μερικά της φαινόμενα. Ποιὸς μπορεῖ νὰ τὸ ἀρνηθεῖ αὐτό; Οὔτε ἐκεῖνοι πού ἀρέσκονται νὰ σβύνουν τὴν ὑπαρξὴ τῶν τήξεων ἀντικαθιστῶντας τες μὲ τὸν κοινὸ καὶ ἀνώδυνο ὄρο «κοινωνικά στρώματα», οὔτε ἐκεῖνοι, πού, πολὺ πιδ ἀνοιχτά, ἀρνοῦνται στὴν καινούργια τάξη τὸ δικαίωμα νὰ ἐπικρατήσῃ. Μόνον ἡ ἱστορία δέν σταματάει. «Κι' ὅμως κινεῖται» εἶσαι ὑποχρεωμένος νὰ φωνάζεις βγαίνον-ἀπ' ὁποιαδήποτε Ἱερὴ ἐξέταση.

Ὁ ἀγῶνας αὐτός, ὁ πόλεμος ἀνάμεσα στὶς δυὸ τάξεις εἶναι «ἐκατὸ φορὲς πιδ σκληρὸς καὶ πιδ μακρόχρονος ἀπὸ ὁποιοδήποτε πόλεμο ἀνάμεσα σὲ δυὸ κράτη», διαξάγεται μὲ ὅλα τὰ μέσα, σὲ ὅλα τὰ μέτωπα—καὶ στὸ ἰδεολογικό. Παλιά προβλήματα παίρνουν νέες μορφές, παλιές «ἀξίες» δοκιμάζονται στὴ φωτιά. Κι' ἂν θεωρεῖς τὸν ἑαυτὸ σου ἕναν ἀπλὸ ἄνθρωπο «καλῆς πίστης», ἂν ἀναζητᾷς π. χ. τὸ «δίκαιο» ὄχι στὶς σφαῖρες τῆς ἰδέας καὶ τῆς ἀπόλυτου, μὰ κάτω στὴ γῆ καὶ μέσα στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις, τότε θὰ πρέπει ν' ἀπαντήσεις τίμια σὲ ὀρισμένα ὀδυνηρὰ ἐρωτήματα. Νὰ ἔνα: Κι' ἀπ' τὴ μία κι' ἀπ' τὴν ἄλλη πλευρὰ πέφτουν σφαῖρες. Μήπως ὅμως οἱ σφαῖρες, πού ρίχνουν οἱ κρατοῦντες ἔχουν τὸ δίκιο «*ipso jure*» ἀνακατεμένο μὲ τὸ μαροῦτι τους; Μήπως τὸ νὰ χύτεται αἷμα εἶναι κατ' ἀρχὴν ἀδικο καὶ εἶναι μάταιο νὰ ψάχνεις νὰ βρεῖς ποιὸς ἔχει δίκιο; Ἡ τὸ δίκιο εἶναι μὲ τὸ μέρος τῶν ἀδικουμένων πού ζητοῦν τὴ λευτεριά; Τὸ δίκιο ἦταν μέσα στὶς ὀβίδες πού ἔρριχναν τὰ φασιστικά ἀεροπλάνα στὴν Ἰσπανία ἢ στὰ στήθη τῶν ἰσπανῶν δημοκρατῶν πού ὑποστήριζαν τὸ νόμιμο καθεστῶς, πού εἶχαν νόμιμα ἐκλέξει; Κι' ἂν χτυπήσεις μὲ ὅπλα τοὺς ἄοπλους ἀπεργοὺς ἑνὸς ἐργοστασίου, πού διαταράσσουν τὴν τάξη ζητῶντας ψωμί, πού βρῖσκεται λοιπὸν τὸ δίκιο; Εἶναι τόσο νεφελώδεις, τόσο ἀνύπαρκτες οἱ ἀφηρημένες ἔννοιες... Δέν θὰ τίς βρεῖς ποτὲ ἂν σοῦ λείπει τὸ θάρρος νὰ τοποθετηθεῖς σωστὰ μέσα στὴν κοινωνία. Κι' αὐτὸ ἀκριβῶς παθαίνουν αὐτοὶ πού—στὴν καλύτερη περίπτωσιν—αὐτόκλητοι καὶ μὲ καλὴ πίστη, ἀνέλαβαν μέσα στὴ θυελλώδη ἐποχὴ μας, νὰ σώσουν τὸ δίκαιο, τὴν εἰρήνη καὶ τὸν ἄνθρωπο.

Ὁ περασμένος πόλεμος μὲ τίς πρωτοφανεῖς καταστροφές του ἐφθεῖνε ἀφάνταστα τὴν ἀξία: *ἀνθρώπινη ζωὴ*. Μὲ τὸν ἐπιθετικὸ του χαρακτῆρα (δὲν ἔλειψαν βέβαια τὰ ἰδεολογικά περικαλύμματα, μὰ ὅταν τέλειωσε ὁ πόλεμος κανεὶς δέν τὰ πίστευε ἔξω ἀπὸ κείνους πού ἤθελαν νὰ τὰ πιστεύουν) κλόνισε ἀνεπανόρθωτα τίς παραδεδεγμένες ἀξίες. Μὲ τίς ἐπαναστάσεις πού τὸν ἀκολούθησαν, ἔδειξε στὸ φῶς τῆς πράξης ὅ,τι ὡς τότε ἦταν μόνον θεωρία. Ἐδειξε τὴ διαφορὰ πού

ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ μεγάλα λόγια καὶ στὶς πράξεις τῆς βίας, ὅταν τὰ ὄραϊα, μεγάλα λόγια χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ καλύψουν τὴν ὀμὴ βία. Ὁ παλιὸς κόσμος βγήκε ἐξευτελισμένος καὶ ἀκόμα πιδ ἀδυνατισμένος. Ἐνας καινούριος κόσμος ἄρχισε νὰ ἀνατέλλει καὶ νὰ ἀκτινοβολεῖ. Ἐκατομμύρια σκλάβοι εὗρισκαν ἕνα καινούργιο νόημα, τὸ μόνον ἀληθινὸ νόημα στὴ ζωὴ τους.

Καὶ τότε, μέσα στὴ διάνοση τοῦ παλινοῦ κόσμου ἐμφανίστηκε τοῦτο τὸ φαινόμενο: ἕνα πλῆθος μικρὲς ομάδες, πού ἡ κάθε μιά τους πήρε κι' ἀπὸ ἕνα ἠχηρὸ ὄνομα πού, ἀπαραίτητα τέλειωσε σὲ —*ισμὸς*. Στὴν τέχνη π.χ. ἐμφανίστηκαν ἕνα πλῆθος —*ισμοί*, ἀπ' τὸ ντανταϊσμὸ ὡς τὸ φουτουρισμὸ καὶ τὸ σουρρεαλισμὸ. Ὅλοι τους ἐκπροσωποῦσαν μὲ τὸν πιδ εὐγλωττο τρόπο τὴν παρακμὴ ἑνὸς συστήματος τὴν τάση του γιὰ τὴ θολούρα, τὸ ἀκατανόητο, τὸ φορμαλισμὸ, τὴ φουρτωμένοι τίς ἐλλπίδες τοῦ μέλλοντος. Δέν ξεγέλασαν πολλοὺς γιὰ πολὺν καιρὸ, γρηγορὰ ἔπεσε ἡ μάσκα τους. Στὸν τομέα τῆς —*ἄς* τὸ ποῦμε ἔτσι—φιλοσοφίας, ἔκανε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἐμφάνισή του ὁ —*ισμὸς* πού μᾶς ἀπασχολεῖ σήμερα, ὁ περσοναλισμὸς, πού γεννήθηκε γύρω στὰ 1930, μετὰ τὸν πρῶτο παγκόσμιον πόλεμον καὶ μέσα στὴ πιδ πάλη ἀνάμεσα στοὺς κυρίαρχους καὶ στοὺς καταπιεζομένους γινόνταν ὀλοκλήρως ἐξευτελιστήκαν καὶ ἀδυνάτισαν ἀκόμα πιδ πολὺν μπροστὰ στὶς μάξες. Κι' οἱ μάξες ἔβλεπαν πιδ καθαρά, πλουτισμένες μὲ μὴν καινούργια ὀδυνηρὴ πείρα. Σοῦ χρειάζονται ὅλα τὰ εἶδη τῶν ὀπλων στὸ ἰδεολογικὸ σου ὀπλοστάσιον, ὅταν βλέπεις τὰ ζηλευτὰ σου προνόμια νὰ καταρακλυοῦν. Μὲ τὸ ἕνα χέρι φτιάχνεις ἕνα καινούργιο πόλεμον μὲ κατὰ στυλῶνεις στὴν Εὐρώπη, ἔτοιμάζεις ἕνα καινούργιο πόλεμον μὲ κατὰ στυλῶνεις ἄπ' τὰ πρὶν στόχο. Μὲ τὸ ἄλλο χέρι ὅμως πρέπει νὰ κρατῆς τὴν πέννα. Χρειάζεται μελάνι, πολὺ μελάνι, γιὰ νὰ παραπλανή-σῃς τὴν πέννα. Χρειάζεται μελάνι, πολὺ μελάνι, γιὰ νὰ παραπλανή-σῃς τὸν πνευματικὸν τοῦ κόσμου καὶ νὰ τὸν προσανατολίσει στὴ μεταφυσική—ὄσους μπορεῖς, γιὰ νὰ θολώσεις τὴν σκέψη—στοὺς πιδ δύσκολους. Ὁ περσοναλισμὸς, μὲ τὸ κήρυγμα του γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὸ «μηχανικὸ—ὀλιστικὸ» πολιτισμὸ, μὲ τὴν παραδοχὴ τῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου νὰ ζήσει καλύτερα, φτάνει νὰ ξεχωρίσει τὸν πνευματικὸν τοῦ κόσμου καὶ νὰ τὸν προσανατολίσει στὴ μεταφυσική—«ὀπιστηρίζουμε, ἀντίθετα μὲ τὸ μαρξισμό, ὅτι δέν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει πολιτισμὸς, καὶ πνευματικὴ καλλιέργεια, παρά, μόνον ἂν προσανατολιστοῦν στὴν μεταφυσική» ἔγραφε ὁ Μουνιὲ στὸ Μανιφέστο γιὰ τὸν περσοναλισμὸ—ἦταν ἀκριβῶς ἡ τάση πού χρειάζονταν οἱ ἄστοι διανοούμενοι γιὰ νὰ τραβήξουν ἀρκετὰ ἀνήσυχα στοιχεῖα, πού θὰ εἶχαν τὴ διάθεση ν' ἀναζητήσουν σοβαρὰ τὸ δρόμον τους, νὰ βγοῦν ἀπ' τὸ ἀδιέξοδον τοῦ καθεστώτος τους.

Ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ὁ περσοναλισμὸς δέν μπόρεσε νὰ βρεῖ τὸ κλίμα του. Στὴν ἴδια τὴ Γαλλία, ἡ ἀντιφασιστικὴ πάλι πού ἀγκί-λιασε σὲ λίγο τίς μάξες, τὸν περιώρισε σ' ἕνα, μικρὸ κύκλον διανοου-μένων. Κι' ἡ ἀντίσταση εἶχε θέση γιὰ τὸν καθένα, ἔτσι πού οἱ μετα-φυσικὲς ἀναζητήσεις περρίσεναν. Ὅσο γιὰ μᾶς στὴν Ἑλλάδα, περρί-

που αγνοούσαμε την ύπαρξη ενός τέτοιου ανθρωποσωτήριου ρεύματος. Η διανόησή μας δεν είχε ποτέ τα κότσια ν' αντιμτωπίσει με τόσο «σοβαρά» ιδεολογικά όπλα την προοδευτική σκέψη. Ρίχτηκε σε άλλες μέθοδες πιο αποφασιστικές, κι' ο περσονναλισμός έμεινε έξω απ' τα σύνορα. Η περίοδος που ακολουθεί τον τελευταίο πόλεμο, με το καινούριο ανέβασμα που έδωσε στο προοδευτικό κίνημα σε παγκόσμια κλίμακα, υποχρεώνει την αστική τάξη και τους διανοούμενους που σέρνει στην ουρά της, να ανασύρουν τα παλιά όπλα απ' το ντουλάπι. Το πρόβλημα άνθρωπος πρέπει να ξαναπροβληθεί.

Είναι πολλοί οι άνθρωποι στον κόσμο. Μόνο, με ακόμη μεγαλύτερη προσοχή. Μεταφυσικός προσανατολισμός πάντα, αλλά πιο καμουφλαρισμένος. Οι άνθρωποι θέλουν αλλαγή, καλύτερη, πιο ανθρώπινη ζωή. Δεν θά την άρνηθούμε. Απλά, θά τους εμποδίσουμε να βρουν το δρόμο που οδηγεί σ' αυτήν. Κι' έτσι στολισμένους και ανακαινισμένους ξαναβγαίνει ο περσονναλισμός στο προσκήνιο—κοντεύει να ξεπεράσει σε μόδα τον εξιστανσιαλισμό που, ομολογουμένως με το μηδενισμό του δεν μπορεί να συγκινήσει παρά λίγους εκλεκτούς και δεν καταφέρνει να κρύψει καλά τους δρόμους που ανοίγει στο φασισμό. Και μπαίνει και στη χώρα μας με τρόπο αληθινά περίεργο: "Όχι μόνο βαφτισμένος χτυπητά σε «διαλεχτό περσονναλισμό», όχι μόνο με μεγαλύτερες φιλοδοξίες κοινωνικών αλλαγών, αλλά και «απ' τ' άριστερά».

"Ετσι ο κ. Β. Φράγκος—θά μπορούσαμε να του δώσουμε τον τίτλο του πιο χαρακτηριστικού και πιο επίσημου κατά ένα τρόπο, εκπροσώπου του περσονναλισμού στην Ελλάδα;—λέει στο τελευταίο του άρθρο στα «Ελεύθερα Γράμματα»: Μή φοβηθείτε ν' ακούσετε τα μηνύματα της αγωνίας και του θανάτου που μās στέλνουν μ' όλη τους την ειλικρίνεια οι ποιητές της παρακμής. **Ακούστε τα και σκεφθείτε πόσο βαθειά πρέπει να δει και να πάει η θελήσή μας για αλλαγή** (Υπογράμμιση δική μας). Και παρακάτω: "Ο περσονναλισμός λοιπόν όταν ζητεί να διασώσει το ανθρώπινο πρόσωπο, έχει προηγούμενα συνειδητοποιήσει όλο το πνευματικό δράμα, του ανθρώπου μέσα στην αστική παρακμή».

Πραγματικά ποιος καλόπιστος άνθρωπος, διψασμένος για αλλαγή, δεν θάσκυβε, προσεχτικά πάνω σ' ένα άρθρο που του επιβεβαιώνει αυτή την ανάγκη, δικαιώνει τις ανησυχίες του και του υπόσχεται να του δείξει το σωστό δρόμο; Τόσο περισσότερο που ο συγγραφέας του άρθρου δηλώνει άμεσως απ' την αρχή πως συμφωνεί σε πολλά σημεία με το άρθρο του κ. Γιάννη Κωσταντίνου σε προηγούμενο φύλλο των Έλ. Γραμμάτων, μόνο που ο κ. Γ.Κ. δεν φτάνει στην «προώθηση» που απαιτεί η πραγματοποίηση μιας περσονναλιστικής συνέπειας—άσφαλως επειδή δεν ξεκινάει από «περσονναλιστική» βάση. Και τόσο περισσότερο που ο κ. Β. Φ. μιλάει για «περσονναλισμό της μάχης» για μετατροπή των οικονομικών αγαθών σε ελεύθερα για «κοινοτιστική (!) συνείδηση» και για πολλά τέτοια ώραία πράγματα. (*)

* Να μās συγχωρεί ο κ. Β. Φ. που δεν αναφερόμαστε στο βιβλίο του. Αυτό δεν σημαίνει πως δεν το διαβάσαμε—κάθε άλλο. Μά το άρθρο του δίνει τις απόψεις του πιο συνοπτικά, πιο μαχητικά και—κυρίως πιο κατανοητά.

Μα αυτά δεν είναι η ουσία. Αυτά μπορεί να τα πει κάθε αυτοχειροτόνητος σοσιαλιστής, κι' ένας θεός ξέρει αν υπάρχει σήμερα άνθρωπος που δεν είναι σοσιαλιστής—κατά τον τρόπο του. Μέσα στη σοσιαλιστική σάλτσα ως βρούμε τις αλήθειες που θέλει να κηρύξει ο κ. Φ. **Πρώτη αλήθεια.** Από έναν ορισμό του ανθρώπου ξεκινάει ο κ. Φ. Είναι σωστό, όταν συζητάς, να ξεκαθαρίζεις τις έννοιές σου. Λοιπόν, άνθρωπος είναι «μία βιολογική συγκεκριμένη ανθρώπινη ύπαρξη, με συνείδηση του όντος γενικά» δηλαδή «ή μοναδική ύπαρξη, που συνειδητοποιεί τον έαυτό της και ταυτόχρονα... και την παρουσία άλλων άλλων υπάρξεων και όλου του κόσμου» (υπογραμμίσεις δικές μας). "Ας πούμε ότι ο ορισμός αυτός είναι πλήρης και ότι συμφωνούμε. Λοιπόν ο άνθρωπος με τη διπλή συνείδηση, που οδηγείται απ' αυτήν; Σε μια διπλή δουλεία. Στη δουλεία της ίδιας του της ύπαρξης «που γεννά τον πόθο να ανατρέψουμε όλο τον κόσμο» (μην ξεχνάμε ότι ο περσονναλισμός κι' ο εξιστανσιαλισμός είναι στενοί συγγενείς) και στην αναζήτηση της προσωπικής δικαίωσης, που «δεν μπορεί πλήρως να επαναπαυθεί με το να γίνεται ο άνθρωπος μέσο σε μια οποιαδήποτε υπόθεση, ούτε ακόμη και στην υπόθεση του ανθρώπου, του ανθρώπινου είδους». Απ' την άλλη, μια που ο διαλεκτικός περσονναλισμός κάνει την τιμή στο διαλεκτικό ματεριαλισμό να συμφωνεί μαζί του ότι ο κόσμος υπάρχει αντικειμενικά και μια που ο άνθρωπος—με τη διπλή συνείδηση—«ανακαλύπτει» τον κόσμο **«Δίχως να τον δημιουργεί»** είναι υποχρεωμένος να δεχθεί ότι η συνείδηση δεν είναι ατομιστική, αλλά, κοινοτιστική περσονναλιστική. Συμπέρασμα: ο διαλεκτικός περσονναλισμός θέλει να μεταβάλει την κοινοτιστική κίνηση της συνείδησης, σε «κοινωνικό γεγονός» με την αποφασιστική του προσχώρηση στις κοινωνικές εκείνες δυνάμεις που ζητούν με τη δράση τους μέσα απ' το σημερινό χάος να δημιουργήσουν τους με αντικειμενικούς όρους της νέας κοινότητας». "Ωραία. Μόνο που το συμπέρασμα βγαίνει μ' ένα πολύ επικίνδυνο ακροβατικό άλμα. "Όταν δηλώνεις πως η συνείδηση ανακαλύπτει μόνο τον κόσμο και δεν δημιουργεί, τότε με ποιές δυνάμεις, με ποιό τρόπο, με τι λογής δράση θά δημιουργήσεις τη νέα κοινότητα—θά δημιουργήσεις καινούργιους αντικειμενικούς όρους; "Η υπόθεση περιπλέκεται και ο κ. Φ. είναι υποχρεωμένος να καταφύγει στο δάσκαλό του, τον εξαίρετο κ. Μουνιέ. "Η μεταφυσική του δασκάλου καλείται να γεφυρώσει το επικίνδυνο άλμα του μαθητή, που παρασύρθηκε απ' τους σοσιαλιστικούς ένθουσιασμούς του. Λοιπόν ο άνθρωπος—με τη διπλή συνείδηση που δεν δημιουργεί αλλά ανακαλύπτει τον κόσμο—έχει μέσα του ένα αίτημα: **«το αίτημα του απόλυτου»**, «που τον σπρώχνει να ξεπεράσει τον ίδιο τον έαυτό τον και όλον τον κόσμο». "Αν ρωτήσετε τι είναι αυτό το αίτημα του απόλυτου, από που ξεφύτρωσε, δεν θά πάρετε απάντηση. Ψάξτε στα μάτια της μάννας σας της αγαπημένης σας κλπ. Κάπου εκεί θά το βρείτε—λέει ο κ. Φ. Κι' έτσι με το αίτημα του απόλυτου στο ένα χέρι και τη διπλή συνείδηση—δουλεία ή ευλογία, στο άλλο, θά ξεκινήσουμε να φτιάξουμε καινούργιο κόσμο.

Τόση μεταφυσική από μιάν απλούστατη παράλειψη στον ορισμό του ανθρώπου! "Αλήθεια, είναι πολύ λεπτό πράμα πολύ επικίνδυνο

νά δίνεις ορισμούς. Ο διαλεκτικός ματεριαλισμός, με τον οποίο συμφωνεί ο κ. Φ. σε ότι αφορά την θέση ότι ο κόσμος υπάρχει αντικειμενικά, κάνει ένα βήμα παραπέρα—αυτό το ξέρει ο κ. Φ., αλλά δεν το λέει. Ο διαλεκτικός ματεριαλισμός λοιπόν ξεκινάει απ' τη θέση ότι ο άνθρωπος αποτελεί ένα μέρος της φύσης, είναι βιολογική ύπαρξη. Μά δεν σταματάει εκεί, όπως θέλουν να λένε οι περσοναλιστές, γιατί δεν είναι μηχανιστικός ή μάλλον γιατί είναι μηχανιστικός μόνο στα μυαλά ορισμένων επικριτών του. Προχωρεί στη θέση—που ανυψώνει τον άνθρωπο πάνω απ' όλα τα μεταφυσικά όνειρα των περσοναλιστών—ότι ο άνθρωπος απέναντι στον έξωτερο κόσμο δεν παίζει παθητικό ρόλο, αλλά ενεργητικό. «Το ζήτημα δεν είναι να εξηγήσουμε τον κόσμο, αλλά να τον μεταβάλουμε», να μιλά απ' τις πιο βασικές θέσεις του διαλεκτικού ματεριαλισμού. Σκέφτηκαν ποτέ οι θεωρητικοί του περσοναλισμού την έννοια που παίρνει το ανθρώπινο πρόσωπο όταν έχει σαν ρόλο του την αλλαγή του κόσμου, όταν έχει κτήμα του την επιστημονική αλήθεια ότι μπορεί να επέμβει στον έξωτερο κόσμο, να επιδράσει, να τον αλλάξει; Ο έξωτερος κόσμος για το κάθε ξεχωριστό άτομο, είναι η φύση και η κοινωνία. Το κάθε άτομο δεν μπορεί να νοηθεί παρά σαν συνισταμένη των σχέσεων του με τη φύση, την κοινωνία, την ιστορία. Να ποιά είναι η θέση του ανθρώπου μακριά από μεταφυσικές ακροβασίες και διπλές συνειδήσεις που ανακαλύπτουν αλλά δεν δημιουργούν. Πότε και από ποιόν έχει εξαρθεί, σε τέτοιο ύψος το μεγαλείο του ανθρώπου; Πότε και από ποιόν μπόρεσε ο άνθρωπος να γίνει πιο ελεύθερος από ό,τι γίνεται με τη γνώση αυτής της θέσης του και αυτού του ρόλου του; Πότε και από ποιόν μπορεί να πάρει ο άνθρωπος καλύτερο όπλο για να πραγματοποιήσει την αλλαγή—που την θέλει και ο κ. Φ. και να βρει και την προσωπική του δικαίωση—που κι αυτήν τη θέλει ο κ. Φ.;

Εδώ πρέπει να βγάλουμε ένα συμπέρασμα: γιατί ο κ. Φ. καταφεύγει στην περσοναλιστική μεταφυσική για να οδηγήσει τον άνθρωπο—με την μιάν του συνείδηση—στην ατομική του σωτηρία; Και τον άνθρωπο με την άλλη του συνείδηση στην κοινωνική του σωτηρία; Μήπως γιατί ο κ. Φ. θεληματικά κλείνει τα μάτια στην επιστημονική αλήθεια μήπως γιατί ο κ. Φ. θέλει να βοηθήσει στο να μη γίνει πράξη ή αλλαγή;

Δεύτερη αλήθεια: Ο κ. Β. Φ., παρ' όλο που τοποθέτησε με τρόπο τη μεταφυσική του, φοβήθηκε πως αρκετοί απ' τους αφελείς και καλόπιστους αναγνώστες του μπορούσαν να τρομάξουν μπροστά σε τόσες αντιφάσεις και αιτήματα του απόλυτου. Γι' αυτό στην άλλη σελίδα βιάζεται να μās καθησυχάσει. Δεν πιστεύει ότι η αλλαγή μπορεί να γίνει «με μιάν πνευματική ήθικη αναμόρφωση των ανθρώπων δίχως μιάν αντικειμενική κοινωνική μεταβολή». Δεν είναι μεταφυσικός ούτε ιδεαλιστής ο κ. Φ. Αντίθετα, με τον διαλεκτικό περσοναλισμό του «*ἀνανεώνει δηλ την παλιά εκείνην ρωμαλεότητα με την οποία τέθηκε από το 1848 και μετά το πρόβλημα της κοινωνικής μεταβολής*» (υπογράμμιση δική μας). Αν δεν κάνουμε λάθος ή χρονολογική τοποθέτηση του κ. Φ. αφορά την πρώτη επιστημονική

διατύπωση των αρχών του διαλεκτικού υλισμού. Πότε λοιπόν πάλωσαν αυτές οι αρχές και ανέλαβε να τις ανανεώσει; Αν επιδοκίμασε δόξαν «*ἀναθεωρητού*» δεν έχει παρά να θυμηθεί την τύχη των παλιότερων αναθεωρητών. Είχαν όλοι τους ξεχάσει ότι ο διαλεκτικός υλισμός πατάει σε τόσο γερή επιστημονική βάση που όποιος έχει κότσια και τίμια «*κοινοτιστική*» συνείδηση, μπορεί να τον πλουτίσει, να τον προσαρμόσει στις καινούργιες συνθήκες. Μά ποτέ να αφαιρεί την ίδια την ουσία του «*ἀνανεώνοντάς τον*», όπως κάνει ο κ. Φ. Όσο για την ρωμαλεότητα, ποτέ λοιπόν αδυνάτισε και ως ποτέ ήταν ρωμαλέα ή θέση του προβλήματος της κοινωνικής μεταβολής; Μήπως ως τον Κάουτσκι ή και ως τον Τρότσκι, κατά τον κ. Φ.; Μά να μην ξεχνάμε πως το θέμα μας είναι το ανθρώπινο πρόσωπο. Υστερα απ' τις ερωτοτροπίες με το διαλεκτικό υλισμό, καιρός να ξαναγυρίσουμε σ' αυτό. Λοιπόν ο διαλεκτικός περσοναλισμός, αν ζητάει να ανανεώσει το διαλεκτικό υλισμό, είναι για να γλυτώσει τον άνθρωπο από μιάν αυταπάτη. «*Την αυταπάτη πως τάχα η άρση της κοινωνικής στέρησης, θα άρει πείνης, ή απαλλαγή απ' τη δουλεία στη βιολογική έλλειψη και πως συνεπώς θα εξαφανίσει αυτή τη δίψα για δικαίωση και θα ικανοποιήσει το αίτημα του απόλυτου μ' ένα τρόπο πλήρη ώστε οι άνθρωποι να καταλήξουν να παραδοθούν σ' έναν ομαδικό ήσυχασμό*». Νέο ελλύγιστο πηδημα για να ξαναγυρίσουμε στον προσφιλή μας δυισμό, που όμως δεν είναι ούτε ιδεαλιστικός ούτε μεταφυσικός, αλλά ανανέωση του διαλεκτικού ματεριαλισμού.

Εδώ δεν χρειάζεται συμπέρασμα χρειάζεται μόνο να καλέσουμε τον κ. Φ. να μās πει που άλλου είδε ως σήμερα—ή που νομίζει ότι μπορεί να δει—τις πράξεις της αυτοθυσίας, του ηρωϊσμού, της ανώτερης αντίληψης της αλληλεγγύης ανάμεσα στους ανθρώπους, της ελευθερίας της αξιοπρέπειας που έδωσαν και δίνουν οι άνθρωποι που έχουν για θεωρητικό τους όπλο το διαλεκτικό υλισμό. Οι άνθρωποι που δεν περιμένουν μέλλουσα ζωή όπως οι πρώτοι Χριστιανοί, ούτε πέθαναν ζητώντας χρυσάφι στην Αλάσκα. Που πέθαναν σαν τον Gabriel Perri, για να στηλώσουν με τό αίμα τους «*τά αύριο που θα τραγουδούν*». Το παράδειγμα τους μās διδάσκει στην πράξη πως δεν χρειάζεται να χωρίζεις το πνεύμα απ' την ύλη για να το σώσεις. Πως δεν χρειάζεται να τρομάξεις απ' τον μονισμό του διαλεκτικού υλισμού και να τρέχεις στον παλιό-παλιό δυισμό για να σώσεις τον άνθρωπο. Μά να όμολογείς τίμια πως σε τρομάζει ακριβώς το μεγαλείο των ανθρώπων που ακολουθούν το διαλεκτικό υλισμό, πως, μη μπορώντας να τους φτάσεις, κλείνεις στο γραφείο σου πασιζόντας να ανανεώσεις το ιδεολογικό οπλοστάσιο της τάξης που κατά την ίδια την όμολογία σου, πεθαίνει.

Δεν εξαντλήσαμε βέβαια το θέμα με τον κ. Β. Φράγκο. Δόσαμε απλά δυο δείγματα των αληθειών του. Και ούτε σταματούν εδώ οι εκδηλώσεις του ελληνικού περσοναλισμού που εισήχθη έξωθεν και πάει

Δημοσιογραφικός και ρωμαντικός περσοναλισμός

νά γίνει πολύ καθώς πρέπει μόδα στην Ελλάδα. Έξελληνισμένος («άνθρωπισμός»), έκανε την πρώτη του, δειλή εμφάνιση, απ' τις στήλες του καθημερινού τύπου. «Τίποτα δέν αξίζει περισσότερο, από έναν άνθρωπο!» αναφωνεί σε συγκινητική κορώνα ή έφημερίδα που εισήγαγε τον περσοναλισμό στη δημοσιογραφία. Ποιος μπορεί να έχει αντίρρηση σε μιá τόσο συγκινητική αναφώνηση; Κανείς έξω απ' την ίδια την έφημερίδα που τή γράφει, σ' όλες τις άλλες στήλες της. Πάντως δέν μπορούμε παρά να χαριέσουμε την εμφάνιση του δημοσιογραφικού περσοναλισμού και να περιμένουμε σά συνέχεια του πρώτου άρθρου και τά πρακτικά μέτρα που θά προτείνει ή καλοπροαίρετη έφημερίδα για τή σωτηρία των συνανθρώπων.

Διαφορετικό είναι τó ενδιαφέρον που παρουσιάζει τó βιβλίό του κ. Νικηφόρου Βρεττάκου «Δυό άνθρωποι μιλούν για τήν ειρήνη του κόσμου». Ασφαλώς ó κ. Ν. Β., όταν έγραφε τó βιβλίό του δέν ήξερε ότι «έκανε» περσοναλισμό. Αυτό δείχνουν όρισμένες σελίδες του που εκφράζουν απόψεις που θά έκαναν να κοκκινίζει ένας συνεπής περσοναλιστής. Μά έτσι ή άλλως στον κ. Ν. Β. έλαχε ή τιμή να μπάσει στον τόπο μας μιá τρίτη μορφή του περσοναλισμού: τόν ποιητικό ή καλύτερα τó ρωμαντικό περσοναλισμό. Ό κ. Ν. Β. ξεκινάει απ' τις καλύτερες προθέσεις. Θέλει τήν ειρήνη και αγαπάει—είλικρινά—τόν άνθρωπο. Μά παρ' όλες του τις καλές προθέσεις, με τó βιβλίό του προσφέρει τις χειρότερες ύπηρεσίες και στις δυό του άγίες: και στην ειρήνη και τόν άνθρωπο. "Αν όμως ó σκοπό του ήταν να προσφέρει μιá πραγματική ύπηρεσία στην ειρήνη και στον άνθρωπο, τότε άς δούμε λίγο γιατί άποτυχαίνει, γιατί πέφτει στον πιο κούφιο, στον πιο στείο περσοναλισμό.

Πρώτα-πρώτα ó κ. Ν. Β. φτιάχνει μιάν αυθαίρετη, δική του, «ποιητική» έννοια, που τή βαπτίζει άνθρωπο. Αυτός ó άνθρωπος είναι ένας, ενιαίος και αδιαίρετος, δίχως ανταγωνιζόμενα συμφέροντα, δίχως τάξεις, δίχως ιστορία. Είναι πιο καλός και πιο αγαθός κι' απ' τó θεό που τόν έφτιαξε. Μόνο που έχασε τόν εαυτό του. Πώς; πού; "Αγνωστο. Με ένα όμως καλό κήρυγμα μπορεί να φρονιματιστεί και να ψάξει να τόν ξαναβρεί. Κι' ó κ. Ν. Β. δέν κουράζεται να κάνει αυτό τó κήρυγμα της αγάπης, που είναι νέα θρησκεία (όχι και τόσο νέα μιá που ó Χριστιανισμός δυό χιλιάδες χρόνια τώρα λέει, τó ίδιο πράμα) και πανάκεια για κάθε κακό. Αυτήν λοιπόν τήν αφηρημένη έννοια «άνθρωπος», μάς καλεί ó κ. Β. να αγαπήσουμε όπως αυτός. Μά έμεις δέν μπορούμε να τή νοιώσουμε έτσι όπως τήν εμφανίζει. Γιατί, έμεις τόν άνθρωπο τόν βλέπουμε ενιαίο σε μιá εποχή που απέχει άκόμη, σε μιá εποχή που οι άνθρωποι δέν θά έχουν ανταγωνισμούς γιατί δέν θά έχουν ταξικές διαφορές, που θ' ανεβάζουν τις πνευματικές τους δυνάμεις γιατί δέν θά σπαταλιούνται στην άγωγία του ξεροκόματου, γιατί θά ικανοποιούν τις ανάγκες τους. Τότε ó "Ανθρωπος θά-ναι ó αφέντης του κόσμου και του εαυτού του. Σήμερα όμως; Πώς μπορείτε να πεις πως οι άνθρωποι μπορούν να συγκλίνουν στο ίδιο αντικείμενο ξεκινώντας από διαφορετικές κατευθύνσεις; Πώς μπορείτε να

πεις πως σε όλα τά κοινωνικά στρώματα μπορείτε να ανακαλύψετε τόν άνθρωπο και σ' όλα μπορείτε να τόν χάσετε, όταν ή ζωή γύρω σου φωνάζει για τó αντίθετο; Πρέπει να άγνοήσεις όλόκληρη τήν κοινωνία και τήν ιστορία της, για να φτάσεις σε τέτοιες κρίσεις. "Όταν κάποιος σε θανατώνει κι' έσύ άμύνεσαι για να μη σε θανατώσει πρέπει νάσαι κάτι σαν Χριστός, να σκέπτεσαι μι' ένα τέτοιο τρόπο, να δέσαι για τή σωτηρία της ψυχής του δημίου σου, να φτάνεις σ' ένα είδος νεο-χριστιανικού περσοναλισμού, κι' έτσι να δικαιολογείς και να ύφίστασαι τά πάντα. "Αν υπήρχαν αυτές οι τυραννικές άπόλυτες, αφηρημένες έννοιες, πόσο εύκολα θά ήταν τά πράγματα. Μά μιá αληθινή φωνή μιλάει διαφορετικά. Λέει ότι για να διαλέξεις τó ανθρώπινο πρόσωπο, πρέπει πρώτον να διαλέξεις τή θέση σου, στον κοινωνικό ανταγωνισμό.

Για να διαλέξεις πρέπει να δεις αν ή πάλη διεξάγεται με τόν ίδιο τρόπο κι' απ' τις δυό πλευρές, πρέπει να δεις αν στο ένα απ' τά δυό στρατόπεδα ó άνθρωπος μπορεί να γίνει άνθρωπος. Με τó να κλείνεις τά μάτια στην ιστορική και τήν κοινωνική πραγματικότητα, δε βγαίνεις πουθενά.

Η ίδια μεταφυσική—άπόλυτη έννοια που δίνεται απ' τόν κ. Β. στον άνθρωπο δίνεται και στις άλλες του έννοιες—κι' είναι φυσικό. Ειρήνη, πόλεμος, αγάπη, συνείδηση, ήθική, είναι λέξεις που μάς κάνουν να διακρίνουμε και να βγαίνουμε άκόμη πιο άδύνατοι ύστερα από κάθε άναμέτρηση μαζί τους.

«Η Γης δέν είναι ένα σταυροδρόμι φτιαγμένο για να διασταυρώνουν τήν καταστροφική παρουσία τους οι μηχανές του πολέμου», λέει ó κ. Β. "Ασφαλώς δέν είναι. Μόνο ένας Leibnitz θά μπορούσε να ισχυριστεί τó αντίθετο. Γιατί καμμιά δύναμη δέν έφτιαξε «τελεολογικά» τή γη. Και παρακάτω: «Αυτό που βαραίνει τή συνείδηση της ιστορίας πρέπει τó συντομότερο να άπαλλάξει τόν κόσμο απ' τó σκοτεινό βάρος του». "Όστε; "Υπάρχει λοιπόν μιá «δεοντολογική» κίνηση της ιστορίας; Και ή ιστορία έχει βαρεία τή συνείδησή της από τέτοια «λάθη» όπως είναι οι ταξικοί ανταγωνισμοί και οι πόλεμοι; Νά σε πωιδέ ιδεολογικό χάος παραδέρνει ó κ. Βρεττάκος, που είλικρινά αγαπάει τους ανθρώπους και θέλει τó καλό τους. Θα μπορούσαμε να πούμε πολλά, πάρα πολλά τέτοια πάνω στο βιβλίό του για τήν ειρήνη του κόσμου. Όλα τους δέν δείχνουν παρά μιá τέτοια θολούρα που είναι να λυπάται κανείς τόν κ. Β. που παραδέρνει μέσα της. Δέν φτάνουν οι καλές προθέσεις για να βοηθήσεις τους ανθρώπους.

"Υπάρχει όμως κι' άλλη μιá πλευρά του βιβλίου και του κ. Β. Που όδηγει όλη αυτή ή θολούρα, αυτή ή άνάμιξη κάθε είδους φιλοσοφίας, απ' τόν Πασκάλ ως τó διαλεκτικό ύλισμό κι' απ' τις κύριες ύποχρεώσεις του ιδεαλισμού και της μεταφυσικής ως τó σύγχρονο περσοναλισμό; Που όδηγει όλη αυτή ή αφηρημένη αγάπη στον αφηρημένο άνθρωπο; Που άλλου παρά στην εξάντληση απ' αυτή τήν άγωνα αγάπη, προς τήν άπογοήτευση και τή φυγή; Τό όμολογεί ó κ. Β., γιατί δέν μπορεί να γίνει διαφορετικά. Τό σημείο που θά φτάσεις καθορίζεται απ' τó σημείο απ' τó όποιο ξεκινάς. «Αντιστέκομαι στο θάνατο μι' όλες μου τις δυνάμεις, γιατί δέν εξάντλησα άκό-

μα, όλα τα περιθώρια της ψυχής μου και της αγάπης μου για τον άνθρωπο». «Έχω πραγματικά λοιπόν σκεφτεί τη μοναξιά τον τελευταίο καιρό. Την έχω σκεφτεί με τη φυσικότητα που ένας διψασμένος σκέφτεται ένα ποτήρι νερό». Να που καταλήγει ένας άνθρωπος που δεν προσφέρει στους συνανθρώπους του παρά μιὰ αφηρημένη και στεῖρα αγάπη.

Μάταια προσπαθεί ο κ. Β. να πείσει τον εαυτό του ότι η θέλησή του για μοναξιά δεν είναι φυγή. Οί δικαιολογίες επιβεβαιώνουν το γεγονός που άλλωστε διαφαίνεται απ' τις πρώτες σελίδες του βιβλίου του.

Τίποτα γόνιμο μέσα σ' ένα βιβλίο φορτωμένο αγάπη. Τίποτα ξεκάθαρο έξω απ' το συμπέρασμα που βγάζεις όταν κλείσεις το βιβλίο: ο κ. Ν. Β. αποτελεί ένα ζωντανό παράδειγμα του άγχους που κατέχει στη σημερινή Ελλάδα, τους ανθρώπους που είναι ευαίσθητοι και δειλοί. Τους ανθρώπους που έχουν αρκετή ευαισθησία για ν' αγαπούν και που είναι αρκετά δειλοί για να μην έχουν το θάρρος να τοποθετηθούν, να δουν και να βοηθήσουν. Μά ουδτερότητα δεν υπάρχει, είναι κι' αυτή τόσο σχετική έννοια. Ο κ. Βαρίκας στην κριτική του πάνω στο βιβλίο του κ. Βρεττάκου το απέδειξε. Κι' ο κ. Βρ. θάχει κι' άλλα πολλά δείγματα που θά του επιβεβαιώνουν το αναμφισβήτητο γεγονός ότι, όταν ζητάς να βοηθήσεις τους ανθρώπους χωρίς σωστό προσανατολισμό, ένα πετυχαίνεις: να τους βλάψεις.

Αυτός είναι—στις πω λίγες γραμμές που μπορούσε να γίνει—ο άπολογισμός απ' τις πρώτες εμφανίσεις του περσοναλισμού στον τόπο μας. Παραλείψαμε κείμενα για να μπορούσαμε να δούμε κάπως γενικότερα το ζήτημα, κι' αυτά που θίξαμε κάθε άλλο παρά τὰ ξαντλήσαμε. Το συμπέρασμα είναι ένα: ο περσοναλισμός, σάν ιδεολογική εκδήλωση της παρακμής, θά κάνει τή θητεία του και στην Ελλάδα, ώσπου να τον πετάξει η ζωή στο καλάθι με τὰ απορρίματα. Μερικοί θά βρουν σ' αυτόν ένα χρήσιμο όπλο και θά τὸ μεταχειριστούν με ὅση μαστοριά μπορούν. Μερικοί διανοούμενοι θά βρουν τὴν ευκαιρία να λάμψουν με πρωτότυπες ιδέες, που έχουν τὴν ηλικία τοῦ ιδεαλισμοῦ και με ιδέες λεηλατημένες εκλεκτικά απ' τὸ διαλεκτικό ὄλισμό. Μερικοί διανοούμενοι καλῆς πίστεως, θά σκεπάσουν κάτω απ' τις καλόβολες φτερούγες του τὰ ἄγχη και τὸς φόβους τους. Κι' οἱ υπόλοιποι Ἕλληνες θά τραβήξουν τὸ δρόμο τους, που κανένας περσοναλισμός δεν μπορεί οὔτε να τὸν φωτίσει μὰ οὔτε και να τὸν ἐμποδίσει.

Τὸ ἄρθρο αὐτὸ θά θέλαμε να τὸ κλείσουμε με τὰ λόγια ἐνὸς μεγάλου και ἀληθινοῦ φίλου τῆς ἀνθρωπότητας, τοῦ Γκόρκυ:

«Για πρώτη φορά στην ἱστορία, ἡ πραγματικὴ αγάπη στον ἄνθρωπο ὀργανώνεται σάν δημιουργικὴ δύναμη και βάζει για σκοπὸ της τὴ χειραφέτηση τῶν ἑκατομμυρίων τῶν ἐργαζομένων».

Γ. Φ. ΜΑΡΙΝΑΚΗΣ

ΔΙΧΩΣ ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΔΙΧΩΣ ΠΑΤΡΙΔΑ*

ΗΝΩΜΕΝΟΣ ΤΥΠΟΣ. Πράγα 25 Ὀκτωβρίου. Μεταξὺ τῶν διακοσίων ἑβραίων προσφύγων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ δύο ἑβδομάδων διαμένουν ἐντὸς τάφρου, εἰς τὴν οὐδετέρην ζώνην μεταξὺ Γερμανίας και Τσεχοσλοβακίας νοτίως του Βρνο, ἐγεννήθη ἕρρεν εἰς τὸ ὁποῖον ἐδόθη σήμερον τὸ ὄνομα Niemand (Κανείς).

Τὰ εἶχε ράψει ὅλα με τὰ χέρια της, βελονιά με βελονιά. Πραγματικὴ φιλοδοξία γιατί τὸ ράψιμό της ἦταν τόσο αἰθέριο που μόλις τὸ μάτι μπορούσε να τὸ διακρίνει. Καὶ ἦταν μάλιστα και ὅλα ἀφόρετα, καινούρια. «Α! ὅσο γι' αὐτὸ εἶχε κάνει κουτουράδες, ἄν λογαριάσει κανείς τὸ χαμηλὸ και ἀβέβαιο μεροκάματο τοῦ Τζόε και προπαντὸς τις φοβερὲς μέρες που περνοῦσε τώρα ὁ κόσμος. Ἡ ξαδέρφη της ἡ Ἐλισσάβη θέλησε να τῆς δώσει μερικὰ ρουχαλάκια που δὲν ἔκαναν πιά στο δικὸ της μωρὸ μὰ ἡ Μαίρη τὰ εἶχε ἀρνηθεῖ, με πολλὴ εὐγένεια βέβαια.

—«Εἶσαι χρυσή, Λίσμπετ» τῆς εἶχε πει ἡ Μαίρη. Τὸ ξέρω πὼς εἶναι ἀχαριστία αὐτὸ, και μάλιστα κάνω και κουταμάρα να μὴν τὰ πάρω. Ὡστόσο δὲν τὰ καταφέρνω να σοῦ ἐξηγήσω πὼς τὸ νιώθω. Νά, θέλω ὅτι θά φορέσει τ' ἀγόρι μου να εἶναι ὀλοκαίνουρο και νάχει βγει απ' τὰ χέρια μου. Ἡ ξαδέρφη της ἡ Ἐλισσάβη που εἶχε τὰ διπλά της χρόνια, τὴν καταλάβαινε ἀπόλυτα στο κάθε τί. Ἦταν μεγάλη παρηγοριά που καθόταν τόσο κοντὰ της ἡ Ἐλισσάβη με τὴν τόση της σοφία και αγάπη.

—«Ὁχι δὲν τὸ βρίσκω καθόλου κουτό. Καταλαβαίνω ἀκριβῶς τὴν αἰσθάνεσαι. Κι' ἐγὼ τὸ ἴδιο ἐνιωθα ὅταν περιμένα τὸ μικρούλη μου τὸ Τζῶν». Χαμογέλασε μαργιόλικα: «Και δὲ μοῦ λές. Πὼς και εἶσαι τόσο σίγουρη ὅτι θάναι ἀγόρι; Πάντα λές, ὁ γυιὸς μου».

Ἡ Μαίρη συνέχισε ἤσυχα τὸ ράψιμό της, τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη τις ἀτέλειωτες βελονιές. Τὸ ξέρω, τὸ ξέρω.. Σήκωσε τὰ μάτια στην ξαδέρφη της με αγάπη.

—«Ἐνα μονάχα θά λαχταροῦσα, νάχει τὴ μισὴ ἔξυπνάδα τοῦ μικρούλη σου τοῦ Τζῶν.

Ἡ Ἐλισσάβη κύτταζε κατὰ τὴν κούνια ὅπου τὸ μωρὸ κοιμόταν ἤσυχα. Καλά! αὐτὸ και ἐγὼ τὸ βλέπω πὼς ὁ Τζῶν εἶναι πολὺ ἔυπνός για τὰ χρόνια του. Μὰ να σοῦ πῶ—ξανάρχισε βιαστικά μὴν τυχόν και φανεῖ πὼς ξιππάστηκε—να σοῦ πῶ ὁ Ζὰκ και ἐγὼ εἴμαστε και οἱ δύο μεσόκοποι. Κι' ἔχουν να λένε πὼς τὰ γεροντόπαδα γενιόονται πάντα ἔξαιρητικά ἔξυπνα. Ἡ Μαίρη, για τὰ 18 της χρόνια ἔλαμψε ὀλόκληρη. —Κι' ὁ Τζόε εἶναι μεσόκος, καμάρωσε γεμάτη χαρά. Ὑστε-

* Κεφάλαιο ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα «NO PLACE AT THE INN»

ρα ντράπηκε και τὸ ἄλογο χρώμα τῆς νιότης και τῆς ἀγνότητας τῆς ἔβαψε τὰ μάγουλα, γιατί και ὁ Τζός, ὅπως και ἡ ἴδια, θάμαζε σάν πρωτάκουσε γιὰ τὸ παιδί. Ἦταν σάν θάμα γνωμένο ἀπὸ κάποια ἐξώκοσμη δύναμη. Ἡ ξαδέρφη τους ἡ Ἐλισσάβη, αὐτὴ τοὺς εἶχε ταιριασει, τὴ νέα κοπελιά μὲ τὸν ἄντρα τὸν προχωρημένο στὰ χρόνια. Φάνηκε παράξενο αὐτὸ τὸ ταιριασμα στὸν κόσμο, μὰ τούτη ἐδῶ ἡ Μαίρη παρ' ὅλα τῆς τὰ νειάτα ἦταν γαλήνια και ἡ φρόνησή της ξεπέφταγε πολὺ τῆ μικρῆ τῆς ἡλικία μὰ σοῦχε και ἓνα χιοῦμορ!. Ἦταν ἀτάραχη και ἀσυνήθιστα συγκράτημένη, χαρίσματα και τὰ δυὸ πού συγὰ τὰ βλέπεις συνταιριασμένα μὲ μακρὰ πείρα και παρατήρηση. Ὁ Τζός ἦταν γιὰ τὸ κορίτσι, ἄντρας, πατέρας και ἀδελφός της. Θανμάσιο πράγμα αὐτό! Τὴ ταιριασὸ ζευγάρι πού ἦταν οἱ δυὸ τους! Καί τώρα πού ἡ ζωὴ στὸν ἀλλόκοτο τοῦτο κόσμο εἶχε γεμίσει φρίκη, ἀγριάδα και φόβο, ἦταν πολυτιμώτερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ τὸ νάχει τὴ δύναμη, τὴν κρίση και τὴν καλωσύνη του γιὰ ἀποκοῦμι και ἀσπίδα της. Ἦξερε ἄντρας πὺ νέους στενοκέφαλους πού τοὺς πιάσαν μιὰ γύχτα και ποτὲς πὰ δὲν ξαναφάνηκαν πίσω. Ὁ Τζός ἔκανε ἀθόρυβα τὴ δουλειά του. Κάθε πρωί πού ἔφευγε τῆς ἔλεγε: «Μεῖνε σπιτι ὡσπου νὰ γυρίσω τὸ βραδάκι ἢ ἂν πᾶς γιὰ ψώνια πάρε και τὴν Ἐλισσάβη μαζύ σου. Θὰ περάσω νὰ τῆς τὸ πῶ νὰ σὲ φωνάξει. Τὴ βγαίνεις στὸ δρόμο μοναχὴ σου».

—«Μὴ φοβάσαι θὰ εἶμαι μιὰ χαρὰ—ἀπαντοῦσε—κανεὶς δὲ θὰ μὲ πειράξει». Γιατί ἐδῶ τὶς προσέχαν πολὺ τὶς γυναῖκες σ' ἐνδιαφέρουσα. Ἡ κυβέρνηση ἠθελε παιδιὰ γιὰ μελλοντικούς στρατούς. «Ὅχι ὅμως τὰ δικὰ μας τὰ παιδιὰ» εἶπε μὲ πίκρα ὁ Τζός.

Κι' ἔτσι ζοῦσαν ἡσυχὰ ἡσυχὰ τηρώντας τοὺς νόμους, δὲν πήγαιναν πουθενά, σὰ δυὸ ἄνθρωποι τῆς μικροαστικῆς τάξης πού ἦταν. Φοβερά, ἀνίκουσα πράγματα πού τῆχαναν στοὺς ἄλλους. Μὰ σ' αὐτὴν και στὸν ἄντρα της και στὸ ἀγέννητο παιδί τους δὲν τῆχαναν τέτοιας λογῆς πράγματα. Δὲν μπορεῖ τὰ γεγονότα θὰ τοὺς δικαίωσαν. Οἱ μέρες τῆς ἦταν γεμάτες, εἶχε νὰ συγυρίσει τὰ δυὸ τους δωμάτια νὰ πᾶει γιὰ τὰ ψώνια, νὰ μαγερέψει νὰ ράψει.

Τὰ ψώνια ἦταν κουραστικὴ δουλειά, γιατί ἔπρεπε νὰ γυρίσει ἀπὸ μαγαζὶ σὲ μαγαζὶ γιὰ νὰ βρεῖ νὰ πάρει λίγο βούτυρο, ἓνα αὐγὸ γιὰ τὸν Τζός, ἓνα κομμάτι κρέας ὅσο χοντροπέτσο και ἂν ἦταν και σκληρό. Πολλὲς φορὲς σάν ἔφτανε στὸ σπιτάκι της, πού βρισκονταν στὸ στενοσόκκακο, και ἀνέβαινε τὶς τρεῖς σκάλες ὁ ἰδῶτας ἔσταζε κόμπους κόμπους ἀπ' τὸ χεῖλι και τὸ κούτελό της και τῆς πιανόταν ἡ ἀνάσα μ' ὅλα τῆς τὰ νειάτα. Κι' ὅμως τὶ θριάμβος! σάν μοροῦσε νὰ νὰ ἔχει τοῦ Τζός γιὰ τὸ βράδυ μιὰ φόρμα κέικ [ἢ ἓναν κρεατοκεφτέ ἢ ἀκόμα και λίγο βούτυρο φρέσκο. Κάθε παρασκευὴ ἔβαζε ὅλα τῆς τὰ δυνατά, γιὰ νὰ ψωνίσει ἓνα μάγουλο ὅσο πετσιασμένο και ἂν ἦταν. ἢ λίγο βωδινὸ ἢ ἀρνί, γιατί ἡ Παρασκευὴ ἦταν ἡ παραμονὴ τοῦ Σαββάτου. Δὲν τὸ κατάφευγε πάντα γι' αὐτὸ ἔκανε πὺ γλυκὰ τὴ νύχτῃ της, σάν ἔφτανε στὸ σπιτι σκαρφαλώνοντας λαχανιασμένη τὶς σκάλες και κρατώντας τὸ φτωχὸ τῆς λάφυρο.

Ἡ Μαίρη φύλαγε τὰ ραψίματά της μέσα σ' ἓνα καλάθκι ἀπὸ ἀλιγαριά σκεπασμένο ταχτικά μ' ἓνα καθαρὸ ἄσπρο πανί. Ἡ

μικρὴ σπιῖβα ὄσπενε και αὔξαινε. Ὁ Τζός δὲν τῶξερε πὺς συστηματικά εἶχε μείνει ἐκείνη τηστικὴ τὸ μεσημέρι γιὰ νὰ βάλει κατὰ μέρος ἀκόμα και αὐτὴ τὴ μιὰ ἢ τὶς δυὸ δεκάρες γιὰ τὰ ἐπιπλα τοῦ ἀγοριοῦ. Καμμιά φορὰ ὁ Τζός τραβοῦσε ἀπὸ μέσα ἀπ' τὰ δουλεντάρικα χέρια της αὐτὸ πού ἔφραβε και τὸ σήκωνε ψηλὰ στὸν ἀέρα, ἓνα ἀνόητο κουρελάκι, ἓνα φόρεμα σὲ μικρογραφία πού ἔδειχνε ἀκόμα μικρότερο μέσα ἀπ' τὰ μεγάλα και καταλυμένα ἀπ' τὴ δουλειὰ χέρια του, χέρια ἐνὸς ἐργατῆ. Γελοῦσε ὅσο τὸ ἔκανε νὰ σειέται στὸν ἀέρα. Ἐμοιαζε τόσο ἀπάθανο πὺς κάτι ζωντανὸ μὲ αἰσθήσεις θάταν τόσο μικρὸ πού νὰ χωράει μέσα σ' αὐτὴ τὴ σταλιά τὸ πανί. Ξάφνου ὅμως τὸ γέλιο κοβόταν ἀπότομα.

Τὴν κῦτταξε μὲς τὰ μάτια και ἐκείνη ἔκανε τὸ ἴδιο και τότες ἄκουγαν λουφαζοντας, σὰ γιὰ νὰ διακρίνουν κάποιον κρότο στὶς σκάλες, πού τὸν ἔτρεμαν, πού τὸν περίμεναν.

Νὰ σφουγγαρίσει νὰ πλύνει τὰ πιάτα και νὰ τρίψει τοὺς τεντζερές, νὰ πλύνει ροῦχα, νὰ μαγερέψει τόφαί, νὰ ράψει αὐτὴ ἦταν ὅλη τῆς ἡ ζωὴ. Ζοῦσε γιὰ τὸν Τζός, αὐτὸ τῆς ἔφτανε και τῆς περισσευε. Ἐμῶθε μεγάλη περηφάνεια νὰ τὰ ἔχει ὅλα ταχτοποιημένα, τὴν περηφάνεια τῆς ἰδιοκτησίας πού τὴν εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ προγόνους χωρικούς. Αὐτοσεβασμός.

Οἱ ἈΝΤΡΕΣ χύμηξαν στὶς σκάλες ὡς ἀπάνω τόσο γρήγορα, πού ἡ Μαίρη και ὁ Τζός εἶχαν μόλις ἀκούσει τὶς βαρεῖες μπόττες τους στὸ κεφαλόσκαλο τοῦ πρώτου πατώματος, ὅταν αὐτοὶ ἄρχισαν νὰ κλωτσᾶν τὴν πόρτα και νὰ τὴν τραντάζουν μὲ τὶς γροθιές τους. Ὁ Τζός πετάχτηκε ὄρθιος και ἐκείνη σηκώθηκε ἀπάνω κρύβοντας στὸν κόρφο της τὸ χέρι πού βαστοῦσε τὴ ροζ σκουφίτσα, ὄχι μεγαλύτερη ἀπὸ μιὰ γροθιά, πούπλεκε ἐκείνη τὴ στιγμή.

Τότες μπήκαν στὴν κάμαρα, τὴ γέμισαν τὴν καθαρὴ καμαρούλα μὲ τὶς φωνάρες και τὶς βροσιές τους, και μὲ τὰ μεγάλα χακοφορεμμένα τους κορμιά. Μόλις πού ἔρριξαν μιὰ ματιὰ στὸν Τζός και στὴν Μαίρη, ἔνοιξαν τὶς ντουλάπες και πέταξαν ἔξω ἀσπρόρουχα και πιάτα και τὰ τσαλαπάτησαν. Ἐνας ἀπ' τοὺς ἄντρας, τῆς ἄρπαξε ἀπ' τὰ χέρια τὸ ροζ σκουφάκι και τόβαλε πάνω στὴ μεγάλη ὀλοστρόγγυλη κεφαλή του χοροπηδώντας μὲ τὸ δάχτυλο στὸ στόμα.

Ἐ! φτάνει εἶπε κάποιος ἄλλος, ὁ «ἀρχηγός» Δὲν ἔχουμε καιρὸ νὰ χάνουμε μὲ τέτοιες σαχλαμάρες. Τοῦ τραβήξε μὲ βία τὴ ροζ σκουφίτσα, και ἀφοῦ φύσηξε μέσα τὴ μύτη του τὴν πέταξε σὲ μιὰ γωνιά.

Στὸ ντουλάπι βρῆκαν μερικὰ γλυκὰ. Ἡ Μαίρη εἶχε ξαφρίσει λίγο λίπος.

Κάτι τέτοια κομματάκια λίπος τὰ μάζευε ἓνα ἓνα. Μὲ αὐτὰ ἐδῶ εἶχε φτιάξει 4 μικρὰ κέικ τὸ καθένα μὲ μιὰ χούφτα σταφίδες γιὰ γαρνιτούρα. Ὁ Τζός εἶχε φάει τὰ δυὸ μετὰ τὸ φαί τὸ βράδυ και εἶχαν μείνει και ἄλλα δυὸ γιὰ τὸ πρωί.

Ἐκείνη εἶχε ἀρνηθεῖ νὰ φάει, τὴν παγαῖναν τὰ γλυκὰ και ἔκαναν κακὸ στὸ ἀγόρι. «Ἐδῶ κῦττα» οὔρλιαζε αὐτὸς πού τὰ βρῆκε, «Γλυκὰ!» αὐτὰ τὰ γουρούνια ἔχουν και γλυκὰ νὰ τῶνε και μάλιστα τόσα πολλὰ πού τοὺς περισσεύουν νὰ κρῦψουν και στὸ κουτί! Ἐκο-

ψε ένα κέικ με τὰ δάχτυλά του, τὸ μυρίστηκε σὰν σκυλί και ὕστερα τὸ καταβρόχθισε με λαιμαργία.

«Φτάνουν οἱ φωνές στρίγγλισε ὁ ἀρχηγός». Ἀφίστε τ' ἀστεῖα και πᾶμε! Ἡ μπᾶς και θέλετε νὰ μείνουμε σ' αὐτὸ τὸ χοιροστάσι ὅλη τὴ νύχτα! Ἔχουμε ἀκόμη καμμιά ἑκατοστή».

Ἐμπρός! δρόμο! Τότες πρόσεξαν τὴ Μαίρη, παχειὰ ὅπως ἦταν, και ἀστειεύτηκαν πάνω σ' αὐτὸ και ἕνας ἀπὸ δαύτους τὴ σκάλισε λίγο με τὸ δάχτυλο, μὰ και πάλι ὁ Τζός δὲν κουνήθηκε ἀπ' τὴ θέση του ἔμοιαζε σὰ νὰ κοιμᾶται ὄρθιος μ' ἀνοιχτὰ μάτια, με τὰ μάτια ὀρθᾶ-νοιχτα. Ὑστερα τοὺς ἔβγαλαν με τίς σκουνητιές και τοὺς δυὸ ἔξω ἀπ' τὸ δωμάτιο. Τὴν ὥρα πού ἔφευγαν ἡ Μαίρη ἔκανε νὰ πάει στὸ καλά-θάκι πού βρισκόταν στὴ γωνιά—τὸ καλάθι πού σκέπαζε τόσο τα-χιὰ με τὸ κάτασπρο πανί. Με μάτια πού πετοῦσαν σπιδες ἄπλωσε τὸ χέρι κατὰ ἐκεῖ. Τίς βελονίτσες τίς τόσο ψιλές, πού κ' αὐτὴ ἡ ἴδια δύσκολα κατάφερνε νὰ τίς διακρίνει κάποτε, τίς εἶχε περάσει πάνω στὸ πανί. Ὁ ἄντρας πού εἶχε μπουκωθεί με τὰ γλυκά, καθάριζε τώ-ρα με βιάση τίς βρώμικες μπότες του μ' ἕνα μαλακὸ ἄσπρο πανάκι, γονατιστὸς πλάι στὸ ἀναποδογυρισμένο καλάθι. Ἦταν ὀλίτελα δασμῆνος στὴ δουλειὰ πού ἔκανε ὅπως τοὺς εἶχαν μάθει ἄλλωστε νὰ κάνουν κάθε δουλειὰ με σύστημα. Ἡ γλώσσα του εἶχε βγεῖ λίγο ἔξω ἀπ' τὰ γερὰ κίτρινα δόντια του και ξεσκόνιζε με ζῆλο. Τότες ὅμως πάνω σὲ μιὰ βροσιὰ τοῦ ἀρχηγοῦ πού εἶχε βαρεθεῖ νὰ περιμένει, πέ-ταξε τὸ πανάκι στὴ γωνιά ὅπου ἦταν και τ' ἄλλα τὰ ρουχαλᾶκια λασ-πωμένα και τσαλαπατημένα, και ἔτρεξε νὰ βοηθήσει νὰ τοὺς φορτώ-σουν στὸ καμῶνι μαζί με τοὺς ἄλλους ὄλους ἕνα σωρό. Ἀπ' τὸ κα-μῶνι και στὸ τραῖνο προχωροῦσαν με ρυθμικοὺς γδούπους ὄρες πολ-λές ἢ μπορεῖ και νάταν και μέρες. Ἡ Μαίρη εἶχε χάσει τὴν αἰσθηση τοῦ χρόνου. Ὁ Τζός τῆς ἀκούμπησε τὸ κεφάλι στὸ στῆθος του και ἐκεῖνη κατάφερε ὡς και νὰ κοιμηθεῖ λιγάκι. Σὰν ὑπνωτισμένα τὰ μακρὰ της τρίνορα ἔσμιζαν τοὺς μαύρους κύκλους κάτω ἀπ' τὰ μά-τια της. Δὲν εἶχε τόπο γιὰ ὄλους, ἦταν στριμωγμένοι στὸ πάτωμα και στοὺς διαδρόμους. Λίγο μετὰ ἀπ' τὸ ξεκίνημα ἔβλεπες μιὰ σκιητὴ ἀ-φάνταστη βρώμας. Παιδιά πού κλαίγανε, γυναῖκες πού πότε πότε βγάζαν ὑστερικές κραυγές μὰ πὺ συχνὰ ἔβλεπες ἄντρες και γυναῖκες νὰ κάθονται ἡσυχα και νὰ χαζεύουν στὸ διάστημα. Τὸ τραῖνο προ-χωρώντας ξεφύσαγε ζωηρά, με τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ τόπου θετικὸ και πολυάσγολο πνεῦμα. Εἶχε χάρι νὰ βλέπεις πὼς κατάντησαν οἱ κα-θῶς πρέπει αὐτοὶ ἄνθρωποι τῆς μεσαίας τάξης, σὲ τέτοια φοβερὴ βροῦμα και προστυχιά πού ποτὲ στὴ ζωὴ τους δὲν τὴν εἶχαν οὔτε ὄνειρευτεῖ. Πού και πού οἱ γυναῖκες κῦτταζαν νὰ σιάξουν τὰ φορε-ματὰ τους, νὰ πλύνουν τὸ σῶμα τους, μὰ ἡ κοῦπα με τὸ νερὸ χρεια-ζόνταν γιὰ πόσιμο. Μέσα στοὺς κρότους και στὴν δυσωδία μὲς τὴν τρομάρα και τὴν ταπεινώση, κάθονταν ὁ Τζός και ἡ Μαίρη, μαζί και αὐτοὶ με τοὺς ἄλλους και ὅμως ξεχωριστοὶ ἀπ' αὐτοὺς. Ἡ Μαίρη εἶχε ξυπνήσει παράξενα ξεκούραστη. Ἐνιωθε σὰν νάχε πιά φύγει ἕνας βραχνᾶς πού τὸν εἶχε ὄνειρευτεῖ ξανά και ξανά και πού τὴν ἔκα-νε νὰ ξυπνάει μέσα στὴ φρίκη.

Και τώρα πού τ' ὄνειρο εἶχε βγεῖ ἀληθινὸ τὸ ἄντεχε πὺ εὔκο-

λα, ἀφοῦ τὴν ἤξερε κίλας τὴν πὺ φοριχτὴ του ὄψη. Ξύπνησε τώρα και πῆρε τὸ δικὸ του κεφάλι στὸν κόρφο της, και ἀπ' τὴ μεγάλη του τὴν κούραση ἀποκοιμήθηκε και αὐτός. Τίναζόταν κάθε τόσο με κλει-στὰ τὰ μάτια, ζωομένο τὸ πρόσωπο και με σφιγμένες τίς γροθιές ἀκόμη και στὸν ὕπνο. Ὁ Τζός εἶχε γεράσει σὲ μιὰ βραδυὰ μπροστὰ στὰ μάτια της. Ὁ δυνατὸς αὐτὸς ἄντρας με τὴ γερὴ κατασκευὴ εἶχε ὀλίτελα μαραθεῖ, εἶχε ἀποκτήσει παράξενα βαθουλώματα στὰ μελίγ-για και βαθυγάλαζες φλέβες, πού ποτὲς πρὶν δὲν τίς εἶχε δεῖ, χτυ-ποῦσαν στὶς γωνιές. Ἄν και τὸ φορτίο τοῦ κεφαλοῦ του τὴ βᾶ-ραιναι, πάσχισε νὰ βοηθήσει νεώτερες και γεροντώτερες ἀπ' αὐτὴν γυ-ναῖκες. Ἦταν σ' ἀλήθεια γεμάτη ἀπὸ μιὰ παράξενη δύναμη και δραστηριότητα, ὅπως συχνὰ τυχαίνει στὶς γυναῖκες σὲ τέτοια κατάσταση.

Τὸ τραῖνο σταμάτησε και τότες κῦτταξαν ἔξω και δὲν εἶδαν τί-ποτα. Ξεκίνησε πάλι και φτάσαν στὰ σύνορα τῆς γειτονικῆς χώρας. Τότες ἄντρες με στολή, ὀρμήσανε ἀνάμεσά τους, περνοῦσαν ἀπὸ πάνω τους και ἀκόμη τοὺς πατοῦσαν σὰν νάταν σκουληκία. Ὑστερα συνεννοήθηκαν μετὰξὺ τους και κατέβηκαν ἀπ' τὸ τραῖνο και τὸ τραῖνο ἔκανε «ὀπισθεν» ὅπου ἔφτασαν ξανά στὰ χέρσα χωράφια ὅπου δὲν ὑπῆρχε τίποτα. Ἀκαρπὴ γῆς και κανένα σημάδι ζωῆς. Ἐδῶ ἦ-ταν τὸ «πυθηνά». Ἦταν τὸ τίποτα. Δὲν ἦταν οὔτε ἡ χώρα τους οὔ-τε ἡ διπλανή. Ἦταν ἡ «οὐδετέρα ζώνη».

Δὲν μποροῦσαν νὰ μοῦν στὴ γειτονικὴ χώρα οὔτε και νὰ γυρί-σουν πίσω. Βγῆκαν ἔξω λοιπὸν ἀποδιωγμένοι και στριμωγμένοι ἀνά-μεσα οὐρανοῦ και κόλασης μέσα στὸ «καθαρήσιο»—χαμένες φυλές. Ξεχύθηκαν ἔξω στὸ μούχρωμα. Ἦταν Ὀχιώβρης ἦταν «σήμερα» «Μπᾶ! σαχλαμάρες δὲν τυχαίνουν τέτοια πράγματα. Ἐτοῦτος ἐδῶ εἶναι ἕνας πολιτισμένος κόσμος» εἶπαν ὁ καθένας με τὸν ἑαυτό του. Δὲν γίνεται νὰ παραδέρουν ἔτσι ὅπου νὰ πέσουν νὰ πεθάνουν. Προ-χωροῦσαν ὄλοι μαζί και οἱ διακόσιοι μέσα στὴν παρᾶζαλη, μὰ και με μιὰν ἀνόητη σκοπιμότητα σὰν νάχαν νὰ πᾶνε κάπου. Τὰ παιδιά σπρωχόντουσαν και ἔκλαιγαν και σπρωχόντουσαν ξανά. Στέγη ἀγε-ρώνας, καταφύγιο πυθηνά. Ἦταν τὸ «τίποτα» ἐδῶ.

Και τότες αὐτὸ πού περιμένει ἡ Μαίρη ἄρχισε νὰ ἔρχεται. Οἱ πόνοι τὴν ἔξωσαν κῦμα στὸ κῦμα τὰ μάτια της βγῆκαν ἔξω ἀπ' τίς κόχες τους και τὸ πρόσωπό της ἔγινε τόσο δὰ μικρὸ ἀδύνατο και γέ-ρικο. Τώρα πιά δὲν μποροῦσε νὰ περπατήσει με τοὺς ἄλλους.

Στὸ δρόμο τους ἀπάντησαν ἕνα μικρὸ κοπάδι. Τὰ πρόβατα βό-σκανε σ' ἕνα λιβάδι πούχε μείνει ἀκόμη πράσινο μέσα στὸ χινόπωρο· ἐκεῖ κοντὰ βρισκόντουσαν δυὸ βοσκοὶ μ' ἕνα μικρὸ γαῖδουράκι μόλις μεγαλύτερο ἀπὸ σκύλο. Ὁ Τζός πῆγε κοντὰ τους ἀπελπισμένος. «Ἡ γυναῖκα μου εἶναι ἄρρωστη βαρετὰ. Δάνεισέ μου τὸ γαῖδαρόσου. Κά-τι θὰ ὑπάρχει ἐδῶ κοντὰ κανένα χάνι, κάτι τέλος πάντων».

«Ὁ ἕνας ἀπ' τοὺς βοσκούς λιγώτερο ἡλίθιος και μεγαλύτερος στὰ χρόνια ἀπ' τὸν ἄλλον εἶπε. «Ἐχει ἕνα χάνι, μὰ δὲν θὰ τὴ βάλουν μέσα». «Νᾶ» εἶπε ὁ Τζός και ἔβγαλε μερικὰ μικρὰ νομίσματα πού εἶ-χε στὴ τσέπη του.

«Ἄστην ν' ἀνέβει γιὰ λίγο μόνο.» Αὐτὸς πῆρε τὰ νομίσματα «Σύμφωνοι, εἶπε, μόνο γιὰ λίγο ὅμως, γιατί πᾶω σπῆτι μου. Εἶναι

ώρα για φαί. "Ας καβαλλήσει λίγο».

"Έτσι την ανέβασαν στη ράχη του γαιδάρου και εκείνη ζάρωσε εκεί πάνω. Μά ήταν κούλας ή ώρα της να γεννήσει και γλύστρησε κάτω. Τη βοήθησαν να πάει ως το χαντάκι στην άκρη του δρόμου. Μέσα στην αγωνία και τον τρόμο έχασε τα λογικά της. «Φέρε όλα τα καθαρά ρούχα Τζόε. Τα λινά βρίσκονται στο κουτί μέσα στην ντουλάπα. Και φώναξε και την "Ελισάβετ. Βάλε το νερό να βράσει. Όχι, μη φέρνεις το καλύτερο μου νυχτικό αυτό άστο για άργότερα όταν τελειώσουν όλα, όταν συγυριστώ. Αχ! αυτοί οι άντρες δεν ξέρουν».

"Η γής από κάτω της σείστηκε και βρυχήθηκε και τα γύρω της πρόσωπα θάμπωσαν και άναποδογυρίστηκαν και αυτή ήταν σκισμένη και τυραγνισμένη, και άκουσε κάποιον να μουγκρίζει παράξενα σαν πονεμένο ζώο, και ύστερα έγινε σκοτάδι εδεργετικό.

"Όταν ξύπνησε, γυναίκες βρίσκονταν γερμένες άπάνω της και είχαν άνάψει φωτιά με μικρά ξυλαράκια και ξερό χόρτο, και σαν από κάποιο θάμμα είχε βρεθεί νερό και λουρίδες πανί. Τό ένιωσε πρώτα και ύστερα τό είδε τό παιδί στο πλάι της μέσα στο χαντάκι και ήταν φασκιομένο με σωστές φασκιές. Δέν είχε δύναμη να ρωτήσει μ' άπ' τα μάτια της γυναίκας πού ήταν σκυμμένη πάνω της κατάλαβε: «"Αγόρι είναι είπε' μιá χαρά ένα άγόρι». Και τό σήκωσε ψηλά. Αυτό κούνησε τό μικρούλι του χεράκι και τα μαλλιά του ήταν όλοφώτεινα άπ' τη φωτιά πού έκαιγε πίσω του. Μά μαζεύτηκαν ένα σωρό γύρω της και ό Τζόε τούς έδιωξε με τό ένα χέρι ενώ τό άλλο τό πέρασε κάτω άπ' τό κεφάλι της, και εκείνη τόν κύτταξε και τα κατάφερε να χαμογέλασι.

Καθώς ξεμάκρυνε ό κόσμος άκούστηκε κρότος άπό ένα αυτοκίνητο πού σταμάτησε άπότομα. "Ήταν άξιωματικοί, τό έβλεπες άμέσως άπ' τις στολές και τις μπότες τους και άπ' την άγέρωχη περπατησιά τους.

«Μμ.. μμ.. μμ..!» μούγκρισαν «έδω βρισκόσαστε όλοι σας. Τι τρέχει; Τραβήξαμε τό μάσλο μας για να σάς βρούμε, ποτές δέν θά φτάναμε ως έδω αν δέ βλέπαμε στον ούρανό τη λάμψη της φωτιάς. Τώρα λοιπόν ν' άποκριθείτε στον κατάλογο' όλοι είσαστε γραμμένοι, γι' αυτό άποκριθείτε τό καλό πού σάς θέλω είδεμη θά τό μετανιώσετε.»

Φώναξαν και τα διακόσια όνόματα και ό καθείς άπάντησε, ποιός ντροπαλά, και ποιός με καταφρόνια, ποιός θρηνώντας και ποιός με δουλοπρέπεια και άλλος με κουράγιο. «Μαίρη» φώναξαν «Μαίρη».

"Εκείνη άνοιξε τα μάτια της' «Μαίρη» ψυθίρισε.

«Αυτή θά είναι» είπαν συναμεταξύ τους όί τρείς. «Αυτή είναι πού μόλις γέννησε.» Τότες προχώρησαν και είδαν τη Μαρία και τό νεογέννητο παιδί μέσα στο χαντάκι.

«"Επ! τούτο έδω γεννήθηκε σ' ένα χαντάκι άπό μιá καταραμένη έβραία».

«Λοιπόν ως τό γράφουμε στον κατάλογο άπό τώρα, πριν μεγαλώσει και κυττάξει να μās ξεγλυστρίσει. Πώς τό λές; "Ε! Μαίρη;»

Την σκούνησε λίγο, όχι άγρια με την άκρη της μπόττας του.

Ξανάνοιξε τα μάτια της εκείνη και χαμογέλασε λίγο καθώς τόν κύτταξε πρώτα αυτόν και ύστερα τό άγόρι στην άγκαλιά της. Χαμο-

γέλασε ενώ να μάτια της ήταν συννεφιασμένα άπ' την άγωνία.

— «Niemand» ψυθίρισε.

Τι είπες; μίλα δυνατά δέ σ' άκούω.»
"Εβαλε όλη της τη δύναμη, έσφιξε τα χείλια της για να ξαναβγάλουν ήχο και τα έβροξε με τη γλώσσα της γιατί ήταν κατάστεγνα και ξανά είπε «Niemand... Κανένας.»

"Ενας άντρας τό έγραψε, μά δ πρώτος, αυτός πού την είχε ρωτήσει, την κύτταξε παράξενα σά να τού φάνηκε πώς τόν κορόϊδευε, και ποιόν κορόϊδευε; έναν τέτοιον άνθρωπο με τη θέση πού είχε; Μά όταν την κύτταξε στα μάτια, τό αποφάσισε πώς δέν τόν κορόϊδευε. Κύτταξε τό άγόρι, ή λάμψη της φωτιάς φάνταζε σά φωτοστέφανο γύρω άπ' τό μικρούλι προσώπια του.

— «Niemand έ; Αυτό είναι τό καλλίτερο... "Ιησούς... "Ε! χάρου λοιπόν, είναι όμορφο άγόρι. "Ισως κούλας να μεγαλώσει και να γίνει και σωστό άγόρι!»

EDNA FERBER

Μετάφραση άπ' τό άγγλικό:
ΔΙΔΙΑΝ ΚΑΛΑΜΑΡΟ

Η Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α Μ Α Σ

Στόν Μανόλη

- Πού ξεκινήσαμε σεμνοί κι όραίοι μιá μέρα
Τ' άστρα ψηλά να φτάσουμε, πού μιá ροδιά
Χλωρή στην άνδρη φυτέψαμε άμμουδιά
Τό πείσμα μας ν' αστράψει στον ένάντιο άγέρα.
Τό θάνατο πού άγέρωχοι, σάμπως παιχνίδι
Τόν περιπαίξαμε στην κάθε μιá γωνιά
Κι άγρονπνοι ναύτες πάντα δίπλα στα πανιά
Χωρίς γλυκό νερό στ' άτέρμονο ταξίδι.
Μνήμη αδοτηρή λεπίδι στην καρδιά μας πάνω
Τη λίγη ζωή πού ζήσαμε πειρατικά
Κι όσα διαβάσαμε βιβλία "Ισπανικά
Παλιά, πού μνημονεύουνε τό Μαγελάνο,
Σαρκαστική κι άνήλεη μνήμη άνασκαλίζει
Κ' είναι θανάσιμο τό παιδεμά τού νοῦ:
«Δέν λάμπουν πιά για σās τ' άστέρια τ' ούρανού
Μήτε ταξίδια πιά για σās, ψωμί και ρύζι.»
Μά τώρα αν καιει καημός βαθύς μέσα στο στήθος
Θά σιγοσβύσει κάποια νύχτα φωτεινή.
Και πάλι αισιόδοξη θ' άκούσεις τη φωνή
Νά σε καλεί τ' άνόνημο πληβείο πλήθος.

ΗΛΙΑΣ ΠΑΡΙΣΗΣ

ζωῆς σας ὀλέθριον. Καὶ ἰδοὺ βλέπεις πῶς ἐκεῖνος κακὸς κακῶς ἀπόλετο, καὶ σὺ νὰ ὀποὺ ἐπιάσθηκες καὶ κινδυνεύει ἡ ζωὴ σου νὰ ἀποθάνης μὲ ἐλεεινὸν θάνατον καὶ ἐπώδυνον. Ὅμως ἐγὼ βλέποντας τὴ φρονιμάδα σου, λέγω, πῶς ὡς ἄνθρωπος νὰ ἠπατήθης καὶ λυπούμενος νὰ σὲ θανατώσω σὲ συμβουλεύω νὰ γίνης Ἰουδαῖος καὶ μὲ τοῦτο ὄχι μόνον τὴν ζωὴν σου θέλομεν σὲ χαρίσει, ἀλλὰ καὶ εἰς τιμὴν μεγάλην θέλομεν σὲ ἔχει διὰ τὴν φρονιμάδα σου». Ὁ δὲ ἅγιος μὲ συντομίαν ἀποκριθεὶς εἶπεν: «Ὅτι ἄδικα πάσχω τὸ γνωρίζεις καλῶτατα. Ὅμως ἐγὼ τὴν πίστιν μου δὲν θέλω τὴν ἀρνηθῆ ὅτε θέλω χωρισθῆ ποτὲ ἀπὸ τὸν γλυκύτατόν μου Δεσπότην καὶ Θεὸν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ μὴ μὴ θανάτους ἤθελα λάβῃ διὰ τὸ ὄνομά του τὸ ἅγιον, χαρὰν μου καὶ εὐφροσύνην τὸ ἔχω. Πρὸς ταῦτα σφάττε, κόπτε, ποίει ὅτι εἶναι τῆς ἐξουσίας σου».

Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἀσεβὴς καὶ ἄδικος ἐκεῖνος κριτῆς, ἐπρόσταξε νὰ τὸν δείρουν ὥραν πολλὴν καὶ ἀνηλεῶς νὰ κατακόψουν τὴν μύτην του. Τοῦτου γενομένου καὶ τοῦ ἁγίου πάσχοντος τὰ τοιαῦτα ὡς ἐν ἄλλοτρίῳ σώματι, ἐπρόσταξεν ὁ ἀσεβὴς νὰ τὸν ρίψουν εἰς φυλακὴν καὶ νὰ τὸν ἀφήσουν τελειῶς ἀνεπιμέλητον καὶ οὔτε τροφήν τινὰ νὰ τοῦ δώσουν οὔτε ποτόν, μήπως καὶ μεταγνωμίση καὶ κάμῃ τὸ θέλημά τους. Τὴν ἐπαύριον καθήσας πάλιν ἐπὶ τοῦ δικαστικοῦ θρόνου ὁ ἄρχων μὲ ἄμετρον ἔπαρσιν, ἐπρόσταξε καὶ ἔφεραν τὸν ἅγιον ἐμπρὸς του καὶ ἄρχισε νὰ λέγῃ πάλιν εἰς αὐτόν: «Ἄραγε Σαραφείμ ἐσωφρονίσθη ἀπὸ τὴν χρεσινὴν παιδείαν καὶ ἐγνώρισες τὸ συμφέρον σου ὅπου νὰ κάμῃς ἐκεῖνο ὅπου σὲ λέγω καὶ ὡς φίλος σου σὲ συμβουλεύω ἢ στέκεις ἀκόμη εἰς τὴν κακογνωμίαν ἐκείνην;» Ὁ δὲ ἅγιος ἰστάμενος φαιδρῶ τὸ προσώπου εἶπε: «ἔπρεπε πρὸς ταῦτα νὰ μὴ σὲ δώσω καμμίαν ἀπόκρισιν ἐπειδὴ καὶ λέγεις πῶς εἶσαι φίλος μου καὶ μὲ συμβουλεύεις τοιαύτην ἀσεβῆ συμβουλήν...» Ταῦτα λέγοντος τοῦ ἁγίου, ὁ ἀσεβὴς ἐκεῖνος δὲν ὑπέμεινε νὰ τελειώσῃ ὁ ἅγιος τὸν λόγον του, ἀλλὰ εὐθύς ἐπρόσταξε πάλιν νὰ τὸν δείρουν σφοδρότατα, ἔπειτα νὰ τὸν τανίσουν χεῖρας καὶ πόδας καὶ νὰ βάλουν ἐπάνω εἰς τὴν κοιλίαν του μίαν μεγάλην πέτραν καὶ ἀνηλεῶς νὰ κατακόπτουν καὶ νὰ ξεσχίζουν τὰς σάρκας του. Ἐπειτα τὸν ἐπότιζαν νερὸν μετὰ κονιορτοῦ καὶ χολῆς μεμειγμένον. Ὁ δὲ ἅγιος τὸ τοῦ Δεσπότην Χριστοῦ πάθος ἰδὼν γινόμενον εἰς αὐτόν ἔχαρεν εἰς τοσοῦτον ὅμως οἱ ἀνηλεεῖς δῆμιοι βλέποντάς τον ὅπου ὑπέμεινε, ἐθαύμαζον. Ὁ δὲ λιθοκάρδιος ἐκεῖνος τύραννος ἔδωκε τὴν τελευταίαν κατ' αὐτοῦ ἀπόφασιν νὰ τὸν παλουκώσουν διὰ νὰ λάβῃ βίαιον θάνατον. Ὁ ἅγιος φθάσας εἰς τὸν τῆς καταδίκης τόπον ἐνθα ἐγίνοντο κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς τὰ συναλλάγματα, ἤγουν τὸ παζάρι, πλησίον εἰς τὴν εὐρισκομένην ἐκεῖ κυπάρισσον καὶ συγλισθεὶς παρὰ τῶν ἀσπλάγχων παρέδωκε τὴν ἱεράν του καὶ τρισολβίαν ψυχὴν εἰς χεῖρας Θεοῦ τὴν δ' Δεκεμβρίου.

Ἡ ΛΕΓΕΩΝΑ ΤΟΥ ΜΙΣΚΙΕΒΙΤΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΜΗΝΥΜΑ ΣΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΠΡΙΝ ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ

Ο ΑΔΑΜ ΜΙΣΚΙΕΒΙΤΣ ὑπῆρξε γιὰ τὸ Πολωνικὸ ἔθνος ὅ,τι ὑπῆρξε γιὰ τὸν ἑλληνικὸ ἔθνικὸ ἀγῶνα ὁ Διονύσιος Σολωμός. Ἄλλ' ὁ Μισκίεβιτς δὲν περιορίσθηκε μονάχα στὸ ὄλο τοῦ ἔθνικου βάρδου. Ἦταν ταυτόχρονα ὁ ἴδιος καὶ πρωταγωνιστὴς τῶν ἔθνικων ἀγῶνων τοῦ λαοῦ του, ἐμψυχωτὴς τῶν ἔθνικων παλμῶν γιὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἤταν ποιητῆς - πολεμιστῆς!

Μιά ἄγνωστη, ἀλλὰ πολὺ συγκινητικὴ σελίδα τῆς ἔθνικῆς δράσης τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ποιητῆ, εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ μὲ τὴν πρωτεύουσά της, τὴν Ἀθήνα. Ἡ Ἑλλάδα, μὲ τὴν ἐξέγερση τοῦ 21, ὑπῆρξε τὸ ζωντανὸ μῆνυμα πού ἔφερε στὸν Μισκίεβιτς τὴν ἐλπίδα τῆς ἀφύπνισης καὶ τοῦ δικοῦ του ἔθνους ἀπὸ τὸ μαῦρον ὕπνο τῆς τσαρικής σκλαβιάς. Καὶ ἡ Ἑλλάδα πάλιν, ὑπῆρξε ὁ φιλόξενος τόπος, ὅπου βρῆκαν ἀνάπαυση τὰ λείψανα τῆς Λεγεῶνος τοῦ Πολωνοῦ ποιητῆ, ὅστερα ἀπὸ τὴν ἤττα πού ὑπέστησαν στὸν ἡρωϊκὸ, ἀλλ' ἀνισσὸν ἔθνικὸν ἀγῶνα.

Ἦταν τὰ χρόνια τοῦ 1848, ὅταν ὅλους τοὺς ὑπόδουλους λαοὺς τῆς Εὐρώπης δονοῦσε ἡ ἐλπιδοφόρα πνοὴ τῶν ἐξεγέρσεων γιὰ τὴν ἔθνικὴν ἀποκατάστασιν. Ὁ Μισκίεβιτς βρίσκει τὴν Αὐστροκρατοῦμένη Ἰταλία, ὅπου προσπαθεῖ νὰ συγκεντρώσῃ τοὺς διεσπαρμένους συμπατριῶτες του γιὰ νὰ συγκροτήσῃ τὴν ἀπελευθερωτικὴν Λεγεῶνα του. Κρούει καὶ αὐτός, ὅπως τὸ εἶχε κάμει πρὶν ἡ Ἑλλάδα, τίς θύρας τῶν ἰσχυρῶν, χωρὶς νὰ τίς βρῆσκαι πάντοτε πρόσθυμες. Ἡ Ρώμη καὶ ἡ περιοχὴ τῆς ἀποτελοῦσαν τότε ἀνεξάρτητο Παπικὸν κράτος μὲ Πάπα τὸν Πίο IX, πού ὑποσχόταν ἐνίσχυση στοὺς λαοὺς πού ἀγωνίζονταν κατὰ τῆς δουλείας. Πρὶν ἀπὸ τὸν Μισκίεβιτς, ὁ περίφημος Ἰταλὸς ἔθνικὸς ἐπαναστάτης Μαντσίνι, εἶχε ζητήσῃ τὴ βοήθειαν τοῦ Πάπα. Καὶ ὁ Βικτώρ Οὐγκὼ εἶχε ἀποταθεῖ στὸν Πίο IX, καλώντας τον νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἐπαναστατημένους λαοὺς.

Ὁ Μισκίεβιτς γίνεται ἡ ψυχὴ τῆς ἀπελευθερωτικῆς κινήσεως. Μὲ φλογερὸς λόγους παρασύρει τοὺς Πολωνοὺς στὴν ἔθνικὴν του προσπάθειαν. Στέλνει γραμμάτια στὸ Παρίσι, παντοῦ ὅπου βρῆσκονται φυγάδες συμπατριῶτες του. Καὶ ὅλοι σπεύδουν κάτω ἀπὸ τὴ σημαία του. Ἀπὸ τὸ Παρίσι φθάνουν ἑκατοντάδες. Καὶ στὴν Ἰταλία συγκεντρώνονται χιλιάδες. Στὴν 13 Μαρτίου 1848 ἔσπασε ἡ ἐξέγερση κατὰ τοῦ Αὐστριακοῦ ζυγοῦ. Ἡ Λεγεῶνα τοῦ Μισκίεβιτς πρέπει νὰ δράσῃ μαζί μὲ τοὺς Ἰταλοὺς, γιατί κοινὴ εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῶν ὑποδούλων λαῶν. Ὁ ποιητῆς παρουσιάζεται στὸν Πάπα. Μὲ συγκινητικὰ λόγια τὸν παρακαλεῖ νὰ τὸν βοηθήσῃ. Ὁ Πάπας ὅμως φαίνεται διστακτικὸς.

—Πρέπει νὰ περιμένετε... τοῦ λέει. Αὐτὴ τὴ στιγμή δὲ μωρῶ νὰ κάμω τίποτα γιὰ σᾶς.

—Μὰ ὑποφέρουμε, Ἄγιε Πάτερ!., Θὰ εἶσθε ὑπεύθυνος γιὰ τὸ αἷμα ποὺ θὸ χυθεῖ!

Καὶ βλέποντας τὴν ἀπάθεια τοῦ Πάπα, τὸν ἀρπαξε ἀπὸ τὸ χέρι, τὸν κούνησε ζωηρὰ καὶ τοῦ εἶπε:

—Πρέπει νὰ ξέρετε, Κύριε, ὅτι ἡ σκέψη τοῦ Θεοῦ εἶναι μὲ τοὺς ὑπόδουλους λαοὺς, ὄχι μὲ τοὺς δυνάστες!

Ἡ Λεγεὼνα παρ' ὅλα αὐτὰ ἔχει σχηματισθεῖ. Ὁ Μισκίεβιτς συντάσσει καὶ τὸν καταστατικὸ χάρτη τῆς ἐλεύθερης Πολωνίας ἀπὸ 14 ἄρθρα. Τὴν 1η Μαΐου ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Λεγεώνας του, φθάνει στὸ Μιλᾶνο, ὅπου ὁ ἐπαναστατημένος λαὸς τοῦ ἐπεφύλαξε ἐνθουσιώδη ὑποδοχὴ. Ὁ Μισκίεβιτς διαπραγματεύεται μὲ τὴν ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις τῆς Λομβαρδίας νὰρχίσει τὸν ἀγῶνα του ἀπὸ κεῖ, ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι καὶ οἱ Ἰταλοὶ θὰ τὸν βοηθοῦσαν ὕστερα στὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα. Ὁ Μαντοῖνι καὶ οἱ ἄλλοι ἐπαναστάτες τὸν ὑποστηρίζουν. Οἱ Λομβαρδοὶ δέχονται, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ν' αὐξηθεῖ ἡ δύναμις τῆς Λεγεώνας. Ὁ Μισκίεβιτς ἀναχωρεῖ στὸ Παρίσι γιὰ στρατολογία καὶ ἄλλων Πολωνῶν. Οἱ μάχες στὸ μεταξὺ ἀρχίζουν. Οἱ Αὐστριακοὶ ἀποθῶν τοὺς ἐπαναστάτες στὴ Ρώμη, ὅπου ὁ Μαντοῖνι ἀνακηρύσσει τὴ Δημοκρατία. Ὁ Πάπας φεύγει. Ἡ Λεγεὼνα τοῦ Μισκίεβιτς, ποὺ ἔχει βαθρὸν τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα, κλονίζεται στὶς πεποιθήσεις της, ἀλλὰ σύντομα ὑπερισχέει τὸ ἐθνικὸ αἶσθημα τοῦ πολέμου γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ πολεμᾷ στὸ Βελέτρι καὶ στὸ Πόντε Στόλλο. Ὁ ἀγῶνας ὅμως εἶναι ἄνισος. Ἡ Γαλλικὴ κυβέρνησις τοῦ Λουδοβίκου Ναπολέοντος στέλνει στρατεύματα κατὰ τῆς Ρώμης. Ὁ Μαντοῖνι ἐγκαταλείπει τὴν ἐξουσία.

Ἡ Λεγεὼνα Μισκίεβιτς ὅμως ἀρνήθηκε νὰ ὑποδουλωθεῖ. Ἔστειλε τὴ σημαία της στὸν Ποιητὴ—ἰδρυτὴ της καὶ οἱ ἄνδρες της φθάνουν στὸ λιμάνι τῆς Τσιβίτα—Βέκκια. Μετὰ τὴν κόπωση τῶν μαχῶν, δὲν ἀποθαρρύνονται. Ἀποφασίζουν νὰ περάσουν στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ κεῖ νὰ διαπεραιωθοῦν, στὴν Οὐγγαρία γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα. Ὑστερα ἀπὸ πολλὰς περιπέτειες ἔφθασαν πράγματι στὴν Ἀθήνα, ἀλλ' ὅταν πιά ἦταν πολὺ ἀργά γιὰ τὴν περῆσιν στὴν Οὐγγαρία. Στὴν Ἀθήνα, ἡ Λεγεὼνα τοῦ φλογεροῦ ποιητῆ καὶ πατριώτη διαλύθηκε. Ἐνα μέρος της ἔμεινε στὴν Ἑλλάδα. Ἄλλοι πέρασαν στὴν Τουρκία καὶ ἄλλοι πῆγαν στὴν Ἀμερική. Ἡ ἐπαφὴ ὅμως μὲ τὸν Μισκίεβιτς διακόπηκε. Οἱ ἀφοσιωμένοι του ἄνδρες δὲν ἤθελαν νὰ ἐκθέσουν τὸν ποιητὴ στὶς διώξεις τῆς Γαλλικῆς Κυβέρνησις μὲ τὰ γράμματα του. Ἡ τελευταία ἐπιστολὴ ποὺ ὁ Μισκίεβιτς ἔλαβε ἀπὸ τοὺς στρατιώτες του, ἦταν ἡ ἐπιστολὴ ποὺ τοῦ ἔγραψε ἕνας λεγεωνάριος ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, καὶ ὅπου τοῦ ἔλεγε:

«...Νικηθήκαμε, ἀπὸ τὴν δύναμη, ἀλλὰ δὲν λυγίσαμε τὴν σπονδυλικὴν μας στήλην μπρὸς τὸν ἐχθρὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ ἄνδρες μας δὲν πέθαναν. Οἱ μεταγενέστεροι θ' ἀποδώσουν δικαιοσύνην στὴν ἱερὴν μας ὑπόθεσιν...»

Γ. ΑΠΛΟΣ

ΤΟ ΛΑΪΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΚΑΙ Η "ΕΛΑΦΡΑ," ΜΟΥΣΙΚΗ

Ὅπως καθὲ λαὸς ἔχει τὸ δικό του τραγοῦδι ποὺ καθρεπτίζει τὴ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ του κατάστασι, ἔτσι καὶ τὸ ἑλληνικὸ λαϊκὸ τραγοῦδι, παλιὸ καὶ νεώτερο ποὺ διαμορφώθηκε κάτου ἀπὸ ὀρισμένες κοινωνικὰς συνθήκας, ἦθη καὶ ἔθιμα, εἶναι ὁ ζωντανὸς καθρέφτης ποὺ ἐμφανίζει ἀνάγλυφα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐσώτερου ἠθικο-πνευματικοῦ κόσμου τοῦ λαοῦ μας.

Συνηθίσαμε νὰ ξεχωρίζουμε—καὶ αὐτὸ εἶναι σωστὸ ὡς ἕνα σημεῖο—τὸ παλιὸ τραγοῦδι ποὺ εἶνε μιὰ καθολικώτερη καὶ ἀνώνυμη λαϊκὴ δημιουργία, ἀπὸ τὸ νεώτερο, ὅπου κατὰ τὸ πλεῖστο διακρίνουμε τὴν ἀτομικὴν, τόσο στὴ μουσικὴ ὅσο καὶ στὴ ποίησιν, δημιουργίαν. Τὸ πρῶτον οὐνοῦμε Δημοτικόν, τὸ δεύτερον Λαϊκόν. Τὸ πολὺ παλαιότερον Δημοτικὸν τραγοῦδι εἶναι τὸ Ἀκριτικόν, ποὺ διαμορφώθηκε γύρω ἀπὸ τὸ 10ο αἰῶνα καὶ κράτησε περίπου ὡς τὰ τέλη τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τὸ μεταγενέστερον δημιουργήθηκε καὶ ἀνθίσει κυρίως στὴ περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας καὶ στὰ χρόνια τοῦ ἐθνικο-ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα.

Κύριον χαρακτηριστικόν του εἶνε ὅτι ἀγκαλιάζει ὅλες τὰς ἐκδηλώσεις: τὴν χαρὰν, τὸν ἔρωτα καὶ τὸ πόνον, τοὺς πόθους καὶ τὰς λαχτάρας, τοὺς ἡρωϊσμοὺς καὶ τὰς θυσίας μιᾶς ἱστορικῆς ἐποχῆς. Πολυποίκιλον καὶ ποικιλόμορφον, ἐξεταζόμενον καὶ ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν πλευρὰν, ἐμφανίζεται ὡς ἕνας κόσμος ξεχωριστὸς καὶ ὁλοκληρωμένος στὸ εἶδος του.

Τὸ νεώτερον λαϊκὸν τραγοῦδι ἐμφανίζεται στὴ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν περίοδο καὶ κυρίως ἀρχισε νὰ διαμορφώνεται γύρω ἀπὸ τὸ 1860—65 στὰ τότε μικρὰ ἀστικά κέντρα καὶ ἰδιαιτέρως στὴν Ἀθήνα. Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ δὲν παρουσιάζει τὸ πλοῦτον καὶ τὴν ποικιλίαν τοῦ Δημοτικοῦ τραγοῦδιου. Περιορίζεται κυρίως σὲ μιὰ καὶ μόνον ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς: τὸν ἔρωτα. Τὸ ἐρωτικὸν στοιχεῖον δεσπόζει ἀπὸ τὰ πρῶτα του βήματα σ' ὅλην τὴν ἐξελικτικὴν του πορεία μέχρι τὴν ἐποχὴ τῆς παρακμῆς του. Ὁ ξενόφερτος ρομαντισμὸς ποὺ ἔχει ἀπλωθεῖ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στὴ μικροαριστοκρατικὴν τάξην καὶ στὰ μεσοαστικά στρώματα, τὸ Ἰταλικὸ μελόδραμα καὶ ἡ ἑφτανησιώτικη λαϊκὴ μουσικὴ ἀποτελοῦν τοὺς κυριώτερους παράγοντας στὴ διαμόρφωσιν τοῦ λαϊκοῦ Ἀθηναϊκοῦ τραγοῦδιου. Τὸ περιεχομένον του, ποὺ ἐγγίζει καμιά φορὰ τὰ ὅρια τῆς νοσηρότητος, δὲν εἶνε παρὰ ἕνα ἀναμείγμα τοῦ παρηκμασμένου Εὐρωπαϊκοῦ ρομαντισμοῦ.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως ἐξετάζοντας κανεὶς τὸ παλιὸ λαϊκὸν ἀθηναϊκὸν τραγοῦδι ἀπὸ μιὰ γενικώτερη ἄποψιν, δὲν θὰ πρέπει νὰ τοῦ ἀμφισβητήσῃ καὶ ὀρισμένα καλὰ στοιχεῖα ποὺ περιλαμβάνει. Ἡ ἀληθινὴ καὶ εὐγενικὴ ἔμπνευσιν ποὺ τὸ διακρίνει, ὁ ἀπαλὸς νοσταλγικὸς του τόνος, ἡ εἰλικρίνεια στὸ αἰσθητικόν του περιεχόμενον, κάνουν τὸ τραγοῦδι

αυτό, να εγγίζει άπαιλά κι' ανάλαφρα την ανθρώπινη ψυχή. "Ας μη ξεχνάμε άκόμη πώς ή γενιά που τό δημιούργησε συνέβαλε—και πολύ μάλιστα—για τη διάδοση και την εκλαίκευση τής μουσικής (χορωδίες, μαντολινάτες κ. ά.), και άγωνίστηκε για να ξεριζώσει άπ' τη λαϊκή συνοικία ένα παλιό Τουρκικό ύπόλειμμα, τό ρεμπέτο-άμανέδικο τραγουδι. Τά πρώτα συμπτώματα παρακμής του "Αθηναϊκού τραγουδιού άρχισαν να αναφαίνονται την εποχή που εμφανίζεται ή όπερέιτα και ή επιθεώρηση.

Τήν ίδια περίπου εποχή μπορεί να διακρίνει κανείς και τά πρώτα σπέρματα του τραγουδιού τής έλαφράς μουσικής, κυρίως στό όπερετικό και επιθεωρησιακό είδος.

Τά βαθύτερα όμως αίτια τής καμπής του "Αθηναϊκού τραγουδιού πρός τη παρακμή, θά πρέπει να αναζητηθούν στις κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες και τά νέα ήθη και έθιμα που άρχισαν να διαμορφώνονται την περίοδο εκείνη. Η "Αθήνα άρχίζει λίγο-λίγο να χάνει τη παλιά έπαρχιώτικη όψη της και να παίρνει κοσμοπολίτικο χαρακτήρα και τό τραγουδι που γεννήθηκε και άνθισε σέ μιá περασμένη καλή εποχή, την εποχή που τόσο νοσταλγούν οι παλιοί "Αθηναίοι, στά πρώτα χρόνια του μεσοπόλεμου βαίνει όριστικά πρός τη δύση του.

Στήν εποχή μας και στη περίοδο του μεσοπόλεμου τό λαϊκοφανές τραγουδι εμφανίζεται είτε με τη μορφή του ρεμπέτικου τραγουδιού είτε σάν τραγουδι τής έλαφράς μουσικής. Η σημερινή μου μελέτη και έρευνα γύρω άπό τό έλαφρό τραγουδι, έρχεται να συμπληρώσει μιá προηγούμενη μελέτη μου για τό ρεμπέτικο τραγουδι που καταχωρήθηκε στα «Έλεύθερα Γράμματα» (Γεύχος Γενάρη - Φλεβάρη). Δεν ξαίρω ποιός σοφίστηκε τό διαχωρισμό τής μουσικής σέ έλαφρά και σοβαρή, ένώ τό πιο σωστό θά ήτανε να μιλούσαμε για καλή και κακή μουσική. Αυτός ό χαρακτηρισμός τής έλαφράς και σοβαρής, όχι μόνο είν' αντίθετος με τό πνεύμα τής μουσικής, αλλά και κάπως άστειος. Φέρνω στό σκέψη μου μερικές φορές τη τόσο ανάλαφρη και χαριτωμένη μουσική του Μότσαρτ και με τό χαρακτηρισμό τής σοβαρής μουσικής τη φαντάζομαι σά συνωφρωνωμένη γεροντοκόρη, και άκόμη τη καλή λαϊκή μουσική που τη βρίσκουμε και σ' αυτά τά τραγουδάκια του Σούμπερτ, σάν γυναίκα «έλαφρών ήθών». Τό τραγουδι τής έλαφράς μουσικής που κυρίως άρχισε να αναφαίνεται στα πρώτα χρόνια του μεσοπόλεμου, άκολουθεί άπό τά πρώτα του βήματα τό δρόμο που φέρνει πρός τη κατάπτωση. Παρακολουθώντας κανείς την εξέλιξη του πορεία βλέπει πολύ καθαρά μιá συνεχή τάση πρός τά κάτω. Βασική αίτία είνε πώς τό τραγουδι αυτό, όταν άκόμη βρισκότανε στό στάδιο τής διακλασής του δεν κράτησε κανένα στοιχείο, ή έλάχιστα στοιχεία χρησιμοποιήσε, άπό τό παλιό και νεότερο λαϊκό τραγουδι, σπάζοντας έτσι την ένωτική γραμμή με τη λαϊκή παράδοση. Τό λαϊκό πνεύμα που είνε διάχυτο στα πάλια τραγούδια, τό αντικαθιστούνάπό τη μιá μεριά τό ύποκειμενικό στοιχείο, μιá στενή και περιωρισμένη άτομικιστική έκφραση, που δέ ταυτίζεται με τό λαϊκό συναισθημα, και άπό την άλλη τό αναφομοίωτο, τό ξώπετσο που λέμε, κοσμοπολίτικο στοιχείο. Σ' όλη τη περίοδο του μεσοπόλεμου και πρò παντός στα τελευταία του χρόνια, τό τραγουδι τής έλαφράς μουσικής και τό ρεμπέτικο τραγουδι

άκολουθούν παράλληλα τό ένα με τ' άλλο τον ίδιο κατηφορικό δρόμο. Όρισμένα μάλιστα τραγούδια φτάνουν σέ τέτοιο σημείο ώστε να θίγουν και αυτή άκόμη τη γεροντοκορίστικη κρατική σεμνοτυφία και να την αναγκάζουν να τά θέσει ύπό «"Αστυνομικήν άπαγόρευσιν». Τό ξέσπασμα του πολέμου ήρθε να ανακόψει τη πορεία τους και στη περίοδο τής φασιστικής κατοχής περιορίζονται και προσορίζονται για όρισμένη τάξη, (μαυραγορίτες, σαλταδόρους και λοιπά κοινωνικά καθάρματα). Ο ζωογόνος άγέρας που έπνευε την εποχή εκείνη άπό τη μιá άκρη ως την άλλη τής πατρίδας μας, ξεκαθάρισε την ατμόσφαιρα άπό κάθε ήθικη και πνευματική δυσσομία και τότε ξεπήδησε και δημιουργήθηκε ένα άλλο λαϊκό τραγουδι... Η μελέτη και ή αξιολόγηση αυτού του τραγουδιού, που είνε σκορπισμένο έδώ και εκεί, δέ στάθηκε δυνατό να γίνει μέχρι σήμερα. "Ας ελπίσουμε και άς ευχηθούμε σέ μιá σύντομη ειρήνευση του τόπου μας, που έκτός των άλλων, θά δώσει την εύκαιρία στους ειδικούς να εξετάσουν και μιá νεώτερη και ίσως πολύ αξιόλογη, πτυχή τής λαϊκής δημιουργίας.

"Υστερα άπό την άπλευθέρωση, τό έλαφρό τραγουδι άκολουθεί, όπως και τό ρεμπέτικο, την ίδια κατηφορική πορεία που είχε χαράξει και άκολουθήσει στη μεσοπολεμική περίοδο, και έχει φτάσει σήμερα σ' ένα δίχως προηγούμενο κατάντημα. Κ' αυτό είναι ένα φαινόμενο πολύ λυπηρό.

Κανείς δέ μπορούσε να φανταστεί, ύστερα άπ' ό,τι προηγήθηκε στο πολυβασανισμένο αυτό τόπο, πώς τό τραγουδι που προσφέρεται σήμερα στό λαό, όχι μόνο δεν εκφράζει κανένα λαϊκό συναισθημα, δέν προσφέρει καμμιá ανώτερη συγκίνηση, άλλ' αντίθετα γίνεται τό μέσο ήθικής και πνευματικής εκπόρνευσης. Οι έλάχιστες εξαιρέσεις που προβάλλον τόσο άπό τη πλευρά του ρεμπέτικου όσο και άπό τη πλευρά των έλαφρών τραγουδιών, επικυρώνουν τη διαπίστωση αυτή. Κάθε ύγιης πνευματικά και ψυχικά άνθρωπος βλέπει ξεκάθαρα πώς τά μουσικά αυτά άπορίματα με τά όποια τροφοδοτείται ό λαός, δέν είναι δυνατό να έχουν σχέση με τό λαϊκό τραγουδι.

Τό τραγουδι τής έλαφράς μουσικής κατασκευάζεται και διαδίδεται άπό μιá ποιμιλόμορφη τάξη ανθρώπων, που έχουν αναλάβει με κάθε τρόπο να μην αφήσουν πτυχή τής ψυχής του λαού, που να μη μολύνουν με ένα αντιαισθητικό, βρωμερό, και καταστρεφτικό δηλητήριο. Εκείνο που τους ενδιαφέρει είναι τό υλικό κέρδος και ή ικανοποίηση τής μικροφιλοδοξίας που τους χαρακτηρίζει.

Τη τάξη αυτή άποτελούν κυρίως διάφοροι επιτήδιοι στιχοπλόκοι, συνθέτες, που κατά τό πλείστο τους λείπει ή μουσική ή κατάρτηση, και οι «μοιραίες» ντιζέζ που προσπαθούν να κρύψουν τη φωνητική τους γυμνότητα μ' εκείνο τό γελοίο και αντιαισθητικό στυλ και με τη βοήθεια του μικροφώνου. Παράλληλα και ό επαγγελματίας τραγουδιστής και ό μουσικός, που ενδιαφέρονται μόνο για τό «μεροκάματο» και τη «χαρτούρα» ύποβηθούν και συμβάλλουν στη διάδοση αυτών των τραγουδιών. Στη διαμόρφωση του τραγουδιού τής έλαφράς μουσικής και στη κατηφορική πορεία που άκολούθησε συμβάλανε και διάφοροι άλλοι παράγοντες—ό κινηματογράφος με τά διάφορα φίλμ, πρò παντός τής άμερικάνικης βιομηχανίας, που εμφανίζουν

την έκφυλη ζωή των νυχτερινών κέντρων στις μεγαλουπόλεις, με τὰ μπαλέτα, τις μεγάλες τζάζ ορχήστρες και τὸν ἐλεύθερο ἔρωτα. Ἀκόμη και οἱ ταινίες πού παριστάνουν τὴν ὄνειρομένη ζωή σ' ἐξωτικούς τόπους, με τις δλόγυμες ὁμορφιές και τοὺς λάγνους χορούς. Ἡ ἑλληνική ὁπερέττα, παλαιότερα, πὸν ἔδωσε κι' αὐτὴ μαζί με τ' ἄλλα και δείγματα ὑπονοούμενου πορνογραφικοῦ τραγουδιοῦ ὅπως:

«Γιὰ νὰ ικανοποιηθεῖς και εὐχαριστηθεῖς
βάλε καλά τὸ σύρτη—τὸ σύρτη—τὸ σύρτη...»

ἢ: Θέλω νὰ τὸν ἰδῶ, Θέλω νὰ ἰδῶ τὸ Πάπα—τὸν Πάπα τὸν Πάπα..

Ἡ ἑλληνική ἐπιθεώρηση πὸν τόσα καλά δείγματα εἶχε δώσει στὸ παρελθόν, με τοὺς ὄμορφους λαϊκοὺς τύπους, με τὸ τσουχτερὸ σατυρικό τετραστίχο και πολλὰ ἄλλα, τὸ τελευταῖο καιρὸ ξεπέφτει—οἱ ἐξαίρεσεις βέβαια δὲν λείπουν—στὴ προχειρολογία, στὰ φτηνά και ρηχὰ εὐφυολογήματα και γενικά σὲ κάθε τι πὸν συμβάλλει στὴ διαφθορά και στὴ διαστρέβλωση τοῦ κοινοῦ γούστου.

Ἡ ἐπίδρυσή της στὸ εἶδος τῆς ἐλαφρῆς μουσικῆς εἶνε σημαντική και ἀπ' αὐτὴ προέρχονται πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐλαφρὰ τραγοῦδια. Τὰ μεγάλα ἀριστοκρατικά κέντρα (Καμπιρέ, Ντάνσιγκ, Μούζικ-Χώλ)—στὰ ὁποῖα διασκεδάει τις νυχτερινές ὥρες ὁ παραφουσκωμένος μεγαλοαστός, ὁ σὸνμπ ἀριστοκράτης, ὁ ψευτοδισνοούμενος μπλαζέ—με τις ξένες ἀρτίστες, τοὺς μοντέρνους χορούς, τὰ τραγοῦδια τῆς τζάζ και γενικά με τὴ κοσμοπολίτικη βιτρίνα πὸν ἐμφανίζουν. Ἡ βιομηχανία τῶν φωνογραφικῶν δίσκων πὸν κυρίως ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἐμπορική ἐπιτυχία τῆς παραγωγῆς, και τὸ ραδιόφωνο πὸν διαλαλεῖ στὰ πέρατα τῆς ἑλληνικῆς γῆς κάθε εἶδους τραγοῦδι.

Τὸ ποιητικό—ὅς τὸ πούμε—περιεχόμενο στὸ τραγοῦδι τῆς ἐλαφρῆς μουσικῆς κατὰ τὸ πλεῖστο στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἔρωτα. Μὰ δὲν εἶναι τὸ ζωογόνο, τὸ ἐντονο και τόσο εὐγενικό ἀνθρώπινο συναίσθημα, ὅπως ἐμφανίζεται στὸ Δημοτικό μας τραγοῦδι, οὔτε τὸ ρομαντικό και ἄβρο πὸν βρίσκει κανεὶς στὸ παλιὸ ἀθηναϊκὸ τραγοῦδι.

Ἐδῶ ἐμφανίζεται πότε σὰν χυδαῖο σεξουαλικὸ γαργάλισμα, πότε σὰν πορνογράφημα ξεκάθαρο ἢ ὑπονοούμενο και πότε μ' ἓνα νοσηρὸ ἀναμασημένο ρομαντισμὸ και ἀκόμη σὰν βλακώδικο και ἡλίθιο κατασκευάσμα.

Μερικὰ παραδείγματα:

«Κάνε μου το, κάνε μου το, κάνε μου το τὸ χατήρι»

ἢ «Μ' ἀρέσεις, μ' ἀρέσεις... αὐτὸ πὸν ποθεῖς—
πές το μὴ φοβηθεῖς—και ἐγὼ τὸ ποθῶ και δὲν
[θὰ σι' ἀρνηθῶ...»

«Μεσ' τὸ κοτέτσι κότα μου θὰ εἶμαι ὁ κόκκοράς σου...»

...φύλακας θῆμαι κέρβερος, ἄλλος γιὰ νὰ μὴ μπταίνει,
γιατί δὲν θέλω κότα μου, νὰ πιάσεις ράτσα ξένη...

«...Και στὸ σπίτι παραλλήλως, τακτικός ὁ Σία φίλος
φίλος οικογενειακός και πολὺ περιποιητικός
και ἡ σύζυγος τοῦ ἑνὸς τοὺς περιποιεῖται εὐγενῶς
και περνοῦν ἀγαπημένα και οἱ τρεῖς τους μὰ παρέα
και ἡ γυρία κάποιο ἀπογευματάκι' ξεφουρνίζει μπεμπεκάκι...»

«Ἐλα, ἔλα ἀπόψε νὰ με βρῆς, ἔλα μωρό μου νὰ χαρεῖς
κίτταξε ὅπως μπορεῖς, νὰ ρθεῖς γιὰ ἓνα λεπτὸ
διόλου μὴ καθυστερεῖς, γιατί πιά δὲν βαστῶ»

«Ποῦ νᾶσαι ἀλήθεια τὸ βράδυ αὐτὸ—ποῦ εἶμαι
τόσο μὰ τόσο μόνος—και πὸν μαζί μου παίζουν κρυφτὸ—
πότε ἢ πλήξη και πότε ὁ πόνος»

«Τὶ θλιβερά, ἢ ψεύτρα αὐτὴ ζωὴ—κυλάει βράδυ και πρωὶ—
τὶ συννεφιά βαραίνει τὴν ψυχὴ—ποῦ ζεῖ στὸν κόσμο μοναχῆ...»

Παραθέτω ἀκόμη ἓνα γιὰ νὰ διαπιστώσει κανεὶς τὴ βλακεία στὸ «τετραγόνο».

«Ἐνα λένε παραμῦθι στὴ Βαγδάτη μοναχὰ
πὸς παντρεύεται ὁ Ἐμίρης ὁ Ἀμπτούλ τὴ Σαμπιχὰ
και ὅπως λέν σ' αὐτὸ τὸ γάμο πὸν τὸν βλόγησε ὁ Ἀλλάχ
ἦτανε και ὁ Βεζύρης ὁ μεγάλος Πατισάχ».

Ἡ λαγγυμένη ἀνατολὴ με τὰ χαρέμια της, τοὺς ἀγάδες, τοὺς πασάδες, τοὺς ντερβισάδες και τοὺς ἐμίρηδες, με τὴ Ζεχρά, τὴ Λεϊλά, τὴ Φεριχὰ, και τὴ Γκιού-λα-λάμ πὸν «παίζει ὥρες τραγοῦδωντας τὸ τὰμ-τὰμ» και τις ἀνθισμένες χουρμαδιές, ἐρεθίζουν τὴ ποιητικὴ φαντασία τοῦ στιχοπλόκου, γιὰ νὰ μᾶς φέρει με τοῦ τραγοῦδιοῦ του τὰ φτερά σ' ἄλλους τόπους ἄγνωστους και ἐξωτικούς.

«Σελιμά τοῦ παραδείσου οὐρὶ Σελιμά...»

κλαίει ἀπόψε μοναχὴ μιὰ ψυχὴ π' ἀγάπησε πολὺ

Ἔτσι σὰν τρελλοὶ ἀγαπᾶμε στὴν Ἀνατολή»,

«Τὰ μαῦρα σου τὰ ματοκλάδια, τὰ χρυσαφένια σου μαλλιά...
τέτοια νεράιδα δὲν ξανάιδα σὲ ὄλη τὴν ἀνατολή».

Τὰ «παραδείσια» νησιὰ με τις γυμνές μελαψές ὁμορφιές» ἔχουν πάθει κι' αὐτὰ, τὸ παθὼν τους τους τὸ τάραχο. «Θὰ σὲ πᾶω στὴ Χαβαί—Θὰ σὲ πᾶω ἓνα πρωί, σ' ἓνα μέρος πὸν ὁ ἔρωσκυβερνάει τὴ ζωή».

Τὸ πὸν θλιβερὸ ὁμῶς σ' ὄλη αὐτὴ τὴν ὑπόθεση εἶνε πὸς δὲν ἔμεινε ἀμόλυνη οὔτε αὐτὴ ἀκόμη ἢ παράδοση τοῦ Δημοτικοῦ μας τραγοῦδιοῦ.

Και μόνο ἢ ἀνίερη ἐκμετάλευση και ἀηδέστατη μίμηση μιᾶς ζωντανῆς και πολὺτιμης κληρονομιάς τοῦ λαοῦ, εἶνε ἀρκετὸ νὰ καταδικάσει στὴ συνείδηση κάθε πνευματικοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸ τὸ γελοῖο, τὸ ἀνῆθικο και νοσηρὸ συνοθύλευμα πὸν λέγεται ἐλαφρὸ μουσική.—Ἐδῶ χρησιμοποιοῦν κάθε ὄνομα πὸν μπορεῖ νὰ δώσει δημοτικοφάνεια στὰ τραγοῦδια τους. Ἔτσι ἔχουμε τὴ Μάρω, τὴ Μπιρμπίλω, τὴν Παγώνα, τὴν Ἀναστασιά, τὸ Γιάνο, τὸ Μῆτρο και ἄλλα. Τὸ περιεχόμενο ἄλλοτε φτηνὸ και ρηχὸ και ἀνοούσιο, και ἄλλοτε βρωμερὸ κι' ἀνήθικο. Ποιὸς δὲ θυμάται τὸ πρὶν ἀπὸ τὸ πόλεμο:

«Μάρω—Μάρω μιὰ φορὰ εἶν' τὰ νιάτα τις ντροπὲς παράτα, τοῦ κόσμου τὴ πρώτη γλύκα, μὴν τῆνε φυλάς γιὰ προῖκα...».

Και σήμερα ἀκοῦμε πὸς: «Κάποιο βράδυ τοῦ Φλεβάρη ἢ πεντάμορφη Μπιρμπίλω λάκησε ἀπὸ τὸ μῦλο—ἄφησε παιδιὰ και ἄντρα, δίχως νὰ λογαριάσει, ἄλλον πῆγε ν' ἀγκαλιάσει...» και ἔν' ἄλλο πὸν μιλάει γιὰ τὴ κοπέλλα πὸν κάποιος τῆς ἔκλεψε τὸ σγουρόμαλλο ἀρ-

νί, και καταλήγει κ' αν δε σου το εκλεβε αυτος, θα σου τ'εκλεβε ένας άλλος...». Για να μη υστερήσει στο είδος αυτό και η ρεμπέτικη παραγωγή ξεφούρνισε το «έμαθε ο λαγός και μπαίνει ο πονηρός μεσ' στήσ παπαδιάς τ' άμπέλι...»

Μέσα στη πληθωρική παραγωγή τής μουσικής εμφανίζονται και μερικά τραγούδια που είναι τραγούδια γραμμένα «για λίγους» και που εκφράζουν ένα υψηλότερο έρωτα, ένα έρωτα άριστοκρατικό, που δεν έχει σχέση μ' αυτό το χυδαίο και άγοραίο αίσθημα που κραυγάζει...

...«άνοιξε, άνοιξε, ξεροστάλια στ' αγιάζι...»

«της φαντασίας το καράβι θα σαλπάρει,

φεύγουμε απόψε στών έρώτων το νησί...»

Σ' όλα αυτά θα μπορούσε να προστέσει κανείς και το «γλυκό τσιγγάνο με το βιολί του», τις τσιγγάνες με τις μοίρες και τα ριζικά και άκόμη τις «σπανιόλικες όμορφιές με τα λάγνα μάτια».

Η μουσική όλων αυτών των τραγουδιών όχι μόνο είναι ανάλογη με το ποιητικό περιεχόμενο, αλλά τις περισσότερες φορές το ξεπερνάει.

Δημιουργεί τότε μια καταθλιπτική ατμόσφαιρα που φέρνει ψυχική κατάπτωση, και τότε ζωγραφίζει έντονα και ύπογραμμίζει το αντίαισθητικό και πορνογραφικό περιεχόμενο, που προκαλεί την άηδία και την αγανάκτηση.

Ένας φαύλος μουσικός κύκλος έχει δημιουργηθεί. Δεν υπάρχει είδος μουσικής που να μη χρησιμοποιούν και να μιμούνται οι συνθέτες της έλαφράς μουσικής. Το αμερικάνικο στυλ της τζάζ, το τσιγγάνικο τραγούδι, το ανατολίτικο, το χαβανέζικο, το σπανιόλικό, την έφτιανησιώτικη καντιάδα, τη Γαλλική chansonette, τις κρητικές μαντινάδες, το Βιενέζικο βάλς, το Δημοτικό τραγούδι κ' άλλα.

Από τις χορευτικές φόρμες το tango παρουσιάζει μεγαλύτερη αναλογία στη παραγωγή, όπου η θλίψη, η κατήφεια, ο μαρasmus και γενικότερα το πεσομιστικό στοιχείο κυριαρχεί κατά το πλείστο στο είδος αυτό. Οι χρωματικές και μιχτές κλίμακες (μ' ένα και δύο τριημιτόνια) τα υποβλητικά σόλα του κλαρινέττου και η μυστηριώδικη κρούση του τάμ—τάμ χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία... έξωτικής ατμόσφαιρας στ' ανατολίτικον τύπον τραγούδια. Κατά παρόμοιο τρόπο γίνονται και τα άλλα είδη. Φτηνή και κακή μίμηση του στυλ της τζάζ, του Τσιγγάνικου, Σπανιόλικου, Βιεννέζικου κ.λ.π. Η γελοία μίμηση του Δημοτικού τραγουδιού γίνεται κυρίως με την υπερβολική χρησιμοποίηση του τριημιτονίου, με τα διάφορα σόλα βιολιού ή κλαρινέττου που προσπαθούν να μιμηθούν τους αυτοσχεδιασμούς των λαϊκών οργανοπαιχτών και άλλα παρόμοια.

Μέσα στην ήθικο-πνευματική δυσοσμία που έχει δημιουργηθεί από το τραγούδι τής έλαφράς μουσικής και το ρεμπέτικο τραγούδι, είναι παρήγορο φαινόμενο που μπορεί να ξεχωρίσει κανείς και ώρισμένα καλά τραγουδάκια, που—από μια γενικότερη βέβαια άποψη—εμφανίζουν μερικά κοινά χαρακτηριστικά με το λαϊκό τραγούδι.

Τα τραγούδια αυτά θα μπορούσαν να γίνουν η άφετηρία για τη δημιουργία του νέου Έλληνικού τραγουδιού. Οι προϋποθέσεις δε λείπουν. Τόσο στο είδος του έλαφρού τραγουδιού όσο και στο ρεμπέτικο

υπάρχουν ώρισμένοι—άρκετοι ίσως—που είναι προικισμένοι από τη φύση, με αξιόλογο ταλέντο, όπως π.χ. ο Τσιτσάνης, ο Παπαϊωάννου ο Χιώτης στο ρεμπέτικο, ή ο Γιαννίδης, ο Σουγιούλ, ο Μουζάκης, ο Μωράκης και άλλοι, στο έλαφρό τραγούδι. Θα ήταν πολύ τιμητικό γι' αυτούς αν οι μελλοντικές τους προσπάθειες, σε συνεργασία με τους καλούς στιχοπλόκους, τείνουν στη κατεύθυνση μιās νέας δημιουργίας που θα εκφράζει τ' αληθινό λαϊκό συναίσθημα, τη λαϊκή σκέψη και το σύγχρονο πνεύμα. Η επίδραση του ξένου μοντέρνου τραγουδιού θα είναι ωφέλιμη αν άφομοιωθούν τα καλά και καινούργια στοιχεία που φέρνει (νέες φόρμες, ρυθμικό στοιχείο κλπ.) και όχι το κοσμοπολίτικο στοιχείο που δε ταυτίζεται με τις υγιείς παραδόσεις του έλληνικού λαού και που μέχρι σήμερα έχει χρησιμοποιηθεί, ιδιαίτερα από την έλαφρά μουσική, υπερβολικά. Το παλιό μας Δημοτικό τραγούδι δέχτηκε κ' αυτό την ξένη επίδραση, μα ως τόσο κατώρθωσε να άφομοιώσει και να χρησιμοποιήσει μόνο τα καλά στοιχεία.

Έτσι θα μπορούσε να δημιουργηθεί και ένα καινούργιο έλληνικό λαϊκό τραγούδι, το τραγούδι που θα εκφράζει καθολικότερα συναισθήματα. Πότε ζωηρό, εϋθυμο κ' ανάλαφρο και πότε βαθύ και στοχαστικό θα γίνει ο καθρέφτης τής λαϊκής ψυχής. Παράλληλα και ο πνευματικός κόσμος του τόπου μας, και ιδιαίτερα οι μουσουργοί και οι μουσικολόγοι, έχουν υποχρέωση να σκύψουν με ενδιαφέρον και κατανόηση στην υπόθεση τής δημιουργίας του νέου λαϊκού τραγουδιού. Μπορούν, αν θέλουν, να γίνουν οι φωτεινοί καθοδηγητές σ' εκείνους που άσχολούνται με το είδος τής λαϊκής μουσικής.

Ας μη ξεχνούν άκόμη πως σ' όλο το κόσμο τα λαϊκά τραγούδια δημιουργήθηκαν όχι μόνο από άγνωστους, άνόνημους και ταπεινούς, αλλά και από μεγάλους τεχνίτες.

B. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΕΝΑ ΚΙΝΕΖΙΚΟ ΠΟΙΗΜΑ

Ο ΔΥΚΙΝ

(Το βιβλίο των ρητών)

Τος αιώνας π.Χ.

ΓΝΩΜΗ ΣΕ ΔΕΚΑΠΕΝΤΕ ΧΑΡΑΧΤΗΡΕΣ

Οί γραμματισμένοι πρέπει νάχουν μιὰ ψυχή σταθερή κι άτρόμητη, γιατί τὸ φορτίο τους είναι βαρὺ κι είναι πολὺ μακρὸς ὁ δρόμος πού ἔχουν νὰ κάνουν.

Μετάφραση:

ΕΡΣΗ ΣΑΡΑΤΣΗ

(Από τή συλλογή

«Σμαραγδένιος αύλός»

Ἄπο καιρὸ μου λέν γιὰ ἓνα ταξίδι,
τὸ ταξίδι ποὺ πάει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.
Ὅλη μου ἡ ζωὴ πὰ στοῦ βουνοῦ τὸ φρούδι.
Καὶ τι ἔβγαλα ποὺ χούφτιαξα τὸν ἥλιο
καὶ ἔχειλο ἀπ' τὰ δυὸ μου ἔπινα χέρια;
Καὶ τι ἔνωσα ποὺ ἀμόλαα τὴν ψυχὴ μου
σὰν μπαλλόνι νὰ παίξει μέσ' στὰ αἰθέρια;
Μὴ χόρτασα τὸ φῶς, νὸ πῶ πὰ φτάνει;
μὴ σκάλωσε ἡ ψυχὴ μου σ' ἄστρου ἀχτίνα;
Στὸ βάλτο κάτου, νά, τὸ ἀνθρωπομάνι,
βολεμένοι δὲ νιώθουν δίψα ἢ πείνα
κοιμοῦνται δίχως τύψεις γιὰ τὴ μέρα,
ξυπνοῦν χωρὶς τοῦ ὄνειρου τὶς λαχτάρεις,
κι' ἄς ἔχουν τὴν ψυχὴ κάτω ἀπ' τὶς φτέρνες,
κι' ἄς ψάχνουν γι' ἀντιφέγγια μέσ' στὶς σάρεις.
Δὲν ἔχει πιά· θὰ πάω πρὸς τοὺς ἀνθρώπους,
ἔστω κι' ἀργά, λίγη ἡσυχία μὴ λάχω,
ἔστω κι' ἀργά κάποιαν ὠφέλεια θάχω.

Μὰ ὡς πῆγα νὰ κινήσω ἀναρωτιέμαι:
ἀπὸ ποῦ τάχα πᾶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους;
Τῶν γέρον τὶς ὀρμήνεις, θεοῦ σ' ἄχωρῶς· τους,
τὶς πέταξα μὲ πείσμα ἀναθυμιάμαι·
κι' ὁ δρόμος εἶναι ζούγκλα πέρα ὡς πέρα.
Ποῦ πόδια πιά, ν' ἀνοίξουν μονοπάτια,
ποῦ χέρια, τὰ κλαδιά ν' ἀναμερίσουν!
Καὶ μὲ κοιτοῦν κι' οἱ νέοι στυλὰ στὰ μάτια,
νὰ ᾄδουν πρὸς ποῦ θὰ κάνω, κάτω ἢ πίσω.
Ὁϊμέ, καῦμέ, θυμέ, μεταγνώμέ.
Ἄπο ποῦ θὰ προβάλεις, λυτρωμέ;

ΚΩΣΤΑΣ ΚΟΝΤΟΣ

*Προσφέρουμε στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ μας τὸ ἀνέκδοτο
τοῦτο ποίημα τοῦ ποιητῆ τῶν «Τραγουδιῶν τοῦ Χωριάτη»
καὶ φωτισμένου ἐκπαιδευτικοῦ μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς δίγουμε
μια γνήσια φωνὴ τῆς παλιᾶς μας ποιητικῆς παραδόσης.*

Στὴν πορεία τῆς ἱστορικῆς εξέλιξης τῶν λαῶν, λίγες ἐπέτειοι κλείνουν
μέσα τους τόσο συμπυκνωμένο νόημα ὅσο ἡ 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 1940. Ἐδῶ
καὶ ἐννιά χρόνια, οἱ Ἕλληνες μὲ μ.α. θαυμαστὴ ἐνότητα καὶ σύμπνοια, συνε-
παρμένοι ἀπὸ τὴ βαθειὰ τους πίστη πρὸς τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία τους καὶ
τὸ ἀδιάλλακτο μῖσος τους πρὸς τὸ φασισμό, κινήθηκαν σὰν ἓνας ἄνθρωπος,
ἀπόκρουσαν τὸν ἰταμὸ εἰσβολέα καὶ ἔγραψαν ἀπαράμιλλες σελίδες δόξας καὶ
πατριωτισμοῦ στὶς ματωβαμένες δέλτους τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας.
Ἡ 28 Ὀκτωβρίου εἶναι ἀναφαίρετη κατάκτηση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στὴ συν-
τριπτικὴ του πλειοψηφία. Τὸ ΟΧΙ ποὺ δόνησε τὸ βουρκομένο οὐρανὸ τὸ φθι-
νοπωρινὸ ἐκεῖνο ξημέρωμα ἀπὸ τὰ ἡπειρωτικὰ βουνὰ ὡς τὴν Κρήτη βγήκε
μονομιάς ἀπὸ ἑφτά ἑκατομμύρια στόματα καὶ σκέπασε μὲ τὴ βροντὴ του τὸ
«ναί» ποὺ δοκίμασαν νὰ τραυλίσουν τὰ λιγοστὰ χεῖλη ἐκείνων ποὺ στὴν ἐχ-
θρική κατοχὴ δυνάσταναν τὸ λαὸ μολὴν μὲ τὸν ἐθνικὸ ἔχθρο.

Πέρα ὅμως ἀπὸ κάθε ἰδιοτροπία τῆς ἱστορίας, ἡ 28 Ὀκτωβρίου εἶναι τὸ
ὀρόσημο μιᾶς καθολικῆς ἀνάτασης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ποὺ ἐφθασε στὴν κο-
ρύφωσή της μὲ τὴν ἀπόκρουση τοῦ εἰσβολέα, μὲ τὴν Ἀντίσταση, τὸ Ἄλαμείν.
τὸ Ρίμνι. Ἄν σήμερα ἡ ἔλλειψη τῆς ἐνότητας, ποὺ τὴ στεροῦμαστε ὅλοι οἱ
Ἕλληνες, ἐμποδίζει τὴν ἀξιοποίηση τῶν ἀγώνων τοῦ λαοῦ μας γιὰ χάρη τοῦ
ἴδιου τοῦ μέλλοντος τῆς χώρας μας, ἡ αὐγὴ μιᾶς εἰρηνικῆς ζωῆς ποὺ θα-
μποχαράζει πάνω ἀπὸ τὰ αἱματοποτισμένα βουνὰ μας, εὐαγγελίζεται τὴν και-
νούργια ἑλληνικὴν ἀνάσταση.

Κ Α Ι Π Α Λ Ι Ο Σ Ο Λ Ο Μ Ο Σ

Ένα κείμενο του Σολομού απ' αυτά που αποκαλύφθηκαν τελευταία στη Ζάκυνθο από τον κ. Κονόμο και είδαν το φως της δημοσιότητας με τη φιλολογική φροντίδα του καθηγητή κ. Λίνου Πολίτη έρχεται να μας ξαναθυμίσει, μ' όλο το κύρος του κι όλη την ιερότητά του, μερικά σολομικά προβλήματα που είναι ταυτόχρονα και θεμελιακά προβλήματα γύρω στη λειτουργία και τον προορισμό της τέχνης.

Σ' ένα Ιταλικό γράμμα του που ό έκδότης τό χρονολογεί από τον Αύγουστο του 1824 προς τον «εγγενέστατο Ιππότη κύριο κύριο Στέλιο Μιχαλίτη» ό Σολομός γράφει:

«Μην άμελήσεις σε παρακαλώ, στείλε αύριο ένα γράμμα για τό Μουστοξύδη να γράφει όσο γίνεται γρηγορότερα σε όποιον πρέπει στη Γαλλία για να μη τυπωθεϊ κανένας από τους στίχους μου που τού έδωσε ο Λουδοβίκος γιατί αυτό θα με δυσχερατούσε πάρα πολύ και θα τού κρατούσα κακία. Αύτοι είναι στίχοι που άυτοσχέδιασα στο σπίτι τού καθημένου τού δασκαλάκου και για τόν πολύ κόσμο είναι περίφημοι. Χρειάζονται όμως άλλα πράγματα τώρα για να δείξουμε πόσες ικανότητες έχει ή γλώσσα. Κι έξω απ' αυτό, δε θέλω να περάσει κανένας απ' τό μυαλό, πώς την ώρα που νικούν οι δικοί μας στο Μαράθωνα, έχω κάθεται και τραγουδω για ένα δοσκόπουλο ξεπλωμένο πάνω στο νεκροκρέβατο. Τέλος πάντων υποχρέωσε τον με όλα σου τά δυνατά να μην αφήσει με κανέναν τρόπο να τυπωθούν».

Τί μέγιστο μάθημα! Έκατόν τριάντα χρόνια πέρασαν πάνω κάτω από τότε κι ή φωνή τού κορυφαίου μας ποιητή, της μεγαλύτερης διάνοιας τού ελεύθερου έθνικού μας βίου στον το-

μέα της τέχνης, μας ύπαγορεύει για μια ακόμα φορά τό χρέος τού τεχνίτη απέναντι στον τόπο του και τό λαό του, που δεν είναι άλλο από την κατεργασία της ίδιας της ούσίας της ζωής στο πιο δυναμικό αντίκρισμα της, ρεαλιστικά. Κι όμως ασυγκίνητοι μπροστά στο σολομικό δίδαγμα, εκατόν τριάντα χρόνια παραδέρνουμε στις κρίσεις των μορφών, στην άκροβασία της τέχνης για την τέχνη, σε ταχυδακτυλογρικά μεταωρισματα, όπου ή δημιουργία καταντάει άτομικό παιγνίδι χητήσιο μόνο σ' αυτούς που τό επαγγέλλονται.

Δεν είναι ή μοναδική φορά που τό χέρι τού ποιητή μας δείχνει τό δρόμο της τιμής, τό δρόμο τού χρέους, Όλόκληρο τό έργο τού Σολομού δεν είναι παρά ή άποθέωση της θέσης στη λογοτεχνία, ή υπεύθυνη σφραγισία τού λόγου με σκοπό τη δημιουργία μιας ζωντανής και παλλόμενης κοινωνικής ψυχολογίας. "Αν οι τεχνίτες μας είχαν αντίληφθει τη βαρύτητα της σολομικής ύποθήκης έπρεπε να έχουν σπάσει κι όλες στο μεγαλύτερο μέρος τους τόν κάλαμο τους κάθε φορά που ξεφυλλίζουν στις άμεριμνες ώρες τους τό έργο του. Γιατί πραγματικά κάθε αντίδραση μπροστά στο σολομικό δίδαγμα δεν είναι παρά φυγομαγία, φτηνή άνευθυνολογία και στην πιο έπικεική περίπτωση ήλιθιότητα.

Είναι ν' άπορεί κάθε καλόπιστος φιλότεχνος που με συμπαιθητική ανεπιχτικότητα άναστρέφεται τά έργα της σύγχρονης λογοτεχνίας μας, πώς ως τά τώρα οι τεχνίτες μας δεν καταξίωσαν τη σολομική ύποθήκη. Κοντεύουν κι όλες εκατό χρόνια από την έποχή που ό Πολυλάς πρόσφερε στο έθνος τά «Ευρισκόμενα» τού ποιητή.

«Πρέπει — γράφει ο Σολομός στα Σχεδιάσματα των «Ελεύθερων πολιτορχημένων» — ο μικρός κύκλος που μέσα του κινείται ή πολιτορχημένη

πόλη, να ξεσπελάζει μέσα στην άτμόσφαιρα της τέχνης τά μεγαλύτερα συμφέροντα της Ελλάδας, τά μεγαλύτερα συμφέροντα της ανθρωπότητας. Έτσι ή ύπόθεση δένεται με τό παγκόσμιο σύστημα. Δες τόν Προμηθέα τού Αισχύλου. Φαίνεται καθαρά ή μικρότητα τού τόπου και ο σιδερένιος και ασύντριφτος κύκλος όπου είναι κλεισμένος. Έτσι, από τη μικρότητα τού τόπου, που παλεύει με μεγάλες ενάντιες δυνάμεις, θέλει έβγουν σε μεγάλες θυσίες»...

Έτσι μόνο από τό αντίκεικο κοίταγμα της ζωής κατάματα, από τά μεγάλα συμφέροντα τού τόπου σου και της ανθρωπότητας, από τη σύνδεσή τους με τό παγκόσμιο σύστημα τού Σολομού, από τό συντονισμό της καρδιάς σου με τό ρυθμό της καρδιάς όλων των άλλων, ξεπηδά τό μεγάλο έργο της τέχνης, που θα βοηθήσει κι αυτό για μια καλύτερη ζωή, για ένα φωτεινό μέλλον γεμάτο ανθρωπιά και έλπίδες.

Μά ο Σολομός δε μπόρεσε να πραγματοποιήσει τά όνειρά του ούτε ο

ίδιος. Κι άλλοτε είχαμε μιλήσει για αυτό, και πάλι τά κείμενα που μας αποκαλύπτουν τώρα έρχονται να επιβεβαιώσουν τη θέση μας. Γελασμένος άκριβώς στο πιο πολύτιμο όνειρά του για μια λύτερη και δημοκρατική πατρίδα — όπως έδειχναν τά χαρούμενα προσηνύματα τού άγώνα της Άνεξαρτησίας — γελασμένος στις έλπίδες του για μια έθνική τέχνη τού λόγου, καρπό μιας πολύπλευρης έθνικής ανεξαρτησίας, πολιτικής ελευθερίας πνιγμένος μέσα στον περίγυρο της άγγλοκρατίας της Έφτανήσου, εγκαταλείπει την τέχνη του, γίνεται μισάνθρωπος, νευραστενικός, άλκοολικός. Σωπαίνει. Δεν είναι ή πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας που οι κοινωνικές αντιξοότητες βουβαίνουν μιαν ισχυρότατη δημιουργική φωνή. Ο άγιος λόγος του: «κλείσε στην ψυχή σου την Ελλάδα ή ότι άλλο και θα αιστανθείς να λαχταρίζει μέσα σου κάθε είδους μεγαλείο και θάσει εύτυχισμένος», δεν στάθηκε βολετό παρ' όλες τις προσπάθειές του ν' άνθίσει και να καρποφορήσει. Και για αυτό δεν είν' ένοχος ό Ποιητής.

T. B.

Χ Ρ Ο Ν Ι Κ Α

ΠΡΟΣ ΞΕΝΟΥΣ...

Σάν να μην έφταναν οι διάφορες θεωρείες των Παρισινών σφαιναίων που ξένοι κύκλοι έφεραν στην πνευματική μας ζωή νομίζοντας έτσι πως θα σκορπίσουν σύγχυση, αναγγέλλεται σάν προσεχής και ή άφιξη τού πατριάρχη τού персонаλισμού Έμ. Μουνιέ, προφανώς προσκαλεσμένου από τους έδω εκπροσώπους τουγαλατικού πολιτισμού.

Μερικοί προστατευόμενοι τους γηραιοί και νεαροί «διανοούμενοι» σηματοφόροι κάθε ιδεολογικής μαρούφας και Ιδαλγοί μιας απάνθρωπης αγάπης προς τόν άνθρωπο, πιθανώς να συκνηθούν. Θέλωμε όμως να ξαίρουμε, πώς σ' αυτούς τους πνευματικούς προστάτες δεν έμεινε καθόλου και-

ρός, από την άθωα άσχολία να έκκολλάπτουν πνευματικούς νεοσούς, να πούν έστω και μια λέξη — κι' άς μην είναι τυπωμένη μέσα σε γαλάζιο περιθώριο — για να βιάσασα που πνίγουν τους άπλους ανθρώπους της Ελλάδας; "Η μήπως ο χωρίς ανθρωπισμό персонаλισμός τους δεν καταδέχεται να κατεβαίνει ως τά τελευταία σκαλοπάτια που είναι πλημμυρισμένα από ανθρώπινο αίμα;

ΠΡΟΕΚΛΟΓΙΚΑ
"ΑΘΑΝΑΤΩΝ..."

"Η Άκαδημία πρόκειται σε λίγες μέρες ν' άσχοληθει με την έκλογή τού νέου άκαδημαϊκού για την πλήρωση της κενής λογοτεχνικής έδρας. Τώρα όπότε ή... άγωνία των υποψήφιων πλησιάζει προς τό

τέλος της ως συνοψίσουμε με δύο λόγια το ζήτημα:

Μήνες τώρα στα λογοτεχνικά νέα των εφημερίδων και των περιοδικών παρακολουθούμε τις ζυμώσεις και τις συναλλαγές γύρω από τις υποψηφιότητες που με περισσή αφέλεια διεξάγονται σε στόλ προεκλογικής κίνησης δημοκρατικών παρέδρων. Φυσικά δεν έλειψαν ούτε οι φωτογραφίες και παρά λίγο νάχαμε και διαφημιστικά πανώ στους κεντρικούς δρόμους! Από τους ξενηφότες, δυο ανήκουν στην κατηγορία των «ιστορικών» κι απ' αυτούς ο ένας διαφημίζεται ως ο μεγαλύτερος υπό τόν... "Ηλιον, ενώ ο άλλος καταδιώκεται από τις έρινυδες του 1821. "Ενας άλλος, μόνιμος ρήτορας έορτών και πανηγύρων βρίσκεται στη δυσάρεστη θέση να μην μπορεί να προσκομίσει τεκμήρια για το έργο του, γιατί ως γνωστό τα «λόγια πετούν» όπως έλεγαν οι αείμνηστοι λατίνοι. Για τόν τέταρτο, δεν έχουμε να πούμε τίποτε, γιατί στο κάτω-κάτω είναι πολύ σκληρό να στερείς από έναν άνθρωπο το ένδεχομενο μεροκάματο. "Ετσι μένουν δυο πραγματικοί λογοτέχνες με σοβαρό έργο πίσω τους, ο κ. Μελαχρινός κι ο κ. Μυριβήλης (που δεν ξεκαθαρίστηκε ακόμα αν είναι ή δεν είναι υποψήφιος).

Στο μεταξύ, οι δυο πνευματικές κορφές της σύγχρονης Ελλάδας, ο Βάρναλης κι ο Σικελιανός, που ή Κυβέρνηση της Έθνικης απελευθέρωσης τους είχε προτείνει στα 1944 για άριστήνδην ακαδημαϊκούς, ούτε καν συζητούνται. Είναι κι αυτό ένα από τα πολλά συμπτώματα της ήθικης και πνευματικής σαπίλας που μαστίζει το δύσμοιρο τόπο μας...

ΣΩΜΑΤΕΙΑΚΑ

"Αν οι αναγνώστες μας περιμένουν να μάθουν νεότερα γύρω από την προσπάθεια των λογοτεχνικών μας σωματείων για την κατοχύρωση του λογοτέχνη σαν επαγγελματία, ασφαλώς θα απογοητευτούν με όσα έχουμε να τους πούμε.

Οι διοικήσεις και των δύο αξιόλογων σωματείων μας, της Έται-

ρείας έλλήνων λογοτεχνών και της Έλληνικης εταιρείας σ'όλο το διάστημα του καλοκαιριού ασχολήθηκαν με πράγματα που κάθε άλλο παρά ανήκαν στην αρμοδιότητά τους. Τελευταία πληροφορηθήκαμε πως μπροστά στο μέγεθος της άσυνέπειας του κ. Υπουργού της Παιδείας, που άλλα έλεγε σαν πρόεδρος της Έλληνικης εταιρείας λογοτεχνών και άλλα πράττει ή μάλλον... δεν πράττει σαν υπουργός, όρισμένοι λογοτέχνες της δύναμης του σωματείου αυτού, προσπαθούν να ξαναεπιστάνουν το ζήτημα του έπιμελητηρίου, αλλά κατά ένα τρόπο που θυμίζει ατομική θεοσηρία.

Πότε τα σωματεία μας θα καταλάβουν επί τέλους πως το ζήτημα της κατοχύρωσης του λογοτέχνη αποτελεί το βασικό λόγο της ύπαρξής τους και κυρίως πότε θ' αποφασίσουν ν' αντιμετωπίσουν από κοινού το χρέος τους; Γιατί βέβαια σε καμμία περίπτωση δεν έγιναν για να προετοιμάζουν και να σκουπίζουν το δρόμο που οδηγεί προς την Ακαδημία για όρισμένους αξιωματούχους τους.

"ΥΠΕΡΠΑΡΑΓΩΓΗ, ΚΑΙ ΥΠΟΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ

Να που μας οδήγησαν στον τομέα του κινηματογράφου οι διάφοροι «κολοσσοί» έγχρωμοι και άχρωμοι της χολυγουντιανής υπερπαραγωγής: Στο να αιστάνεται το κοινό μια πραγματική αποστροφή προς τον κινηματογράφο, που όμως κατά γενική όμολογία αποτελεί μια υπέροχη κατάκτηση της ανθρώπινης τεχνικής και υοναδικό μέσο καλλιέργειας των μαζών, όταν φυσικά εκπληρώνει τις καλλιτεχνικές προϋποθέσεις.

Με πραγματικό δέος οι επιχειρηματίες αντιμετωπίζουν το άχρονες και την έρημιά των αιθουσών τους το χειμώνα. Μπροστά στο αδιέξοδό τους, είχαν σκεφτεί να πλουτίσουν τα προγράμματά τους με μικρές όρχηστρες και διάφορα θεατρικά νούμερα που θα είχαν τουλάχιστο το καλό ότι θα έδιναν ψωμί σε εκατοντάδες άνεργους μουσικούς και ήθοποιους.

"Αλλά οι δικτάτορες του κινη-

ματογράφου, που τα νήματα που τους κινούν φτάνουν ως το Χόλυγουντ, δεν το θέλησαν. "Ετσι με κοινή έγγραφη συμφωνία ανέλαβαν όλοι οι κινηματογραφιστές την υποχρέωση να μην καταφύγει κανείς στη λύση των μουσικών και θεατρικών προγραμμάτων στα διαλείμματα των φίλμ. Μ' αυτό τον τρόπο και οι καλλιτέχνες θα πεθάνουν από την πείνα και το κοινό εκβιάζεται να υποστεί τους λαπάδες τους. Λογαριασμός βέβαια χωρίς τόν ξενοδόχο, γιατί το αθηναϊκό κοινό ξαίρει να εκδικείται πολύ σκληρά, παρά τους καλοπληρωμένους ύμνους από τις ειδικές κινηματογραφικές στήλες όρισμένων εφημερίδων για τα ξεράσματα που του προετοιμάζουν.

ΕΝΑ ΔΕΙΓΜΑ

"Αν θέλετε τώρα κ' ένα δείγμα της ύψηλης υπερατλαντικής κινηματογραφικής παραγωγής, πάρτε το. Μας το προσφέρει ο καθημερινός αθηναϊκός τύπος στην είδησιογραφία του της [6]10]49:

Κάποιος κύριος υπάλληλος της ΑΜΑΓΚ, πιάστηκε από την Αστυνομία ήθων μέσα στο σπίτι του, την ώρα που πρόβαλε μπροστά σε «έκλεχτο» κοινό όμοίων του μια ανήθικη αμερικάνικη ταινία αντί είσιτηρίου δραχμών 20.000 και ή

όποια είχε σαν περιεχόμενο τη σεξουαλική πράξη.

Κατά την αστυνομική είδηση πάντοτε, ή ταινία είχε αγοραστεί αντί 100.000 δρχ. σ' ένα μπάρ της 'Αθήνας κ' είχε κάνει το γύρο του «καλού κόσμου» φυσικά με το άζημιώτο. Σε μια έπαυλη μάλιστα αθηναϊκού προσαστίου μετά την προβολή της, είχαν έπακολουθήσει άκατονόμαστα όργια λένε οι εφημερίδες.

Περιμένουμε τώρα να μάθουμε αν ή ταινία αυτή ήρθε στη χώρα μας, βάσει κάποιας συμφωνίας πνευματικής συνεργασίας και ανταλλαγής πνευματικών κεφαλαίων.

Ο ΠΕΡΣΟΝΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΓΑΠΗ ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

Το περιοδικό μας πιστό στις γραμμές που χάραξε με την τρίτη περίοδο έξακολουθεί να είναι ένα ελεύθερο βήμα όσον αφορά τις απόψεις των πνευματικών μας ανθρώπων. "Ετσι δημοσιεύουμε σήμερα τη μελέτη του κ. Μαρινάκη γύρω στον Περσοναλισμό. Τη μελέτη αυτή τη θέσαμε ύπ' όψη του κ. Βρεττάκου με την παράκληση προκειμένου, αν ήθελε, να εκθέσει τις απόψεις του στο ίδιο τεύχος. "Ο κ. Βρεττάκος άπασχολημένος με δική του δημιουργική εργασία μας υπεσχέθη ότι θα απαντήσει στο έρχόμενο τεύχος μας.

Κ Ρ Ι Τ Ι Κ Η Ο Π Ε Ζ Ο Σ Λ Ο Γ Ο Σ

Διαβάζοντας κανείς την τελευταία παραγωγή της λεγόμενης λυρικής πεζογραφίας μας αναρωτιέται μήπως όλα τούτα τα εργαύπακούουν στο βάθος τους στη νομοτέλεια κάποιας συνταγής. Κατά κανόνα ή τεχνική τους και τα στοιχεία

του μύθου τους είναι άφορητα στερεότυπα, τόσο που δε χρειάζεται παρά ελάχιστη κακεντρέχεια για να έπαναλάβει κανείς τους σατιρικούς στίχους του Πολυλά έναντιον του Βαλαωρίτη:

«Πάρε δυο σύγνεφα, μια λίτρα άέρα, | όρσοιά μαγιατική και μια φλογέρα, | τρεις λίτρες Πίνδο, δώδεκα χιόνι, | μια λίτρα άνάσση, ένα αηδόνη, | δεμάτια τέσσερα. δά-

φνες, μυρτοϋλδες, | ράσα, ξεσκλίδια
γύφτους, αύγουδες, | πεντέξη σή-
μαντρα γκλάν γκλάν καμπόσα, |
χίλια δυο κύματα "Ολυμπο κι "Οσα-
σα | κρεββάτια, γαίματα, σάπια
κουφάρια | άστροπελέκια σκύλ-
λους και ψάρια, | ένα ξεφτέρι, δυο
πήχες ράμμα, | κάμποσα δάκρυα
μέσα σε γράμμα, | λαψάνες, λάπα-
τα και καυκαλίδες, | περιπλοκάδια
και τσουτσουμίδες, |

"Επειτα κένωσε ζεστό - ζεστό
τό κλασσικό σου τό φαγητό,
ή σε τσανάκια ή και σε πιάτα
και πέ του κόσμου: «κόπιασε φάτα!»

"Από ένα ανάλογο συνταγολόγιο
παίρνει κ' ή σύγχρονη «λυρική»
πεζογραφία τις έμπνεύσεις της:
"Ενα είδυλλιακό φυσικό περιβάλ-
λον—νησιώτικο ή στεριανό—παιδιά
πού δρασκελίζουν τό κατάφλι της
έφηβείας για να γνωρίσουν τά
πρώτα έρωτικά σκιρτήματα, πού
παίζουν ποδόσφαιρο ή άλλου εί-
δους άθλοπαιδιές, ή διαταράσσουν
μέ τον ένα ή τον άλλο τρόπο τήν
ήσυχια των περιοίκων. Πάνω σ'
αυτόν τον άφελή καμβά ή συντα-
γή λέει πώς πρέπει να χύνεται
άφθονη «λυρική» σάλτσας καμωμέ-
νη από έξοργιστικούς φραστικούς
γλυκασμούς και ψιλοδουλεμένη ά-
οριστολογία. Και στό τέλος σε-
βίρουμε μέ την ένδόμυχη ίκανο-
ποίηση πώς «έκφράσαμε» τά όνει-
ρα της νιότης μέ την καταξιωμέ-
νη ιερότητα της φωνής της τέχνης
στην πιό κρίσιμη καμπή της ζωής
της, την έφηβεία. "Από πού μας
ήρθε τό μίasma τουτό και θρονιά-
στηκε στα γράμματά μας, μάλι-
στα μέ την πιό επικίνδυνη, την έπι-
δημική του μορφή;

Τό ερώτημα άπασχόλησε άμεσα
τή νεοελληνική κριτική αλλά ή
άπάντηση άκόμα δέ βρέθηκε στέ-
ρη όσο μας χρειάζεται για να
ξεκαθαρίσουμε την όρασή μας. Με-
ρικοί τά φορτώνουν όλα στον "Αλ-
λαίν Φουρνιέ και τό «Μεγάλο
Μώλν» του, άλλοι βρίσκουν πώς
φταίει ό Κοσμάς Πολίτης μέ τη
θαυμάσια «Ετούσα» του.

Βέβαια και στις δυο περιπτώ-
σεις ύπάρχει καταλογισμός επί-
δρασης, όπως ύπάρχει και παλιό-
τερο πρότυπο στα νεοελληνικά
μας γράμματα μέ τό ίδιο κλίμα.

Πρόκειται για την «Κερένια κού-
κλα» του Χριστομάνου πού ή κρι-
τική μας, δέν ξέρω γιατί, παρά-
λειψε να την μνημονεύσει στην
ανάζητηση των πηγών της λεγό-
μενης λυρικής πεζογραφίας.

"Η «Κερένια κούκλα» είναι τό
τυπικό υπόδειγμα του άστικού
ήθογραφικού ρομαντισμού για τά
γράμματά μας. "Από την πλευρά
της καταγωγής όφείλουμε να την
συνδέσουμε μέ τό γερμανικό ρο-
μαντικό ρεύμα, τόσο οικείο στο
Χριστομάνο. "Από την πλευρά του
μηνύματος πρέπει να τη θεωρή-
σουμε σαν ένα βήμα παραπέρα
από τό κλίμα της άγροτικής ήθο-
γραφίας της εποχής πού οι άστοι
προσπαθούσαν να φτιάσουν και
στον τόπο μας την αναγέννησή
τους.

Και στη μιá και στην άλλη πε-
ρίπτωση, ή τέχνη δίνει τά πράγ-
ματα, τη ζωή, στατικά, είδυλλια-
κά, περιγραφικά ύποκειμενικά, ού-
τε όπως είναι, ούτε όπως έπρεπε
να είναι αλλά όπως βρίσκεται έξι-
δανικευμένη στο κεφάλι του καλ-
λιτέχνη, διακοσμητική, εύνοχι-
σμένη και θεωρημένη «έξ ύποκει-
μένου».

* *

"Ότι είχε να δώσει στον τόπο
μας σαν μεταφτευμένη καλλιτε-
χνική αναγκαιότητα ή λεγόμενη
λυρική πεζογραφία, έξαντλήθηκε
από την πρώτη κι όλας περίπτω-
ση, την «Ετούσα» του Πολίτη. "Από
κει και πέρα αρχίζει ό κατήφορος,
ή εργαστηριακή έπεξεργασία του
ένός και του αυτού μύθου. Και δέν
είναι χωρίς σημασία τό γεγονός
ότι έκτός από μιá ή δυο έξαιρέ-
σεις, μόνο ποιητές, δηλαδή άνθρω-
ποι πού κατάγονται από διαφο-
ρετικό καλλιτεχνικό κλίμα, έπω-
μίστηκαν τό βάρος να έπεξεργα-
στούν τη «λυρική» πεζογραφία
σαν ιδιαίτερο και έρμαφρόδιτο
είδος λόγου. Οι πεζογράφοι μας
στάθηκαν έπιφυλαχτικοί και σαν
ξαφνιασμένοι κι όσοι έπηρεάστη-
καν από τη μόδα, έσπευσαν γρή-
γορα ν' αποβάλλουν τον ώραιο-
λογικό φόρτο πού γαντζώθηκε στις
σελίδες τους χωρίς καλά—καλά
κι αυτοί να τό καταλάβουν. "Ό
πεζός λόγος μέ την άρρενωπότη-

τά του δέν σηκώνει εύκολα διασ-
τροφές.

Ποιητής και ό κ. Χρ. Κουλούρης
θέλησε να διοχετεύσει τό περισ-
σευμα του λυρισμού του σ' ένα
τέτοιο πεζογράφημα, τη «Βεντά-
λια της "Ανοιξης». Δέν νομίζω
πώς πέτυχε για όλους τους λό-
γους πού διατύπωσα παραπάνω.
"Η ήθογραφία—γιατί σε τελευταία
ανάλυση ήθογράφος είναι ό κ.
Κουλούρης—κι ό ρομαντισμός ά-
πέχουν χρονικά και άντικειμενικά

πολύ από την εποχή μας.

"Η ζωή προχώρησε, οι άπαιτή-
σεις της έπαψαν να είναι είδυλλια-
κές κ' ή νεολαία μας ξαίρει μέ οι-
γουριά να καθορίσει τά αίτήματά
της και να προδιαγράψει τη ζωή
της. Είμαι βέβαιος πώς αυτό τό
ξαίρει πολύ καλά ό κ. Κουλούρης,
και σαν εύσυνειδητος τεχνίτης
στον καλλιτεχνικό του ίσολογισμό,
θάχει κι όλας σημειώσει τά προ-
σωπικά του συμπεράσματα.

ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ

Η Π Ο Ι Η Σ Η

Στό βιβλίο της Ζωής Καρέλη
κυριαρχεί μιá έννοια κεντρική ιδέα
ή έννοια του χρόνου. Στό τέλος
της συλλογής αφιερώνει και μερι-
κά ποιήματα
ΖΩΗΣ ΚΑΡΕΛΗ
"ΦΑΝΤΑΣΙΑ
ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ"
Θεσσαλονίκη 1949

στο χώρο. "Ως
φαίνεται αισ-
θάνθηκε την
ανάγκη αυτή
έπειδη ό χρόνος
τραβεί συνήθως και την έννοια
του χώρου μαζί. Είναι φανερό
πώς είναι πολύ δύσκολο και έπι-
κίνδυνο να καταπιαστεί κανείς μέ
τέτοια θέματα γενικά και ειδικά
στην ποίηση.

Γενικά, γιατί πρέπει να τά ανα-
λύσει κανείς από φιλοσοφική άπο-
ψη και πολύ προσεκτικά μάλιστα.
Ειδικά δέ στην ποίηση γιατί οι
άφηρημένες έννοιες είναι δύσκο-
λο κατ' αρχή να συγκινήσουν.
Στη συγκεκριμένη μάλιστα τούτη
ποιητική συλλογή πού τό περιε-
χόμενο είναι άκαθόριστο και άμορ-
φο, δέν μπόρεσε βέβαια και να
ντυθεί μέ πετυχημένη μορφή.
Π.χ. βλέπουμε στίχους σαν και
τούτους:

Πύρινος πόθος, άδιαφορία
ή φαντασία μας μένει εαυτή,
στο δικό μας πού μένει καιρό
στο χρόνο πού μας περιμένει
στο χρόνο πού περιμέναμε
ποιόν έρχομό;

Τό έρχόμενο

πυκνό του χρόνου άτίθασσο νόημα;

"Αντίθετα, όπου ή ποιήτρια πιá-
νει μικρότερες ένότητες όπως
ώρες, μέρες στιγμές κ.τ.λ. και αφή-
νει τις γενικότητες και τις λέξεις
χρόνο, παρόν, παρελθόν, ματαιότη-
τα φυγή και τά παρόμοια κρύβεται
τουλάχιστον ή γενικότερη σύγι-
ση και πετυχαίνει κάπως καλλι-
τερα:

"Η συνοικία μπήκε απ' τις ώρες
σαν λουλούδια, απ' την όψη
του παραθυριού του κήπου,
τριαντάφυλλα με φύλλα πολλά
στιγμές με χίλια χρώματα
πορφυρά κι' απαράλαχτα καθώς
άλλα χρωματίζονται απαλά
τ' απαλά περίφημα χρώματα,
κι' απολείποντας σβύνουν.

Τουλάχιστον έτσι δέν ένοχλεί κα-
νέναν. "Αμέσως όμως ξαναπέφτει
κανείς σε στίχους όπως:

"Η φρίκη της φυγής
του χρόνου τό αισθημα. ό φόβος.
Τό κενό του χρόνου,
τά διαρκή θήματα στο κενό.
Χαιώθης του χρόνου έννοια.
Είσοδος προχώρημα στον χρόνο
δίχως αντίσταση μέσα,
κ.τ.λ.

Διαπιστώνεται για μιá ακόμη
φορά, πώς όπου ύπάρχει κομφού-

ζιο γενικότερο δέν μπορεί τά ύ-
πάρξει καί τέχνη Δέν είναι κρίμα
τήν ώρα πού γίνονται χίλια πράγ-
ματα γύρω μας καί πού άκριβώς ζη-
τάνε ανθρώπους μέ ταλέντο γιά νά
τούς δόσουν φωνή νά έκφραστούν-
νε, οί άνθρωποι αὐτοί νά άσχο-
λοῦνται μέ τό χωρόχρονο; Μά καί
γιά τό χρόνο πάλι αὐτοί νά ήθε-
λαν νά μιλήσουν, μπορούν νά τό
κάνουν, μιλώντας γιά τόν καιρό
πού περνάει πού είναι μιá πραγ-
ματικότητα, παίρνοντας τον σάν
τέτοια άπλά κι' άληθινά. Καί άχι
μιλώντας κατά ύπερβατικό, άφη-
ρημένο κι' άντισταθητικό τρόπο.
"Άς έλπίσουμε όμως ότι ό χρόνος
τόν όποιο τόσο έπικαλείται ή
ποιήτρια θά τήν βοηθήσει νά πα-
ρουσιάσει καλλίτερα πράγματα,
γιατί φαίνεται ότι τό μπορεί, έστώ
μέ μεγαλύτερη εύχαρίστηση ν' άσ-
χοληθεί μαζί της καί πάλι αὐτός
ό χώρος.

Τό άλλο βιβλίο πού έχω μπρο-
στά μου είναι πάλι ποιητι-
κή συλλογή. Έδω ή ποιήτρια

δέν θέλει τέτοια θέματα. Άσχο-
λεϊται μέ
ΑΛΕΞ. ΠΛΑΚΩΤΑΡΗ
"ΛΥΡΙΣΜΟΙ,"
'Αθήνα 1949
προσωπικά
της βιώματα
μέ σκέψεις
πού δείχνουν
εύαισθησία καί άρκετή κατανόηση
Κι' άν δέν φτάνει πάντα σέ έξαι-
ρετικά άποτελέσματα, πάντως συ-
χνά πετυχαίνει τήν έπαφή μέ τόν
άναγνώστη.

Πληθαίνουν οί νεκροί μας
Πληθαίνουν καί οί θεομοί μας
Μέ τούς νεκρούς.
Κι' ένα πρωί περσιεύει
"Ο κρύφιος σπαραγμός μας
Κι' είν' ό νεκρός έντός μας
Ψυχή καί νοός...
"Ω ζωντανέ τής γής
Πώς τά θεσμά θά πάσσει
Νέα ζωή νά πλάσει
Δίχως νεκρούς;
κ.τ.λ.

"Αν έλειπε γενικά μιá σχε-
τική έγκεφαλικότητα πού πα-
ρατηρείται, τά ποιήματα θά κέρ-
διζαν άκόμα περισσότερο.

ΕΙΡΗΝΗ ΓΑΛΑΤΗ

Τ Ο Θ Ε Α Τ Ρ Ο

"Η θεατρική δραστηριότητα του
καλοκαιριού, μέ τούς έφτά θια-
σους πού λειτουργήσαν, θά μάς
άπασχολήσει σήμερα σέ μιá γενική
άνασκόπηση καί προσπάθεια δια-
τύπωσης μερικών βασικών συμ-
περασμάτων, πριν μπούμε στην
άρχή τής χειμωνιάτικης έποχής.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Τό φετεινό καλοκαίρι λειτούρ-
γησαν οί θίασοι Κατερίνας—Λο-
γοθεϊδης, Ρεαλιστικό θέατρο, Δρα-
ματική Σκηνή, Λεμοῦ, Άργυρόπου-
λου καί τό «Έθνικό» έστισσε άρ-
χαία τραγωδία. Οί περισσότεροι
άπ' τούς θίασους άνέβασαν σύγ-
χρονα έλληνικά έργα, πού άπ' αὐ-

τά τά πιό πολλά είναι γραμμένα
άπό πρωτοφανέρωτους συγγρα-
φεϊς

Μ' όση έπιείκεια κι' άν κρίνει
κανένας τήν παραγωγή τούτη καί
μ' όση άγάπη κι' έπιθυμία ένίσχυ-
σης τής προσπάθειας αὐτής, δέ
μπορεί νά θεωρήσει ίκανοποιητι-
κό τό μέσο όρο της, ούτε άπ' τήν
πλευρά τής πνευματικής της ού-
σίας, ούτε άπ' τό μέρος τής θεα-
τρικής μορφής.

Μπορούμε νά διαιρέσουμε τά
έλληνικά έργα πού άνέβηκαν τό
καλοκαίρι σέ τρεις γενικές κατη-
γορίες, (δίχως νά τά έξομοιάσου-
με κατά κανένα άλλο τρόπο με-
ταξύ τους): Στην πρώτη τοποθε-

τούμε εκείνα πού περιορίστηκαν
σέ μιá περιγραφή ήθών διάφορων
κοινωνικών τάξεων: (Γαλάτειας
Καζαντζάκη: Τό ύποστατικό, Ρόης
Γιαννίκου Βαρουσιάδου: (Θίασος
Λεμοῦ) καί Λητώς Κατακουζηνού:
Τό Φωτεινό μονοπάτι (Δραματι-
κή Σκηνή). Τρεις εκπρόσωποι του
ϊδίου φύλου άσχολήθηκαν μέ τό
ήθογραφικό στοιχείο. Σύμπτωση
τάχα; "Η άλλη κατηγορία είναι
κείνη πού μπορούμε νά τήν όνο-
μάσουμε, χαρακτηριστικά νομίζω,
«οικιακό δράμα», έργα δηλαδή στη-
ριγμένα σέ συναισθηματικούς κλυ-
δωνισμούς έξατομικευμένων άν-
θρώπων, πού οί άγωνίες τους μέ-
νουν μονάχα άτομική τους ύπόθε-
ση, δίχως προέχταση καί γενίκευ-
ση καί δέ διαπερνάνε τούς τοίχους
του σπιτιού τους γιά ν' άγκαλιά-
σουν πλατύτερες καταστάσεις καί
νά φέρουν κάποιο μήνυμα. ("Άγγ.
Τερζάκη: «Άγνή» (Δραματική Σκηνή)
Δημήτρη Κόκκου «Χωρίς Ούρα-
νό» (Λεμοῦ). Καί στάθηκε μιá τρί-
τη κατηγορία, δυό έργων πού ξε-
περάσανε όλα τά παραπάνω όρια,
άγκαλιάσανε πλατύτερα τή ζωή
καί μάς δώσανε μηνύματα: Γιά
τό ένα (Σωτήρη Πατατζή: «Έπι-
στροφή άπ' τό Μπούχενβαλντ») μι-
λήσαμε στό περασμένο. Τό άλλο
είναι τό «Νυφιάτικο Τραδούδι» του
Νότη Περγιάλη, πού άνέβασε τό
Ρεαλιστικό θέατρο.

Τό έργο τουτο έχει πνευματικό
περιεχόμενο, μέ δραμική ύφή: Εί-
ναι ή σύγκρουση του πιό καλού
μέρους τής ανθρώπινης ψυχής, μέ
έξωτερικές καταναγκαστικές δυ-
νάμεις, πού έπιβάλλουνε κάποιο
σκοτωμό· μήνυμά του είναι ή συ-
νειδητή άρνηση του φόνου, σέ ό-
ποια περίπτωση καί τό πλησίασμα
του άλλου μ' άγάπη. Κάτου άπό
φυσικές γιά πρώτο έργο άδειότι-
τες κι' έπιδράσεις, είν' όλοφάνερη
ή ζωντανή άίσθηση του θεάτρου
κι' ή ποιητική διάθεση του νέου
συγγραφέα, πού κατώρθωσε νά
πει κείνο πού ήθελε μέ θεατρικά
μέσα (είχε κάποιες αξιόλογες θεα-
τρικές εικόνες) καί νά μεταδώσει
τή συγκίνησή του στό κοινό.

ΞΕΝΗ ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

"Απ' τή ξένη θεατρική παραγω-

γή κυριάρχησε τό «βουλεβάρτο»,
αὐτό τό έλαφρό θεατρικό είδος,
πού έχω τή γνώμη πώς είναι καί
τό ξένο γιά τό κοινό μας. Γιατί ή
έλληνική κοινωνία αὐτε άπ' τά
στάδια εκείνα πέρασε, ούτε στις
μορφές εκείνες έφτασε, πού δίνου-
νε τροφή στό βουλεβάρτο, έξόν
άπόνα μικρό της τμήμα, πού δέν
προχώρησε πρὸς τά εκεί όργανικά,
μά πιότερο μιμητικά. Οί μαρκή-
σιοι, οί δοῦκες, οί προγονικοί πύρ-
γοι, τό κοσμοπολιτικό άνακάτωμα
κι' όλα τουτα τά βουλεβαδιέρικά
θαύματα είναι όργανικά ξένα στη
σταδιοδρομία τής έλληνικής κοι-
νωνίας· γι' αὐτό, τό κακό είναι πώς
ό κόσμος τραβιέται άπ' τό «βου-
λεβάρτο» άχι άπό τό καλό του
στοιχείο, πού είναι ή διακωμώδη-
ση αὐτῶν τῶν παληῶν μορφῶν ή
κάποιες βρώμικες σύγχρονης πλευ-
ρᾶς, μά άπ' τό χαμηλότερο του
περιεχόμενο, άπ' ότι τό έπιδερμι-
κά γαργαλιστικό έχει μέσα του.
Είδαμε τό καλοκαίρι «βουλεβάρ-
το» μέ τό παραπάνω (Λετράζ: «Ο-
λοι τά ίδια κάνουνε». Μπενετέτι
«Σύζυγος μέ τό στανιό» (Λογοθε-
ϊδης), Λουί Βερνέτι «Θά μέ παν-
τρευτείς» (Κατερίνας). Σ' άνώτερη
μορφή τής συνομοταξίας αὐτής πρέ-
πει νά καταταχτοῦν τά δυό έργα
του Καούερντ «Τρομεροί έρασταί»
(Κατερίνας)κι' «Έρωτικός πυρετός»
(Ρεαλιστικό θέατρο). Καί γιά νά
μη λείψει καί μελόδραμα, μέ δα-
κρύβρεχτα μαντηλάκια, γλυκα-
σμούς κι' εύκολες συγκινητικές ρη-
τορείες, είδαμε καί τή «Φθινοπω-
ρινή Παλιρροία» τής Δάφνης ντό
Μωριέ (Κατερίνας) καί του Ίταλου
Έντουάρντο ντε Φιλίππο «Τά παι-
διά είναι παιδιά» (Δραματική
Σκηνή), έργα δίχως καμμιá πρα-
γματική πνευματική αξία πού έξι-
δανικεύουν κακές καταστάσεις, μέ
φτηνά συγκινητικά μέσα.

Κάθε άλλο, λοιπόν, παρά λαμ-
πρός ό άπολογισμός τής καλοκαι-
ρινής έποχής άπό πλευρά έργων.

ΟΙ ΘΙΑΣΟΙ

Κ' οί θίασοι, σέ ποιά κατάστα-
ση βρίσκονται; Άφημένοι στην
τύχη τους, παλεύουν μέσα σ' άξε-
πέραστες οικονομικές δυσκολίες,
πού τίς μεγαλώνει ή βαρεία φο-
ρολογία. Οί βιοτικές συνθήκες κ' ή

άγωνία για τη καθημερινή ύπαρξη αναγκάζουν ήθοποιούς και θιάσους να κάνουν επάγγελμα και να βλέπουν την τέχνη, σαν κάτι μακρινό κι' άπιαστο. Για τους εύσυνειδητους, κι είναι εύτυχώς πάρα πολλοί, το ίδιο είναι το παράνομο της ζωής τους. Έργα, βιαστικά διαλεγμένα για ν' αντικαταστήσουν εκείνο που έπεσε, ανεβαίνουν με προετοιμασία μιάς μονάχα βδομάδας. Ο σκηνοθέτης είναι είδος πολυτέλειας.

Και τι να πει κανένας για τη μέριμνα της κατάρτισης των ήθοποιών μας; Όλοι σχεδόν μένουν μ' εκείνα που μια φορά κι' έναν καιρό διδάχτηκαν σε κάποια δραματική σχολή από τότε κανένας δε σκέφτηκε για μιά στοιχειώδη μετεκπαίδευσή τους. Γύρω μας καινούρια ρεύματα τέχνης κυλάνε μ' όρμη, ατέλειωτες γίνονται συζητήσεις, πειράματα και προσπάθειες. Μονάχα έδω ζούμε σε μιά ατέλειωτη μακαριότητα κι αιδάρκεια. Συγκροτήθηκε ποτέ κανένας οργανισμός, που να κάνει έστια και μιά διάλεξη για τους ήθοποιούς, για να τους θέσει προβλήματα της τέχνης τους, να προκαλέσει συζητήσεις πάνω σ' αυτά, να μιλήσει για τις καινούριες τάσεις, για τους τρόπους αντιμετώπισης των ζητημάτων; Πού τέτοιες πολυτέλειες... Έτσι αναγκαστικά, τα περισσότερα απ' όσα γίνονται, με ελάχιστες εξαιρέσεις, είναι κάτι το πρόχειρο, το τυχαίο, αυτοσχεδιασμοί της στιγμής. Ηρωικοί οι θίασοι κ' οι ήθοποιοί μας, που κάνουν τον άγώνα αυτόν, μα θλιβερά ήρωικοί.

ΟΡΕΣΤΕΙΑ

Τό «Έθνικό» έστησε στο Ώδειον Ηρώδη την «Ορέστεια» του Αισχύλου (τήν τραγική τριλογία «Αγαμέμνων», «Χοηφόροι», «Ευμνίδες»), έπειτ' από πολύμηνες δοκιμές. (Κατάρθωσε ή Κρατική μας Σκηνή απ' τό τέλος της περσινής χειμωνιάτικης έποχής, ως τώρα που έχει αρχίσει ή φετεινή και φαίνεται και για καιρό ακόμα, γιατί αναγγέλλει επαναλήψεις περσινών, να μη δώσει τίποτ' άλλο έξω απ' αυτή τη μεμονωμένη παράσταση στο τέλος του καλακαιριοδρεκόρ δραστηριότητας κι' απόδοσης!

Τό πράγμα άγγίζει τά όρια του άπιστευτου...) Και πρώτα-πρώτα κανένας απ' τους υπεύθυνους δε σκέφτηκε να ενημερώσει με κάποιο απ' τά μέσα δημοσιότητας τό κοινό που θά πήγαινε στην τραγωδία για τό περιεχόμενό της. Έργο γραμμένο δυόμιση χιλιάδες χρόνια πριν, μέσα σ' έναν άλλο κόσμο. Θεωρήθηκε ίσως γνωστό για τό σημερινό θεατή και κρίθηκε κατάλληλος ο τελευταίος, δίχως καμιά πνευματική προπαρασκευή, να νοιώσει τη βαθύτερη ουσία του και να τό χαρεί συνειδητά! Να τι θά πει έλλειψη κάθε συναίσθησης πνευματικής εϋθύνης.

Μά ως προχωρήσουμε: Πρώτα δυό λόγια για τό περιεχόμενο της τραγωδίας: Ο μύθος της Ορέστειας, όπως διαμορφώθηκε απ' τον ποιητή, απεικονίζει συνειδητά και με συνέπεια όλη την κοινωνική εξέλιξη απ' τον καιρό της πρωτόγονης κοινωνίας, ως την Αθηναϊκή Δημοκρατία.

Πάνω στο θέμα τοϋτο ιδιαίτερα αξιόλογες είναι οι εργασίες του Τόμσον ειδικότερα για τό προκείμενο με τό βιβλίο του: (Ο Αισχύλος κ' ή Αθήνα) και του κ. Λεκατσά. (Η προελληνική μητριαρχία) και που εξετάζουν τό θέμα ξεκινώντας από γερές βάσεις, που ή αλήθεια τους αποδειχεται από τις σύγχρονες έπιστημονικές έρευνες.

Τόσες συζητήσεις γίνονται γύρω απ' τό θέμα της έρμηνείας της αρχαίας, τραγωδίας, τόσες απόψεις υποστηρίζονται κι' έδω κι' έξω, που φυσικά θά περίμενε κανείς έπειτα μάλιστα απ' την τόση προετοιμασία, να μάς δώσει ή σκηνοθεσία του κ. Ροντήρη τη δική της απάντηση πάνω σ' αυτό. Δεν είχαμε όμως κάτι τέτοιο, γιατί στην έρμηνεία έπεκράτησε σύγχυση έρμηνευτικών τρόπων. Πότε είδαμε προσπάθεια να δοθεί σαν ένα σύγχρονο δράμα, με ρεαλιστική απόδοση, μα κι' αυτή σε παρεξηγημένη μορφή, με υπερβολές και χρήση έξωτερικών μέσων και πότε γινόταν απόπειρα να δοθεί σε ύφος τελετουργικό, μα κι' αυτό παρεξηγημένο, γιατί πήρε τό σχήμα μιάς μεγαλόστομης και κούφιας άπαγγελίας. Τό μωσαϊκό τοϋτο ολοφάνερο είναι πως δε δίνει τρόπο έρμηνείας.

Όσο για τό χορό, ο κ. Ροντήρης

στην πρώτη τραγωδία, τον «Αγαμέμνονα», διατήρησε την αντίληψη του της ομαδικής άπαγγελίας και του ρυθμικού άπλου βηματισμού: αλλά μόνο συγκίνηση δε μπορεί να χαρίσει αυτή ή μονότονη άπαγγελία, που ή βουή της άποχρωματίζει και σβύνει τό λόγο κι' αυτός ο άλύγιτος βηματισμός. Είναι, για την αισθητική μας, ή χειρότερη δυνατή λύση του προβλήματος του χορού. Στις «Χοηφόρες» που ή κίνηση σ' ώρισμένες στιγμές πλησίασε την άρχηση, τό βασικό λάθος ήταν πως οι κινήσεις αυτές δεν ήταν δηλωτικές *συναίσθηματικών* καταστάσεων, όπως πρέπει να είναι όταν συνοδεύουν τό λόγο, μα στάθηκαν *περιγραφικές* και *μημητικές* όπως ταιριάζει μονάχα στην παντομίμα, όπου λόγος δεν υπάρχει. Αντίθετα στις «Ευμνίδες» που ο χορός πήρε άπόλυτη χορευτική έλευθερία, που ταιριάζει στην περίπωση, ή χορογραφία της κ. Μάνου έδωσε την ψυχική τρικυμία των άμειλιχτων θεοτήτων. Καλό σημείο της παράστασης στάθηκε ή μουσική υπόκρουση του κ. Παλλάντιου, που προσαρμολογήσε στα δικά μας αισθητικά μέτρα, υποστήριξε καλά τό ρόλο στα σημεία που πήρε ενεργό μέρος. Απ' την άλλη μεριά κάθε άλλο παρά τη μεγαλόπρεπη αισχύλειαν έντύπωση των Θεών και των μυθικών ήρώων της Ορέστειας μάς έδωσαν τό κοστούμια του κ. Φωκά και τό σκηνικό του κ. Κλώνη, αντιαισθητικό και σα σχήμα και σα χρωματική παράσταση, παράφωνα πρόβαλλε μέσ' τό λαμπρό περίγυρο του Αρχαίου Ώδειου, συντρίβονταν θλιβερά απ' την εξαίσια γύρω όμορφιά. Έπειτα απ' αυτά φανερό είναι πως ή παράσταση της Ορέστειας δεν είχε τά στοιχεία της συμβολής στην έρευνα του έρμηνευτικού προβλήματος της αρχαίας τραγωδίας.

ΧΕΙΜΩΝΙΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Και τώρα ως έρθουμε στην άρχή της χειμωνιάτικης περιόδου.

Σάν πρώτο έργο δόθηκε απ' τό Θέατρο Κατερίνας ή τραγωδία του Σαίξπηρ «Αντώνιος και Κλεοπάτρα» με σκηνοθεσία του κ. Καραντινού. Ήταν από πριν φανερό πως τό έγχείρημα ήταν καταδικασμένο. Γιατί ο θίασος κάθε άλλο ήταν σε θέση να δώσει τραγωδία και μάλιστα μ'

ελάχιστη προπαρασκευή. Έτσι δεν έδωσε τη σαξίπηρεία τραγωδία ενός ώριμου έρωτικού πάθους, που δντας ή αίτία της ήττας του Αντώνιου, φέρνει και την καταστροφή του έρωτικού δεσμού του με την Κλεοπάτρα, ενός δεσμού που ήταν άρρηχτα δεμένος με την έξουσία και σπάει όταν χάνεται τούτη, φέρνοντας τό χαμό. Δε δόθηκε ούτε ή πολυσύνθετη Κλεοπάτρα, ούτε ο μεγαλόπρεπος Αντώνιος στην θλιβερή του πτώση, ούτε ή άτμόσφαιρα του έργου, που παίζονται οι τύχες του κόσμου και άστράφτουν οι αίχμες του πάθους. Δε μπόρεσε ο σκηνοθέτης να δαμάσει τό φοβερό στοιχείο της διάσπασης της συνοχής του έργου που προκαλούσε ή αδιάκοπη μετάθεση της δράσης, με τη διαδοχή σκηνών, σε διάφορους τόπους. Στη «γυμνή» σκηνή του έλισαβετιανού Θεάτρου, όπου δε δεσμευε το δημιουργό ή στατική σκηνογραφία, ο Σαίξπηρ με κυρίαρχο και παντοδύναμο στοιχείο τό λόγο, άνάλαφρα και γοργά ταξίδευε τό θεατή, με τά φτερά της φαντασίας, σ' όλους τους τόπους κι' ανάμεσα γής κι' ουρανό, ή άπόλυτη ένότητα της δράσης, δίχως χάσμα κανένα και καμμιάν άχαρη ύλική προσγειωση και βάρος. Αυτή ή τυραννία του παρεξηγημένου ρεαλιστικού σκηνικού, γιατί κάθε άλλο παρά αυτός είναι ο σωστός ρεαλισμός, δντας δλότερα κάτι τι έξωτερικό και νόθο (αξίζει τό θέμα να μάς άπασχολήσει άλλη φορά) τοϋ ήταν άγνωστη: αυτό μάς έμποδίζει να πλησιάσουμε τό πνεύμα του. Ο κ. Καραντινός σωστά, σα βασική σύλληψη, ξεκίνησε μ'ανάλαφρα σκηνικά, που δεν *αναπαράσονται* μα μονάχα *υποδηλώνουν* τον τόπο, θέλοντας να πετύχει με τη γρήγορη αλλαγή, τη συνέχεια κι' ένότητα της δράσης. Στην πραγματική όμως έφαρμογή δεν τό πέτυχε, και δημιουργήθηκαν χάσματα ανάμεσα στις σκηνές, που διασπάσανε την ένότητα τούτη. Αξιόλογη ήταν ή αισθητική επίτευξη του κ. Βασιλείου στο είδος αυτό των σκηνικών καθώς και στα περισσότερα απ' τά κοστούμια του. Η πλαστικότητα και μουσικότητα του Σαίξπηριου λόγου δεν μεταφέρθηκαν στη γλώσσα μας με τη μετάφραση του κ. Μ. και της κ. Δ. Σκουλούδη.

τήν σπίθα τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας στὸν πολιτικό συμβιβασμό.

Τὸ ἔργο ὁμως τοῦ Ποιητῆ πού με τόση θέρμη πλησίασε τὸν ἄνθρωπο στὸ Φάουστ, τὸ ἔργο τοῦ ἀντάρτη τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας, τὸ ἔργο πού γιὰ πηγὴ τῆς ἐμνευσῆς του πῆρε τὴν σπαρτηριστὴ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητά, τὴ φύση, τὴν κοινωνικὴ πάλη, τὴ ζωντανὴ πνευματικὴ ζωὴ, ἐνῶ γύρω του ὁ ἀποπνικτικὸς γερμανικὸς ἰδεαλισμὸς πλάκωνε σάν ταφόπετρα τὴν πρόοδο, τὸ ἔργο τοῦ ὑλιστῆ Γκαίτε πού οὔτε μιὰ στιγμή δὲ λιμνάστηκε στὴν πνευματικὴ φυγὴ τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας, αὐτὸ τὸ ἔργο ἀποτελεῖ τὴ μεγάλη συμβολὴ στὸν ἀγῶνα τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας. Κι' αὐτὸ γιορτάζει σήμερα ἡ προοδευτικὴ ἀνθρωπότητα. Τὸ ἔργο ἐκεῖνο πού μᾶς στέλνει ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ σπουδαστήριό τοῦ Φάουστ ἕνα διαπεραστικὸ φῶς πού τρυπάει πέρα γιὰ πέρα τὴν ἰδεαλιστικὴ σύγχυση

τοῦ καιροῦ μας :

«Γράφει ἐδῶ: «Πρῶτα ἦταν ὁ Λόγος!»⁽¹⁾ Πρὶν ἀρχίσω, σκοντάβω κι ἄλλας! Ποιος βοηθᾷ
[νὰ προχωρήσω;

Τόσο τὸ Λόγος ν'ἀνεβάσω ἀξίζει; Σωστά τὸ πνεῦμα ἂν με φωτίζει πρέπει ἄλλη ἐξήγηση νὰ δώσω
Εἶναι τὸ νόημα: «Πρῶτα ἦταν ὁ

[Νοῦς!]» Ὡστόσο σκέψου καλὰ τὴν πρώτη τοῦτη λέξη ἢ πέννα σου πολὺ μὴν παρατρέξει! Τάχα εἶναι ὁ Νοῦς πού ἔχει τὰ
[πάντα πλάσει;

Πρέπει νὰ γράψω: «Πρῶτα ἦταν
[ἡ Δράση!]

Ὅμως ἐνῶ τὸ νράφω, κάτι πίσω δὲν μ' ἀφήνει οὔτ' ἐδῶ νὰ στα-
[ματήσω.

Βοηθᾷ τὸ πνεῦμα! Φῶς μοῦ φύγει ἄς μὴ διστάξει
ἢ πέννα μου νὰ γράψει: «Πρῶτα
[ἦταν ἡ Πράξη!]

⁽¹⁾ Ὁ Φάουστ ἐτοιμάζεται νὰ μεταφράσει τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο

ΜΟΥΣΙΚΟΝ ΛΥΚΕΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ ΩΔΕΙΟΝ

Ἀνεγνωρισμένον ὑπὸ τοῦ Κράτους
Ἑρμοῦ 57. Ἀθήναι. — Τηλ. 35.575

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ἀνωτέρων θεωρητικῶν μαθημάτων, πιάνου, ἐγχόρδων καὶ πνευστῶν ὀργάνων, μονωδίας, λαϊκῶν ὀργάνων, ἀπαγγελίας καὶ δραματικῆς, Βυζαντινῆς μουσικῆς, σολφέζ Δραματικῆ Σκηνῆ.
Πληροφορίαι καὶ ἐγγραφαὶ καθ' ἐκάστην.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΚΙΤΣΟΥ Α. ΜΑΚΡΗ

ΠΗΛΙΟΡΕΙΤΙΚΕΣ ΞΦΟΡΕΣΙΕΣ

50 Εἰκόνες ἐντὸς Κειμένου
3 Πολύχρωμες Ξυλογραφίαι τῆς Λουκίας Μαγγιώρου
Δελ. 40.000

ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Ι. ΑΓΓΕΛΟΥ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ: ΚΙΑΦΑΣ 4 ΑΘΗΝΑΙ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

ΠΑΝΑΓΗ ΛΕΚΑΤΣΑ:

"Η ΠΡΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΗΤΡΙΑΡΧΙΑ ΚΑΙ Η ΟΡΕΣΤΕΙΑ,,

Μιά έξοχη μελέτη του εξαίρετου ελληνιστή για την αισχυ-
λική τριλογία και την έ..οχή της. Σελ. 50 δρχ. 10.000

MADAME CURIE

Μιά μυθιστορηματική βιογραφία της μεγάλης επιστήμονος που
ανακάλυψε το ράδιο, γραμμένη από την κόρη της. Σελ. 400 δρχ. 30.000

ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ Π. ΚΑΡΑΒΑΚΟΥ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ:

ΚΩΣΤΑ ΚΟΤΖΙΑ: "Ο ΓΕΡΟ - ΖΑΓΟΡΗΣ,,

Δράμα σε 3 πράξεις και 6 εικόνες

"ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΓΩΝΙΑ,,

Διευθύνσεις συμφώνως τῷ ἄρθρῳ 6 § 1 τοῦ Α.Ν. 1092)1938
Διευθυντής ἐκδόσεως: Ι. Ἀγγέλου Ἐμ. Μπενάκη 130
Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Δ. Μουσουλιώτης. Ὁδ. 28 ἀρ. 3 (Ν. Ἰωνία)